

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

EBUSSUÛD EFENDİ'NİN İRŞÂDÜ'L-‘AKLİ'S-SELÎM İLÂ
MEZÂYA'L-KİTÂBİ'L-KERÎM İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ
HADİSLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ
(FÂTİHA VE BAKARA SURELERİ ÖRNEĞİ)

SEYFULLAH MÜCAHİD ŞİMŞEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. ADİL YAVUZ

KONYA- 2023

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Seyfullah Mücahid ŞİMŞEK		
	Numarası	18810601015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	×	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adil YAVUZ		
Tezin Adı	EBUSSUÛD EFENDİ'NİN İRŞÂDÜ'L-'AQLİ'S-SELİM İLÂ MEZÂYA'L-KİTÂBİ'L-KERİM İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (FÂTİHA VE BAKARA SURELERİ ÖRNEĞİ)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riâyet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığımı bildiririm.

Seyfullah Mücahid ŞİMŞEK

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Seyfullah Mücahid ŞİMŞEK		
	Numarası	18810601015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	×	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adil YAVUZ		
Tezin Adı	EBUSSUÛD EFENDİ’NİN İRŞÂDÜ’L-‘AKLİ’S-SELÎM İLÂ MEZÂYA’L-KİTÂBİ’L-KERÎM İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (FÂTİHA VE BAKARA SURELERİ ÖRNEĞİ)			

Bu çalışmada Ebussuûd Efendi’nin İrşâdü’l-‘Aklî’s-Selîm İlâ Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm isimli tefsirindeki hadislerin (Fatiha ve Bakara Suresi örneği) tahrir ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Ebussuûd Efendi yaşadığı dönemde Şeyhülslâmlık yapan, ilmi çalışmalarıyla adından söz ettiren ve fetvaları ile devrine damga vuran büyük bir şahsiyettir. Böyle birisinin yazdığı tefsir de ilim câmiâsında değer ve itibar görmüştür. Bir döneme damgasını vuran bir alim olması ve eserin üzerine herhangi bir tahrir çalışması yapılmaması bizi bu çalışmaya sevk etmiştir. Bu sebeple bu eserin Fâtiha ve Bakara Sûresindeki (1. Cildindeki) rivâyetler incelenmiştir. Giriş bölümünde araştırmanın önemi, amacı araştırmada takip edilen metod, Ebussuûd Efendi’nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri zikredilmiştir. İlk bölümde Fâtiha Sûresinde yer alan rivâyetlerin tahriri, ikinci bölümde Bakara Sûresindeki rivâyetlerin tahriri ve sıhhat değerlendirmesi yapılmıştır. Bölüm sonlarında ise rivâyetlerin kritiği yapılmış Ebussuûd Efendi’nin hadis kullanım metodu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ebussuûd Efendi, Tefsir, Hadis, Tahrir, Fâtiha, Bakara.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Seyfullah Mücahid ŞİMŞEK		
	Student Number	18810601015		
	Department	Basic Islamic Sciences / Department of Hadith		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	×	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Adil YAVUZ		
Title of the Thesis/Dissertation	THE EXTRACTION AND EVALUATION OF HADITS IN THE COMMENTARY OF EBUSSUÛD EFENDI TITLED IRSHAD AL-AQL AL-SALIM İLA MAZÂYA AL-KİTÂB AL-KARİM (SPECIFIC TO SURAH AL-FATIHA AND BAKARA)			

In this study, the hadiths in Ebussuûd Efendi's commentary titled Irshad Al-Aql Al-Salim İla Mazâya Al-Kitâb Al-Karim (specific to Surah Al-Fatiha and Bakara) were analyzed and evaluated. Ebussuûd Efendi is a great person who practiced as Şeyhülislam during his lifetime, made a name for himself with his scientific studies and left his mark on his era with his fatwas. The commentary written by such a person was also valued and respected in the scientific community. The fact that he is a scholar who left his mark on a period and that no work has been done on the work has led us to this study. For this reason, the narrations in Surah Fatiha and Bakara (Volume 1) of this work have been examined. In the introduction, the importance of the research, the aim of the research, the method followed in the research, the life, scientific personality and works of Ebussuûd Efendi are mentioned. In the first part, the narrations in the Fatiha Surah are analyzed, and in the second part, the authenticity and authenticity of the narrations in the Al-Bakara Surah are made. At the end of the chapter, the hadith usage method of Ebussuud Efendi, whose narrations were critiqued, was emphasized.

Keywords: Ebussuûd Efendi, Tafsir, Hadith, Tahric, Fatiha, Bakara

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	1
B. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	2
C. EBUSSUÛD EFENDİ’NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ	3
1. Yaşadığı Dönem.....	3
2. Hayatı	6
2.1. Doğumu ve Ailesi	6
2.2. Öğrenim Hayatı	8
3. Eserleri	8
3.1. Tefsir	9
3.2. Fıkıh/Hukuk	11
3.3. Dil ve Edebiyat	13
4. Vefatı	14

BİRİNCİ BÖLÜM

FÂTİHA SÛRESİNDE YER ALAN RİVÂYETLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Fâtiha Sûresinde Yer Alan Rivâyetler	16
1.1.1. Fâtiha Sûresinin “Sûretü’l-Kenz” Olarak İsimlendirilmesi Hadisi	17
1.1.2. Fâtiha Suresi “Her Derde Devadır” Hadisi.....	19
1.1.3. “Fâtihatü’l-Kitâb Yedi Âyettir” Hadisi	21
1.1.4. Rasûlüllâh (s.a.s) Besmeleyi İlk Âyet Saymıştır Hadisi.....	23
1.1.5. Besmelesiz Yapılan Her İş Noksandır Hadisi	24
1.1.6. “Hamd Şükrün Başıdır, Allah’a (c.c) Ham Etmeyen Kul O’na Şükretmemiştir” Hadisi.....	26
1.1.7. “Sizden Birisi Kölesine Hitap Ederken Şöyle Demesin” Hadisi.....	27
1.1.8. Hz. Peygamber’e (s.a.s) “Âmîn” Kelimesinin Manası Soruldu Hadisi.....	28
1.1.9. Cebraîl, Bana, Fatiha’yı Bitirince “Âmîn” Dememi Telkin Etti Hadisi.....	29
1.1.10. Rasûlüllâh (s.a.s) “Âmîn” Derken Sesini Yükseltti Hadisi	31
1.1.11. Seb’u’l-Mesânî Fâtiha’dır Hadisi	32
1.1.12. “Allah (c.c) Bir Kavme Göndereceği Azabı Kırk Sene Erteler” Hadisi.....	33
1.2. Hadislerin Tespit Edildiği Tefsirler Tablosu (Fâtiha)	36

1.3. Fâtiha Sûrelerinin Tefsirinde Geçen Rivayetlerin Genel Tablosu 37

İKİNCİ BÖLÜM

BAKARA SÛRESİNDEKİ RİVAYETLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Bakara Suresinde Yer Alan Rivâyetler	38
2.1.1. “Her Bir Harfe Sevap Vardır” Hadisi	39
2.1.2. “Hac Arafattır” Hadisi	40
2.1.3. “Şüpheli Şeyleri Bırak” Hadisi	41
2.1.4. “Namaz Dinin Direğidir” Hadisi	41
2.1.5. Helal Rızık Hadisi.....	44
2.1.6. “İstifade Edilmeyen İlim” Hadisi	45
2.1.7. Üvey Kızım Bana Helal Değildir Hadisi	47
2.1.8. “İman Süreyya Yıldızında Da Olsaydı” Hadisi	49
2.1.9. Karanlık Gecelerde Mescidlerin Müdavimleri Hadisi.....	50
2.1.10. Cennet Ehlinin Yiyeceği Meyve Sürekli Yinelenir Hadisi.....	51
2.1.11. Allah’ın (c.c) Yaşlıya Azab Etmekten Haya Duyması Hadisi	53
2.1.12. Kul Elini Kaldırdığında Allah Elleri Boş Çevirmez Hadisi	54
2.1.13. Dünyanın Allah (c.c) Katındaki Değeri Hadisi	55
2.1.14. Batan Bir Dikenin Bile Müslüman İçin Kefaret Oluşu Hadisi	56
2.1.15. Mü’min’in Başına Gelen Şeylerin Kefaret Olması Hadisi	56
2.1.16. Âdem’in (a.s) Yaratılması Hadisi	57
2.1.17. “Mûsâ Hayatta Olsaydı Bana Tâbi Olurdu” Hadisi.....	58
2.1.18. Hz. Peygamber (s.a.s) Sıkıntıya Düştüğünde Namaz Kıldırı Hadisi	60
2.1.19. Namaz Gözümün Nuru Kılındı Hadisi	61
2.1.20. “İsrâiloğulları Herhangi Bir İneği Kesselerdi Onlara Yeterdi” Hadisi.....	62
2.1.21. “Veyl Cehennem’de Bir Vadidir” Hadisi	63
2.1.22. Hayber’de Yediğim Zehirli Yemeğin Etkisi Hala Sürüyor Hadisi.....	65
2.1.23. Eğer Yahûdiler Ölümü Dileseydi Hadisi	67
2.1.24. Hz. Peygamber Rüyada İbrahim’i (a.s) Gördü Hadisi.....	69
2.1.25. Muvâfakât-ı Ömer Hadisi	70
2.1.26. “Ben İsa’nın (a.s) Müjdesiyim” Hadisi	71
2.1.27. Beni Hâşim’in Amelleriyle Gelmesi Hadisi	72
2.1.28. Ganimetin Helal Olması Hadisi.....	73
2.1.29. İlk Kible Beyt-i Makdis Hadisi.....	74
2.1.30. Meleklerin Bir Çocuğun Ruhunu Kabzetameleri Hadisi.....	75
2.1.31. İstircâ Duası Hadisi.....	76

2.1.32.	Allah'dan Başkasına İbadet Edilmesi Hadisi	77
2.1.33.	“İsteyene Verin, At Üzerinde Gelse Bile” Hadisi	78
2.1.34.	Kedi Yüzünden Cehennem'e Giren Kadın Hadisi.....	80
2.1.35.	Kölenin Diyeti Hadisi	81
2.1.36.	“Vârise Vasiyet Yoktur” Hadisi	83
2.1.37.	“Oruç Kalkandır” Hadisi	83
2.1.38.	İbrahim'in (a.s) Sahifeleri Ramazan'ın İlk Gecesinde İndi Hadisi	84
2.1.39.	Allâh'ın (c.c) Koyduğu Sınırlar Hadisi	85
2.1.40.	İnsanların Hz. Peygamber'e (s.a.s) Davalarını Getirmesi Hadisi.....	86
2.1.41.	Umre Hac Gibi Farz Mı Hadisi	87
2.1.42.	“Hac Cihat, Umre Tatavvudur” Hadisi.....	89
2.1.43.	Hacda Bir Organı Kırılan Kimsenin Durumu Hadisi	90
2.1.44.	Başındaki Bitler Galiba Seni Rahatsız Ediyor Hadisi	91
2.1.45.	Müzdelife'de Sabah Namazı Hadisi	92
2.1.46.	Cennet ve Cehennem'in Zorluklar ve Şehvi Arzularla Çevrelenmesi Hadisi 93	
2.1.47.	Farsların İki Uğursuz Oyunu Hadisi.....	93
2.1.48.	Malın Tamamını Tasadduk Etmek Hadisi.....	95
2.1.49.	İnsanların Hayızlı Kadınların Elbiselerini Çıkartmaları Hadisi	96
2.1.50.	Yemin Kefâreti Hadisi	97
2.1.51.	Cariyenin Talâkı Hadisi.....	98
2.1.52.	Üçüncü Boşama Hadisi.....	100
2.1.53.	Sâbit b. Kays'ın Eşi Cemile'nin Boşanması Hadisi	101
2.1.54.	Rifâe'nin Hanımını Boşamasına Dair Hadis	102
2.1.55.	Hulle Yapan ve Yaptıranla İlgili Hadis	103
2.1.56.	“Üç Şeyin Ciddisi de Ciddi Şakası da Ciddidir” Hadisi.....	104
2.1.57.	Geceden Oruca Niyet Etmeyenin Orucu Yoktur Hadisi.....	105
2.1.58.	Belirlenmemiş Mehir Hadisi.....	106
2.1.59.	Bizi İkinci Namazından Alıkoydular Hadisi	107
2.1.60.	Süleymân b. Dâvûd da (a.s) İkinci Namazından Alıkonuldu Hadisi	107
2.1.61.	İbadetlerin En Faziletlisi Hadisi	108
2.1.62.	Bakara 238. Âyetin Okunuşu Hadisi	109
2.1.63.	Kürsî'nin Genişliğine Dair Hadis	109
2.1.64.	Kur'an'daki En Yüce Âyete Dair Hadis.....	110
2.1.65.	Âyetü'l-Kürsî Hangi Evde Okunursa Oraya Sihirbaz Giremez Hadisi	111
2.1.66.	Kim Âyetü'l-Kürsî'yi Farz Namazından Sonra Okursa Hadisi.....	111

2.1.67.	“Beşer’in Efendisi Adem’dir” Hadisi	112
2.1.68.	“Zekât Malı Eksiltmez” Hadisi	113
2.1.69.	Müslüman’ın Borcunu Geciktirmesi Hadisi	114
2.1.70.	Öncekilerin Dediğini Siz de mi Söyleyeceksiniz Hadisi	115
2.1.71.	Hanîf Diniyle Gönderildim Hadisi	117
2.1.72.	“Ümmetimden Yere Batırılma, Maymuna Çevrilme, Tufanda Boğulma Kaldırılmıştır” Hadisi	118
2.1.73.	Bakara Suresinin Son İki Âyeti (1) Hadisi	119
2.1.74.	Bakara Suresinin Son İki Âyeti (2) Hadisi	120
2.1.75.	Bakara Suresinin Bereketi Hadisi	121
2.2.	Hadislerin Tespit Edildiği Tefsirler Tablosu (Bakara).....	122
2.3.	Bakara Sûresinde Geçen Hadislerin Genel Tablosu	126
2.2.	Fâtiha ve Bakara Sûresinde Yer Alan Rivâyetlerin Tablosu.....	127
2.2.1.	Fatiha Suresindeki Rivâyetlerin Tablosu.....	128
2.2.2.	Bakara Suresindeki Rivâyetlerin Tablosu	129
SONUÇ	.....	133
KAYNAKÇA	.....	136

ÖNSÖZ

İslam tarihinde Kur'ân-ı Kerim'i anlamaya yönelik faaliyetler hiçbir zaman kesintiye uğramamıştır. Bu faaliyetler zamanla müstakil ilimler haline gelmiş ve belirli usuller çerçevesinde devam edegelmiştir. İlimler oluşma sürecinde ve devamında birbirinden müstağni kalmamış, azami ölçüde birbirinden istifade etmişlerdir. Bütün ilimler İslam dininin iki ana kaynağı Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet/Hadisten beslenmiş, bu muvacehede çalışmalar devam etmiştir. Kur'ân'dan istifade etmek için, açıklanması ihtiyacı doğmuş ve tefsir ilmi ortaya çıkmıştır. Müfessirler Kur'ân âyetlerini açıklarken âyetin âyet ile açıklanması noktasında yetersiz ve eksik kaldığını düşündükleri yerde Hz. Peygamber'in (s.a.s) hadislerinden faydalanma cihetine gitmişlerdir. Hadislerin sıhhati insanların o bilgiye güven duyması açısından önemlidir. Bu sebeple açıklama ihtiyacı duyduğumuz şeyleri hadislerle desteklediğimizde, en sahîh rivâyeti delil getirmemiz gerekmektedir.

Osmanlı döneminde uzun bir müddet Şeyhülislâmlık yapmış olan Ebussuûd Efendi'nin telif ettiği *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* isimli tefsiri yazıldığı zaman devrin Padişah'ı Kânûnî Sultan Süleyman tarafından takdirle karşılanmış, müellif taltif edilmiş, eserin bir an önce tamamlanmasını ve bir nüshasının da kendi kütüphanesine konulmasını istemiştir. Ebussuûd Efendi'nin eseri sadece Padişah tarafından değil, devrin uleması ve İslam dünyasındaki alimler tarafından da övülmüş ve İslam dünyasında şöhret bulmuştur. Ebussuûd Efendi eserini bitirdiğinde, müstensihler eseri istinsah edip ilim dünyasında yayılmasını sağlamışlardır. *İrşâdü'l-'akli's-Selîm*'in övgüye layık olan bir tarafı da, müellifin Arap diline olan hakimiyeti sebebiyle eserini Arapça olarak telif etmesidir. Bu sayede eser bütün İslam alemleri tarafından okunabilecek bir özelliğe sahip olmaktadır. Eserin Kur'ân-ı Kerim'in Fâtiha Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne kadar tamamıyla tefsir edilmiş olması eserin ayrı bir özelliğidir.

Tefsirlerde kullanılan rivâyetlerin sıhhati çok önemlidir. Bazı tefsirlerde zayıf hatta mevzu rivâyetlerin olması onlara olan güveni sarsmıştır. Bu eserlerdeki rivâyetlerin tetkik edilip sıhhatlerinin ortaya konulması ihtiyaç haline gelmiştir. Osmanlı ilim muhitinde kaleme alınan *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*'de yer alan rivâyetlerin sıhhat durumunun tetkiki, araştırılması bu açıdan önem arz etmektedir.

Tez konusu olarak bu eserin Fâtiha ve Bakara Sûresinde yer alan hadislerin tahric ve değerlendirilmesini seçtik.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Fâtiha Sûresi'nde yer alan rivâyetlerin tahriri ve değerlendirilmesine, İkinci Bölümde ise Bakara Sûresi'nde yer alan hadislerin tahriri ve değerlendirilmesine yer verilmiştir. Tahrir ve tahlilden sonra Ebussuûd Efendi'nin eserinde yer verdiği hadislerin kaynaklarının tablo şeklinde gösterilmesi ve hadis kullanma yöntemine dair bilgilere yer verilmiştir.

Tezin hazırlanma aşamasında hiçbir zaman görüş ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Adil YAVUZ'a teşekkür ederim. Yüksek Lisans döneminde kendilerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mehmet EREN, Prof. Dr. Fikret KARAPINAR, Prof. Dr. Muhittin UYSAL ve Doç. Dr. Taha ÇELİK, Doç. Dr. Musa ERKAYA'ya ve bugünlere gelmeme vesile olan, üstümde emeği olan tüm hocalarıma cânu gönülden teşekkür ederim.

Çalışmam esnasında göstermiş olduğu engin sabır, hoşgörü ve desteğinden dolayı eşim Elif Sümeyra'ya, yoğun çalışma temposunda madden ve manen yanımda olan her türlü yardımı esirgemeyen annem ve babama teşekkür ederim.

Gayret bizden, muvaffakiyet sadece Allah'tandır.

Seyfullah Mücahid ŞİMŞEK

Diyarbakır, 2023

KISALTMALAR

a.s	Aleyhi's-Selâm
b.	ibn
bk.	Bakınız
C.	Cilt
DİA.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
H.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
H.z.	Hazreti
md.	Madde
No.	Numara
nşr.	Neşreden
öl.	Ölüm Tarihi
r.a	Radıyallahu anh
r.anhâ	Radıyallahu anhâ
s.a.s	Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik Eden
ts.	Tarihsiz
y.y.	Yayıncı Yok
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın konusunu Osmanlı şeyhülislâmı, hukukçu ve müfessir olan Ebussuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* isimli tefsirinin Fâtiha ve Bakara Sûrelerinde (1. Cildinde) yer alan hadisler oluşturmaktadır. Ebussuûd Efendi'nin bu surelerin tefsirinde yer verdiği rivâyetlerin tahrici ve sıhhat açısından değerlendirilmesi araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmanın amacı, (896-982/ 1490-1574) yılları arasında yaşayan ve Osmanlı Devleti'nde yirmi sekiz yıl on bir ay gibi uzun bir müddet Şeyhülislâmlık yapan Ebussuûd Efendi'nin yazıp, Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim ettiği ve İslâm dünyasında büyük itibar gören tefsirinde (Fâtiha ve Bakara Sureleri Örneği) yer alan hadislerin sıhhat durumlarının değerlendirilmesidir. Ayrıca müellifin eserde kullandığı rivâyetlerden yola çıkarak hadis alanındaki birikiminin tespit edilmeye çalışılmasıdır.

Ebussuûd Efendi, gerek Şeyhülislâmlık yapmış olması gerekse fetva ve tefsir alanındaki eserlerinin ilgi görmüş olması dolayısıyla İslâm dünyasında şöhret kazanmış önemli bir alimdir. Bu şöhreti dolayısıyla eserleri birçok defa neşredilmiş ve eserlerinin yanında ilmi kişiliği de birçok araştırmaya konu olmuştur. Dr. Pehlül Düzenli'nin *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvaları* ismi ile Osmanlı Araştırmaları Vakfı tarafından, Colin İmber'in *Şeriat ile Kanun Arasında Ebussuûd Efendi* ismi ile Ketebe Yayınları tarafından, Abdullah Aydemir'in *Ebussuûd Efendi* adlı eseri bunlara örnek olarak verilebilir.

Ebussuûd Efendi'nin Tefsiri, rivâyet tefsiri kategorisinde görülmektedir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde eserde bol miktarda rivâyet bulunduğu tespit edilmiştir. Lakin bol miktarda rivâyet bulunmasına rağmen gerek ülkemizde gerekse İslâm dünyasında müellifin hadisçi kişiliğine ve eserindeki hadislere yönelik Mehmet Emin Özafşar'ın *Ebussuûd Efendi'nin Tefsirinde Rivâyet Kullanımı* isminde tebliği dışında bir çalışma yapılmamıştır. Bunun yanında ülkemizde "Osmanlı devri özelinde hadis ilminin mahiyeti" ile ilgili çalışmalar diğer hadis ilimlerinin gördüğü teveccühü yakalayamamıştır. Bu dönemdeki hadis ilminin mahiyeti ile ilgili konular hala

çalışılmamış ve keşfedilmemiş bir konu olarak durmaktadır. Bizi de bu çalışmayı yapmaya sevk eden en önemli unsurlardan birisi bu konunun çalışılmamış olmasıdır.

Bu çalışmayı yapmamızdaki gaye uzun bir müddet Şeyhülislâmlık yapan ve İslâm dünyasında itibar gören bir ilim adamının tefsirindeki hadislerin sıhhat durumunu ve hadisçiliğini tespit edebilmek, nihâyetinde bir nebze olsun “Osmanlı’da İlm-i Hadis” konusuna katkı sağlayabilmektir.

B. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Çalışmamızda takip edeceğimiz metotları maddeler halinde sıralarsak şunları söyleyebiliriz:

- 1- Çalışmada Ebussuûd Efendi’nin hayatı ve ilmi kişiliği üzerinde durulacaktır. Müellifin hayatı ve ilmi kişiliği gerek yüksek lisans tezi gerek doktora tezlerinde işlenmiş ve birçok makale yazılmıştır. Araştırmamızda bu tezlerden ve makalelerden istifade edilerek tekrarlardan kaçınılıp tezin odak noktasına yoğunlaşılacaktır.
- 2- Çalışmamızın ana omurgasını teşkil edecek olan rivâyetlerin sıhhat durumu için eserin çalışma kapsamımıza giren kısmındaki rivâyetlerin tespiti yapılacaktır. Çalışmamızın ismi her ne kadar tahrir çalışması olarak geçse de, tezin amacı sıhhati tartışmalı rivâyetleri derinlemesine inceleyerek, rivâyetleri kullanım üslubu ile Ebussuûd Efendi’nin hadisçiliğini ortaya çıkarmaya çalışmak olacaktır.
- 3- Hadislerin geçtiği kaynakların belirlenmesinde, öncelikle Kütüb-i Sitte’ye ve bunlara ilaveten Kütüb-i Tis’a içerisinde değerlendirilen İmam-ı Mâlik’in (179/795) *el-Muvatta’ı*, Ahmed b. Hanbel’in (241/855) *el-Müsned*’i ve Darimî’nin (255/869) *es-Sünen*’ine müracaat edilecektir. İşaret edilen kaynaklarda bulunmadığı takdirde İbn Huzeyme’nin (öl. 311/924) ve İbn Hibbân’ın (öl. 354/965) *es-Sahih*’leri ve el-Hâkim en-Nisâbûrî’nin (öl. 405/1014) *el-Müstedrek*’i başta olmak üzere diğer kaynaklardaki geçtiği yerler tespit edilmeye çalışılacaktır.
- 4- Rivâyetlerin kaynaklarının tespit edilmesinde el-Mektebetü’ş-Şamile adlı hadis külliyyatı programından faydalanılacaktır. Ancak elde edilen veriler

eserlerin matbu nüshaları ile karşılaştırılacak, gereken düzeltmeler yapılacaktır.

- 5- Rivâyetlerin tespiti neticesinde sened ve metin farklılıklarına işaret edilecektir.
- 6- Rivâyetlerin sened ve metin farklılığının tespitinden sonra muhaddislerin o hadis hakkında yaptıkları değerlendirmelere işaret edilecektir.
- 7- Eserde yer alan rivâyetlerin tahrirci yapıldıktan sonra, rivâyet türlerinin kullanımı, sayısı, sıhhat durumu vb. konularda tespit çalışması ve bunların sonucunda müellifin hadisçi kimliğine yönelik değerlendirme yapılacaktır.
- 8- Tezde ismi geçen şahısların isimlerinin imlasında ve doğum/vefat tarihlerinde “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi/TDVİA” esas alınacaktır.
- 9- Tezin yazım aşamasında “İsnad 2 Atıf Sistemi” kılavuzu esas alınacaktır.
- 10- Şahısların vefat tarihleri isimlerinin tezde ilk geçtiği yerde verilecektir.
- 11- Tezin yazım aşamasında dipnotlardaki hata payını minimum seviyeye indirebilmek için “Zotero” adlı program kullanılacaktır.

C. EBUSSUÛD EFENDİ’NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1. Yaşadığı Dönem

Ebussuûd Efendi’nin yaşadığı dönemi siyasi ve ilmi açıdan ana hatları ile özetleyecek olursak, bu dönem ilmi ve siyasi açıdan zengin bir birikime sahiptir. Uzun süre Şeyhülislâmlık yapan Ebussuûd Efendi’nin yaşamış olduğu dönem IX. /XV. asrın sonları ile X. /XVI. asrın ortalarında yaşamıştır. Söz konusu dönemde Osmanlı Devleti’nin hükümdarlığında II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim bulunmaktaydı. Ebussuûd Efendi’nin yaşadığı dönem Osmanlı Devleti’nin en güçlü yıllarına tekabül etmiştir.¹

Osmanlı Devleti XV. asrın sonları ile XVI asrın ortalarında sadece siyasi olarak değil, aynı zamanda ilmi olarak da en güçlü yıllarını yaşamıştır. Bu dönemde yaşamış olan ilim adamları ilim dünyasında çok büyük etkilere sebep olmuştur. Bu dönemde *Gureru’l-Ahkâm*, *Dürerü’l-Hükkâm*, *Mir’âtü’l-Usûl* gibi büyük ve temel sayılacak

¹ Pehlül Düzenli, “Şeyhülislâm Ebussuud Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* III/5 [Türk Hukuk Tarihi Sayısı] (2005), 443-444..

eserleri telif eden Molla Hüsrev (öl. 885/1480),² Hanefî fakihî ve usulcü olan Alâeddin et-Tûsî (öl. 887/1482), *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eseri ile tanınan Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde (öl. 889/1484), Fatih Sultan Mehmet'in hocası Hocasâde (öl.893/1488), ünlü Eş'arî kelamcısı Devvânî (öl. 908/1502), Osmanlı hat ekolünün kurucusu sayılan Şeyh Hamdullah (öl. 926/1520), Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi (öl. 932/1526), Osmanlı Şeyhülislâmı olan ve aynı zamanda tarihçi kimliği ile öne çıkan Kemalpaşazâde (öl. 940/1534), *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye ve Miftâhü's-saâde* isimli eserleri telif eden Taşköprizâde Ahmed Efendi (öl. 968/1561), *Ahlâk-ı Alâî* isimli eseriyle maruf Kınalızâde Ali Efendi (öl. 979/1572), İmam Birgivî (öl. 981/1573), Hüdâyî'nin (öl. 1038/1628) şeyhi Üftâde (öl. 988/1580), Osmanlı mimarbaşısı Mimar Sinan (öl. 996/1588), Mutasavvıf Aziz Mahmud Hüdâyî (öl. 1038/1628) vb. bilgin insanlar Ebussuûd Efendi'nin döneminde yaşamış kişilerdir.³

Ebussuûd Efendi'nin döneminde yaşayan ilim adamları incelendiğinde, devrinin ilmî olarak ne kadar canlı olduğuna şahitlik etmekteyiz. Onun gerek ailesi gerekse yaşamış olduğu yerler ilim çevreleri olunca, bunun kişinin ilmi seviyesine etkisi yadsınamaz oluyor.

İlim ehlinin ortaya kaliteli bir eser çıkartması için sadece yaşadığı muhitin ilim ile meşgul olması yeterli olmamaktadır. Kaliteli bir eserin ortaya çıkmasında ilim ehlinin yetiştiği ortamın ve o an bulunduğu muhitin ilim çevresi olmasının yanında siyasi güç olarak da ilim ehlinin desteklenmesi telif ettiği esere yansıyan önemli özelliklerden biri sayılabilir.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Ebussuûd Efendi'nin yaşamış olduğu topraklar siyasi bakımdan en güçlü zamanlarını yaşıyordu. Osmanlı Devleti'nin tahtında II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim bulunmaktaydı.⁴

II. Bayezid döneminde Boğdan'ın vergi ödememesi üzerine II. Boğdan seferi gerçekleşmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde İran üzerine yürünmüş ve Tebriz

² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, thk. M.A. Yekta Saraç, ed. Mustafa Çiçekler (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016), 1/274.

³ Ebussuûd Efendi'nin yaşadığı dönemi çeşitli yönleriyle ele almak ve tasvir etmek amacıyla İlmî Etüdler Derneği'nin (İLEM) hazırlamış olduğu İslam Düşünce Atlası projesinden istifade edilmiştir. bk. <https://www.islamdusunceatlası.org/>

⁴ Ahmet Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/365-371.

Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Bu seferden sonra Anadolu’da bulunan Dulkadiroğulları beyliğine tamamen son verildi. Osmanlı Devleti’nin Mısır üzerine gerçekleştirdiği büyük sefer Yavuz Sultan Selim zamanında olmuştu. Çaldıran ovasında meydana gelen Osmanlı-İran savaşı da mezkur Padişah döneminde cereyan etmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise Macaristan seferi, Mohaç meydan muharebesi, Viyana kuşatması, Rodos’un fethi gibi önemli olaylar cereyan etmiştir. Ebussuûd Efendi Kanunî Sultan Süleyman devrinin başından sonuna kadar Şeyhülislâmlık yapmıştır.⁵

Savaşlar her ne kadar iki taraf arasında meydana gelse ve savaşa katılanlara doğrudan etkisi olsa da dolaylı olarak taraf devletlerin ilim adamlarına ve ilmi geleneğe etkisi kaçınılmaz ve yadsınamaz. Özellikle eseri üzerinde çalıştığımız Ebussuûd Efendi bu dönemin takribi yarım asrını devlet adamlığı görevinde geçirmiştir. Bu sebeple müellifin eserleri incelenirken salt olarak eserlerini değil, döneminde cereyan eden ilmî, siyasî, içtimaî olaylar ve hareketler ışığında değerlendirmek daha isabetli olur kanaatindeyiz.

XV. ve XVI. asırda meydana gelen mühim savaşlar kronolojik olarak; Çaldıran Savaşı, Mercidabık Savaşı, Ridaniye Savaşı, Belgrad’ın fethi, Rodos’un fethi, Mohaç Meydan Savaşı, İrakeyn Seferi, Korfu Kuşatması, Boğdan Seferi, Preveze Deniz Muharebesi, Budin Kuşatması, Zigetvar Kuşatması, Açe Seferi, Kıbrıs’ın fethi, İnebahtı Deniz Muharebesi vb. bazı savaşlardır. Ebussuûd Efendi Korfu seferi sırasında kazaskerliğe getirilmiş ve hemen sefere çıkmıştı. Bunun yanında Kara Boğdan, Estergon ve Budin seferlerine de Padişah ile birlikte çıkmıştır.⁶

Ebussuûd Efendi’nin doğumundan bir iki yıl sonra İslam hakimiyetinin Endülüs’teki son kalesi Gırnata 1492 yılında düşmüş ve Endülüs’te İslam hakimiyeti sona ermişti.⁷

Şah İsmail (öl. 930/1524) 1501’de Akkoyunlu Devleti’nin ordusunu mağlup edip, Tebriz’e giderek tahta oturmuş ve Safevî Devleti’ni kurmuştu. Osmanlı Devleti ile

⁵ Düzenli, “Şeyhülislâm Ebussuud Efendi”, 443-444.

⁶ Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371.

⁷ Mehmet Özdemir, “Gırnata”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14/51-57.

Memlûkler arasında 1517’de cereyan eden Ridâniye Savaşı bu dönemde meydana gelmiş ve Memlûkler yıkılarak hilafet Osmanlı Devleti’ne geçmişti. Bu savaşla birlikte Hicaz, Bilâd-ı Şam ve Mısır bölgesi Osmanlı hakimiyeti altına girmişti. Günümüzde Pakistan-Hindistan sınırları içerisinde kalan bölgede 1526 yılında Babür İmparatorluğu kurulmuştu.⁸

İstanbul Fatih’te bulunan Süleymaniye Camii ve Edirne’de bulunan Selimiye Camii Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin hayatta olduğu dönemde inşa edilmiştir. Kendisi de şu an medfun bulunduğu Eyüp Sultan Câmii hazîresinin içerisinde yer alan sıbyan mektebini inşâ ettirmiştir.

Ebussuûd Efendi’nin yaşamış olduğu zaman dilimi Osmanlı Devleti’nin güçlü olduğu zamanlara tekabül ediyordu. Bu aynı zamanda ülkenin çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı ve farklı karakterdeki toplumlarla ilişkilerin olacağı anlamına gelmektedir. İşte Ebussuûd Efendi’nin bu dönemde Şeyhülislâmlık yapması da onun ilmi kudretinin göstergelerindedir. Böyle önemli bir zamanda Şeyhülislâmlık vazifesini üstlenen şahsiyetin hayatına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

2. Hayatı

2.1. Doğumu ve Ailesi

Ebussuûd Efendi’nin ismi kaynaklarda ağırlıklı olarak Muhyiddin ve Muhammed olarak geçmektedir.⁹ *İrşâdü’l-‘Akli’s-Selîm*’in mukaddimesinde Ebussuûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî şeklinde kayıt bulunmaktadır.¹⁰ Bu isimlerinin yanında Ahmed ismi de kaynaklarda geçmektedir.¹¹ Bu yüzden “Ebussuûd”un bir lakap veya künye olduğu anlaşılmaktadır.¹²

Ebussuûd Efendi’nin İstanbul Müderris (Metris) köyünde veya babası adına inşa edilen tekkede (daha sonra ismi “Sivâsî” tekkesi olmuştur) doğduğu zikredilse de

⁸ İsmail Yiğit, “Memlûkler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/90-97.

⁹ Abdülhay el-Leknevî, *El-Fevâidü’l-Behiyye* (Beyrut: Dâru’l-Erkam, 1418), 335; Taşkoprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâ’iku’n-Nu’mâniyye* (Beyrut: Dâru’l- Kütübi’l- Arabî, ts.), 206.

¹⁰ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘Akli’s-Selîm İlâ Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turasi’l-Arabî, ts.), 1/3.

¹¹ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü’l-Ârifîn* (İstanbul, 1951), 2/ 253.

¹² Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371.

vakfiyede İskilip'te doğduğu kaydedilmektedir.¹³ Ebussuûd Efendi'nin doğum tarihi olarak Bursalı Mehmed Tahir Efendi 17 Safer 896 / 30 Aralık 1490 kaydetmiştir.¹⁴

Tefsirinin mukaddimesinde de geçen el-İmâdî nisbesi İmâdlı olmasından kaynaklanmaktadır. Akgündüz şöyle demektedir: Bazı şarkiyatçılar İmâd'ı Âmid ile karıştırıp Ebussuûd Efendi'nin Diyarbakırlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Âlî Mustafa Efendi ve Peçuylu İbrâhim'in İmâd'ı İmâdiye ile karıştırarak Ebussuûd Efendi'yi Kürt asıllı göstermeleri de yanlıştır. Zira Ebussuûd Efendi'nin ailesinin şimdi Irak topraklarında kalmış bulunan İmâdiyeli¹⁵ değil İskilip'e¹⁶ bağlı İmâdlı (Direklibel Köyü) olduğu, çağdaşı bazı kaynaklar da dahil olmak üzere hemen bütün kaynaklarca belirtilmektedir.¹⁷

Ebussuûd Efendi'nin babası Bayramî-Şemsî şeyhi olan Şeyh Yavsî'dir (öl. 920/1514). Asıl adı Muhyiddin Muhammed'dir. Amcası Ali Kuşçu'dan (öl. 879/1474) ve Alaeddin et-Tûsî'den (öl. 887/1482) ders almış ve II. Bayezid (öl. 918/1512) ile de çağdaştır. İskilip'ten hacca giderken Amasya'da sancak beyi olan II. Bayezid ile görüşmüş ve "Hicaz dönüşünde sizi saltanat tahtında oturur buluruz" diyerek II. Bayezid'i saltanat ile müjdelemiştir.¹⁸

Ebussuûd Efendi'nin annesi ise Ali Kuşçu'nun kardeşi Sultan Hatun'dur. Ebussuûd Efendi Müeyyedzâde'nin (öl. 922/1516) kızı Zeynep Hatun ile evlenmiştir.¹⁹ Ayrıca Ebussuûd Efendi'nin kız kardeşi Müeyyedzâde ile evlenmiştir. Akgündüz'ün belirttiğine göre ise Ebussuûd Efendi hocası Mevlânâ Seydî-i Karamânî'nin kızı Zeynep Hatun ile evlenmiştir.

Ebussuûd Efendi'nin Mehmet, Mahmud, Şemseddin Ahmet ve Mustafa adında dört oğlu ile Hatice ve Kerime adında iki kızı olmuştur.²⁰

¹³ M. Cavid Baysun, "Ebussuûd Efendi", *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978), 4/92.

¹⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/274.

¹⁵ Günümüzde Irak'ın kuzeyinde yer alan Duhok ilinde bulunan bir şehirdir.

¹⁶ İskilip Çorum'un Kuzey Batısında yer almaktadır. Ebussuûd Efendi döneminde Amasya'ya bağlı iken şimdi Çorum'a bağlı bir ilçedir.

¹⁷ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

¹⁸ Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuud Efendi", 443-444.

¹⁹ Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuud Efendi", 443-444.

²⁰ Baysun, "Ebussuûd Efendi", 4/97.

2.2. Öğrenim Hayatı

Ebussuûd Efendi ilk tahsilini babasının yanında yaptı. Ondan Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin (öl. 816/1413) kelâma dair *Hâşiyetü't-Tecrîd* ve *Şerhu'l-Mevâkıf*, belâgata dair *Hâşiye 'ale'l-Mutavvel* adlı eserleriyle çeşitli tefsir kitaplarını da okumuştur.²¹

Daha sonra Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Mevlânâ Seydî-i Karamânî ve bazı kaynakların verdiği bilgilere göre İbn Kemal'den (öl. 940/1534) ders almıştır.²²

Eğitim hayatına dair bilgiler az olmakla birlikte müderrislik yaptığı medreseler hakkında günümüze malumat ulaşmıştır. Ebussuûd Efendi Yavuz Sultan Selim döneminde Çankırı Medresesi'ne görevlendirildi. Fakat buraya gitmeye karar veremeyince Bursa İnegöl'de bulunan İshak Paşa Medresesi'ne tayin edildi. Ve burada eğitim öğretim hayatına başlamış oldu.²³

Memuriyeti ve vazifeleri kronolojik olarak: Hicri 922/1516 yılından 939/1532 yılına kadar 17 sene müderrislik yapmıştır. 939 yılından 944/1537 yılına kadar da 6 sene kadılık görevini ifâ etmiştir. Hicri 944 senesinde Muhyiddin Efendi yerine Rumeli Kazaskerliği görevine atanmıştır. Sekiz sene kazaskerlik görevinde bulunduktan sonra 952/1545 yılında Şeyhülislâm olmuştur.²⁴ Ahmet Akgündüz Şeyhülislâmlık makamında (farklı rivâyetler bulunmakla beraber) yirmi sekiz sene on bir ay görev yaptığını ifade etmektedir.²⁵

3. Eserleri

Ebussuûd Efendi eserleriyle ilim dünyasında şöhret bulmuş bir kimliğe sahiptir. Onun İslam dünyasında isminin yayılmasında, bulunduğu devlet makamının verdiği ünün yanında telif etmiş olduğu eserlerinin de etkisi büyüktür. Gerek ilmi kişiliği hasebiyle gerekse devlet tarafından getirildiği Şeyhülislâmlık makamının verdiği sorumluluk gereği olarak birçok eser telif etmiştir.

²¹ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

²² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/274.

²³ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

²⁴ Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuud Efendi", 443-444.

²⁵ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

Ebussuûd Efendi'nin Padişâh'a sunduğu fetvaları-*Mâ'rûzât*-, kanunnâme olan fetvâları -*Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi*- onun ilim dünyasında otorite olarak tanınmasına da etki etmiştir. Koca cihan imparatorluğunda Ebussuûd Efendi'nin vermiş olduğu fetvalarla davaların görülmesi ve kanunnamelere yansması onun ilmi şahsiyetini ve etkisini de ortaya koymaktadır.

Ebussuûd Efendi her ne kadar fetvâları ile maruf olsa da, sadece fetvâ yani fıkıh alanında değil, birçok alanda eser telif etmiştir. Telif ettiği eserler şunlardır:

3.1. Tefsir

Ebussuûd Efendi'nin tefsir alanına dahil olan birçok eseri bulunmaktadır. Bunlardan en meşhurları devrin padişahı tarafından övgüye mazhar olan ve günümüzde İslam aleminde büyük bir şöhrete sahip olan *İrşâdü'l- 'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* ismiyle maruf tefsiridir.

İrşâdü'l- 'Akli's-Selîm dışında Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*' adlı tefsirinin Fetih Sûresi ile ilgili bölümüne dair bir eseri vardır. Ayrıca Furkân, Mü'minûn Sûresi ve Firavun'un imanını incelendiği bir risalesi vardır.

Ebussuûd Efendi'nin tefsir ilmi ile ilgili eserlerinden *İrşâdü'l- 'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* dışındaki eserleri matbu değildir. Yazma eser olarak Süleymâniye Kütüphanesinde bulunmaktadır.²⁶ Ebussuûd Efendi'nin tefsir ilmi ile ilgili telif ettiği eserleri şunlardır:

3.1.1. *İrşâdü'l- 'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*

Ebussuûd Efendi'yi ilim dünyasında tanıtan ve İslam coğrafyasında meşhur eden, onun uzun süre Şeyhülslâmlık yapmış olması ve büyük eseri *İrşâdü'l- 'Akli's-Selîm*'i telif etmesidir. Bu eser sadece telif edilmekle kalmamış, devrin padişahı Kanûnî Sultan Süleyman tarafından da taltif edilip, eseri temize çekmesi müellifinden istenmiştir.²⁷

Ebussuûd Efendi kendisi Türk olmasına karşın, Arapçaya olan vukûfiyetine

²⁶ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

²⁷ Âdem Yerinde, "Ebussuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*'i", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* IX/18 (2011), 341.

binaen eserini Arapça telif etmiştir. Müellifin telif ettiği tefsir, Fatiha Suresi'nden Nâs Suresi'ne kadar Kur'ân'ı Kerim'in tamamını kapsamaktadır. Eser dilimize Ali Akın tarafından "Ebussuûd Tefsiri" ismiyle 12 cilt halinde tercüme edilmiş ve Boğaziçi Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Ebussuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm'i* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından Doç.Dr. Taha BOYALIK'ın proje koordinatörlüğünde 9 cilt halinde ilk kez müellif nüshasından, müellifin bini aşkın notuyla (minhuvât) birlikte, müellifin bütün kayıtları ve hareketleri korunarak Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından neşredilmiştir. Eserin Türkiye baskısı Türkiye Diyanet Vakfı yayınları tarafından yapılmakta olup, yurtdışı baskısı ise Beyrut'ta Dârü'r-Reyâhîn tarafından yapılmaktadır.

Bu mezkur tefsir sayesinde Ebussuûd Efendi Efendi "Sultânü'l-müfessirin" ve "Sâhibü'l-İrşâd" gibi unvanlar kazanmıştır.²⁸ Evliya Çelebi (ö. 1095/1684) tefsirin ilmi değerini "Üç bin ulûmdan ve 1700 kadar muteber tefsirlerden feyz almak suretiyle yazdıkları tefsir, halen beyne'l-ulema makbul ve memduh ve ana muadil bir tefsir mefkûddur." Sözleriyle dile getirirken, Nişancızâde (ö. 1257/1841) ilmî çevrelerde elde ettiği paye hakkında; "Telif ettiği tefsîr-i şerîf-i ziba, belki ahseni tefâsîr-i dünya olmuştur." der. Kâtip Çelebi içinde tenzihe muhalif bazı şeyler bulunduğu halde, el-Keşşâf ve Envârüt-Tenzil'den başka hiçbir kitabın, bu tefsir kadar itibar ve şöhrete mazhar olmadığını ve buna da layık olduğunu kaydeder.²⁹

3.1.2. *Ma 'âkıdü't-tarrâf fi evveli sûreti 'l-Feth mine 'l-Keşşâf*³⁰

Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli tefsirinin Fetih Suresi ile ilgili bölümünün haşiyesidir.³¹

²⁸ Yerinde, "Ebussuûd Efendi'nin İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm'i", 337.

²⁹ Yerinde, "Ebussuûd Efendi'nin İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm'i", 342. *Adem Yerinde çalışmasında yer verdiği bu bilgileri Kâtip Çelebi'nin *Keşfu'z-zunûn* isimli eserinden nakletmiştir. Bu bilginin sağlamlasını yapmak için Kâtip Çelebi'nin eserine müracaat ettiğimizde, bu bilgiye rastlayamadık.

³⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 238; *İslam ansiklopedisi: İslam alemi tarih, coğrafya, etnografya, ve biyografya lugati* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978), 98; Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

³¹ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

3.1.3. *Tefsîru sûreti 'l-Furkân*³²

3.1.4. *Tefsîru sûreti 'l-Mü'minîn*³³

3.1.5. *Risâle fî bahşi îmâni 'l-Fir'avn*³⁴

Bu eser Firavun'un imanı ile ilgili bilgiler ihtiva etmektedir. Bunun yanında, son nefesinde iman eden kimsenin imanının geçerli olduğunu kabul eden alimlere karşı yazdığı reddiyeyi de ihtiva etmektedir.

3.2. Fıkıh/Hukuk

Ebussuûd Efendi'nin en çok eser verdiği alan Fıkıh alanıdır. Bazıları risale tarzında olan eserleri Ebussuûd Efendi'nin ilmi kişiliğini de ortaya çıkaran ve ün sahibi yapan eserlerdir. Ebussuûd Efendi'nin fıkıh alanı ile ilgili yazdığı eserler şu şekildedir:

3.2.1. *Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi*³⁵

Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin fetvalarını bir araya getiren eserdir. Kanûnî Sultan Süleyman ve II. Selim devirlerinde Şeyhülislâmlık yapmış olan Ebussuûd Efendi'nin bu eseri, fetvalarının bir araya getirilmiş şeklidir.³⁶

Ayrıca bu eserin dışında “Ebussuûd Efendi Fetâvâsı” adı altında muhtelif kütüphanelerde ve özellikle İstanbul'da birçok fetva mecmuası bulunmaktadır.³⁷ Bu eser Ahmet Akgündüz tarafından Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınlarından *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları* ismiyle neşredilmiştir.

3.2.2. *Ma'rûzât*³⁸

Ebussuûd Efendi'nin hayatı boyunca verdiği binlerce fetva içinden bu mecmuada yer alanlar mahkemelerce zorunlu olarak uygulanan bir tür kanun

³² Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371.

³³ Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371.

³⁴ Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371.

³⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 237; *İslam ansiklopedisi*, 99; Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371.

³⁶ Ahmet Akgündüz, “Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/441-443.

³⁷ Akgündüz, “Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi”, 12/441-443.

³⁸ Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371; Baysun, “Ebussuûd Efendi”, 4/99.

hükmü haline dönüşmesi için Kanûnî Sultan Süleyman'a sunulduğundan "padişaha arzedilen fetvalar" anlamında Ma'rûzât diye anılmıştır.³⁹

Osmanlı hukukunda önemli bir yeri olan Kanûnî döneminin ünlü şeyhülislâmı Ebussuûd Efendi, kamu yararını ve dönemin ihtiyaçlarını göz önüne alarak farklı bir mezhebin veya Hanefî mezhebi içerisindeki farklı bir görüşün uygulanmasını istediğinde bunun gerekliliğini bir fetva ile Kanûnî Sultan Süleyman'a arzetmiş, padişah da fetva istikametinde uygulamaya gidilmesini emretmiştir. Böylece aslında ilmî bir mütalaa olan fetvalar zorunlu biçimde uygulanması gereken bir hukuk kuralına dönüşmüştür.⁴⁰

3.2.3. *Arâzî-yi Harâciyye ve Öşriyye Hakkında Kanun ve Fetvâlar*⁴¹

3.2.4. *Risâle fî vakfî 'l-menkul ve 'n-nukud*⁴²

3.2.5. *Bidâ 'atü 'l-kadî li 'htiyâcihi fî 'l-müstakbel ve 'l-mâzî*⁴³

3.2.6. *Fetâvâ Kâtiblerine Tenbih*⁴⁴

3.2.7. *el-Fetva 'l-müteallika bi-beyâni 'l-vakti 'l-mu 'tebere li 'l-hasâd ve istihkaki 'l-galât*⁴⁵

3.2.8. *Gamezâtü 'l-melîh fî evveli mebâhisi kasri 'l- 'âmm mine 't-Telvîh*⁴⁶

3.2.9. *Sevâkıbü 'l-enzâr fî evâ 'ili Menâri 'l-envâr*⁴⁷

3.2.10. *Hasmü 'l-hilâf fî 'l-mesh 'ale 'l-hifâf*⁴⁸

3.2.11. *Risâle fî vakfî 'l-arâzî ve ba 'zı ahkâmi 'l-vakf*⁴⁹

3.2.12. *Risâle fî tescîli 'l-evkâf*⁵⁰

³⁹ Ahmet Akgündüz, "Ma'rûzât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/72-73

⁴⁰ Akgündüz, "Ma'rûzât", 28/72-73

⁴¹ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

⁴² Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371; Baysun, "Ebussuûd Efendi", 4/99; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 238; Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuud Efendi", 449.

⁴³ Akgündüz, "Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi", 12/441-443; Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuud Efendi", 449.

⁴⁴ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371; Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuud Efendi", 450.

⁴⁵ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

⁴⁶ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371; Baysun, "Ebussuûd Efendi", 4/99; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 238; Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuud Efendi", 447.

⁴⁷ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371; Baysun, "Ebussuûd Efendi", 4/98; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 238; Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuud Efendi", 448.

⁴⁸ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371; Baysun, "Ebussuûd Efendi", 4/99; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 238; Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuud Efendi", 448.

⁴⁹ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

⁵⁰ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371; Baysun, "Ebussuûd Efendi", 4/99; Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuud Efendi", 449.

3.2.13. *Risâle fî vakfî 't-tavâhîn 'ale 'l-arzi 'l-mevkûfe li 'l-gayr*⁵¹

3.3. Dil ve Edebiyat

3.3.1. *Galatât-ı Ebussu'ûd*⁵²

3.3.2. *el-Kasîdetü 'l-mîmiyye*⁵³

3.3.3. *el-Kasîde fî Nisâi 's-Sultân*⁵⁴

3.3.4. *Münşeât-ı Ebussuûd*⁵⁵

Ebussuûd Efendi'nin hadis ilmi dışında hemen hemen her alanda eser telif ettiğini müşahade etmekteyiz. En çok eser verdiği alan olan Fıkıh ve Tefsir ilminde otorite sayılırken, hadis ilminde eser vermediği için hadisçi kişiliğine yönelik dile getirilmiş bir kanaate sahip değiliz.

Ebussuûd Efendi'nin hadis ilmine yönelik ilmi birikimini ve hadisçi kişiliğini öğrenmek için Fıkıh ve Tefsir ilminde telif ettiği eserlerinde yer alan bilgilerden yola çıkarak tespit etmek gerekmektedir. Ebussuûd Efendi'nin hakkında telif edilen eserleri, makaleleri vb. telifatı incelediğimizde, birçok araştırma yapıldığını müşahade etmekteyiz.

Müellifin hadis ilmine dair eseri olmadığından hadisçi kişiliği hakkında bilgi yok denecek kadar azdır. Mehmet Emin Özafşar'ın “Ebussuûd Efendi'nin Tefsirinde Rivâyet Kullanımı” isimli bir tebliği vardır. Bu tebliğde, eserde yer alan rivâyet türlerinden alıntılar yapılarak Ebussuûd Efendi'nin rivâyetleri kullanımı araştırılmaya çalışılmış ve akabinde bir değerlendirmede bulunulmuştur. Özafşar tebliğin sonuç kısmında şu cümlelere yer vermiştir:

Ebussuûd Efendi tefsirinde sahîh, hasen, zayıf ve mevzu her nevi rivâyete yer vermiştir.

⁵¹ Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371; Düzenli, “Şeyhülislâm Ebussuud Efendi”, 449.

⁵² Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371; Baysun, “Ebussuûd Efendi”, 4/99; Düzenli, “Şeyhülislâm Ebussuud Efendi”, 451.

⁵³ Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 237; Düzenli, “Şeyhülislâm Ebussuud Efendi”, 452.

⁵⁴ Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371.

⁵⁵ Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, 10/365-371; Baysun, “Ebussuûd Efendi”, 4/99; Düzenli, “Şeyhülislâm Ebussuud Efendi”, 453.

Onun tefsirindeki rivâyet kullanımından hadis ilminde mütebahhir olmadığı, hadis ilminin kritik metotlarına iltifat etmediği ve bu konuda kendisinden önceki bazı alimleri taklitle iktifa ettiği anlaşılmaktadır. Haddizatında müellifin rivâyet kullanımından hareketle, eserinde bugünkü manada da bir bilimsel kritik anlayışının mevcut olmadığını söylemek yanlış sayılmaz. O adeta merfu, mevkuf, maktu; sahîh, hasen, zayıf, uydurma her türden haberi ihtiyaç duyduğu yerde daha önceki herhangi bir kaynaktan iktibas ederek kullanmıştır. Rivâyetleri kültürünün mutemet bilgi materyalleri olarak kabul etmiş, herhangi bir tenkit, eleştiri ya da yoruma gitmeden istimal etmiştir. Rivâyetlerin tarihi veya ilmi olarak sahîh olup olmamasıyla ilgilenmemiştir. Bu aynı zamanda bize, müellifin yaşadığı dönemdeki ilim anlayışı hakkında da bilgi sunmaktadır. Bu tutumun ne özellikle hadis ilminin araştırma kriterlerine ve ne de bugünün ilmi anlayışına denk düşmediğinin altını çizmek istiyorum.⁵⁶

Özaşar'ın bu kanaatlerinin yerinde olup olmadığının tespitini ve bu kanaatlere acaba göz gezdirme şeklinde veya tahlil edilerek yapılan bir inceleme sonucunda mı ulaştığını, yürüttüğümüz bu tez çalışmasının sonucunun bu bilgiye bir katkı sunacağını ümit etmekteyiz. Tezin Ebussuûd Efendi'nin hadisçi kişiliğini tespiti yönelik ilk çalışmalardan biri olacağını tahmin etmekteyiz.

4. Vefatı

Yirmi sekiz yıl on bir ay Şeyhülislâmlık yapan Ebussuûd Efendi, bazı siyasi olaylarda ağırlığını hissettirmiş ve Kıbrıs seferinin açılmasını fetvasıyla desteklemiştir. 5 Cemâziyelevvel 982 (23 Ağustos 1574) yılında 87 yaşında iken vefat etmiştir.⁵⁷ Cenâze namazı Fatih Câmiinde Beyzâvî tefsirine haşiye yazan Muhaşşî Sinan Efendi tarafından kıldırılmıştır.

Ebussuûd Efendi vefat ettiğinde Haremeyn'de gıyabi cenaze namazı kılınmıştır. Kabri bugün İstanbul Eyüp Sultan ilçesindeki Eyüp Sultan Camii yakınında bulunan, kendisinin inşa ettirdiği sıbyan mektebinin haziresinde medfûndur. Ebussuûd Efendi

⁵⁶ M. Emin Özavşar, "Ebussuud Efendi'nin Tefsirinde Rivâyet Kullanımı", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu*, (1998), 278-289.

⁵⁷ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

vefat ettikten sonra, onun için birçok mersiyeler yazılmış ve ölümüne tarihler düşülmüştür.⁵⁸

Giriş bölümünde Ebussuûd Efendi 'nin yaşadığı dönem, hayatı, ailesi, öğrenim hayatı, eserleri ve vefatına ilişkin bilgiler üzerinde duruldu. Çalışmamızın Birinci bölümünde ise İrşâdü'l Akli's-Selîm'deki Fâtiha, İkinci bölümünde ise Bakara Sûrelerini tefsir ederken kullanmış olduğu rivâyetleri ele alıp incelemek istiyoruz.

---

⁵⁸ Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", 10/365-371.

BİRİNCİ BÖLÜM

FÂTIHA SÛRESİNDE YER ALAN RİVÂYETLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Kur'ân'ı Kerim nazil olmaya başladığı andan itibaren günümüze kadar devam eden ve ilâ nihâye devam edecek olan onu anlama çabası kendini en çok Tefsir İlminde hissettirmiştir. Değişik ilim dallarından yararlanılarak Kur'ân-ı Kerim'in manalarının açıklanması Tefsir ilminin ana gayesidir. Bu ilim dallarından birisi de Hadis ilmidir. Ebussuûd Efendi'nin tefsirini incelediğimizde rivâyetlerden çokça yararlandığını görmekteyiz.

Tefsirlerini okurken şunu müşahade etmekteyiz ki; müfessirlerin eserlerinde yer alan hadisler tahrir edildiğinde, onlardan istifade artmakta ve okuyucu o esere karşı daha güvenilir bir şekilde yaklaşmaktadır. Tarafımızca bu amaca katkı sunabilmek ve bir sonraki bölümde Ebussuûd Efendi'nin hadisçi kişiliğine yönelik değerlendirmelere ışık tutabilmek adına tezimizin bu bölümünde Ebussuûd Efendi'nin eserinin Fâtiha Sûrelerinde yer alan rivâyetlerin sened ve metin değerlendirilmesi yapılacaktır.

1.1.Fâtiha Sûresinde Yer Alan Rivâyetler

Fâtiha Sûresi Mekke devrinin ilk yıllarında tamamı bir defada inmiştir. Fâtiha “açmak, açıklığa kavuşturmak, sıkıntı ve meşakkati gidermek, başlamak” anlamındaki feth kökünden türemiş bir isim olup hâtimenin zıddı olarak “bir şeyin evveli, baş tarafı, başlangıcı, giriş” mânasında kullanılır.⁵⁹ “Fâtihatü'l-Kitâb” tamlamasının kısaltılmış şekli olan Fâtiha Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresi ve bir bakıma onun önsözü olduğu için bu adı almıştır. Kur'ân'ın tertibi ve yazılması itibariyle birinci sûre olması yanında namazdaki kıraat rûknünün yerine getirilmesine bu sûre ile başlandığı ve nihâyet bir

⁵⁹ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1992), md. “fth”.

bütün olarak indirilmiş sûrelerin de ilki olduğu için ona bu ismin verilmiş olduğu düşünülebilir.⁶⁰

Fâtiha'nın âyet sayısının yedi olduğu hususunda ittifak bulunmakla birlikte başındaki bismelenin sûreye dahil olup olmadığı ihtilâflıdır. Şâfiîler'e göre Fâtiha'nın birinci âyeti besmeledir; son âyeti ise “صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ” ile başlar, “وَلَا الضَّالِّينَ” ile biter. Hanefîler'e göre besmele Fâtiha'ya dahil değildir; birinci âyet “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ”, son âyet ise “غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ” dir. Sonunda söylenen “âmin” sözü Fâtiha'dan bir kelime olmadığı gibi Kur'ân'dan bir âyet de değildir.⁶¹

Ebussuûd Efendi Fâtiha Sûresini tefsir ederken on iki rivâyetten yararlanmışır. Rivâyetlerin çoğu sûrenin faziletine ve Besmele'ye dair rivâyetlerdir. Bismelenin Fâtiha Sûresinden bir âyet sayılıp sayılmayacağı, Fâtiha'nın sonunda “âmîn” denilmesi, sûrenin diğer sûreler arasındaki konumu, bismelenin fazîleti gibi konulara delalet eden rivâyetleri müellif eserine derc etmiştir. Bu rivâyetler şunlardır:

1.1.1. Fâtiha Sûresinin “Sûretü'l-Kenz” Olarak İsimlendirilmesi Hadisi

لقوله صلى الله عليه وسلم: إِهَّا أَنْزَلْتُمْ مِنْ كَنْزٍ تَحْتِ الْعَرْشِ

Hız. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğuna göre: “O -Fâtiha Sûresi- arşın altındaki bir hazineden indirilmiştir.”⁶²

Ebussuûd Efendi'nin Fâtiha Sûresinin ilk âyetini⁶³ tefsir ederken zikretmiş olduğu rivâyet eserinde isnâdsız olarak verilmiştir.

Araştırmalarımızda bu rivâyet ilk dönem hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Sonraki dönem hadis kaynaklarından Süyûtî'nin (öl. 911/1505) eserinde

⁶⁰ Emin Işık, “Fâtiha Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/252-254.

⁶¹ Işık, “Fâtiha Sûresi”, 12/252-254.

⁶² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/8.

⁶³ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ “Bismillahirrahmânirrahîm” bk. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Fâtiha 1/1.

yer almaktadır.⁶⁴ Münâvî (öl. 1031/1622) *el-Câmi 'i's-Sagîr'in* şerhinde rivâyetin sıhhatine dair kanaat belirtmemiştir.⁶⁵

Rivâyet ilk dönem tefsirlerinden Sa'lebî'nin (öl. 427/1035) tefsirinde⁶⁶ ve Vâhidî'nin (ö. 468/1076) eserinde⁶⁷ tespit edilmiştir. Sa'lebî ve Vâhidî'de Hz. Ali'den (r.a) (öl. 40/661) nakledilerek, şu lafızlarla; نَزَلَتْ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ بِمَكَّةَ مِنْ كَنْزٍ تَحْتِ الْعَرْشِ geçmektedir.

Rivâyeti Sa'lebî ve Vâhidî aynı isnâd ile nakletmiştir: “Ebu'l Kâsım b. Muhammed b. Ca'fer ← Ebu'l Hasen Muhammed b. Mahmud b. Abdullah el-Mervezî ← Abdullah b. Mahmud es-Sa'dî ← Ebû Yahyâ el-Kasrî ← Mervân b. Muaviye ← Alâi b. Müseyyeb ← Fudayl b. Amr ← Ali b. Ebî Tâlib.”⁶⁸

İbn Hacer (öl. 852/1449), rivâyetin senedinde yer alan râvîlerin *sika* olduğunu fakat râvî Fudayl b. Amr ile Ali b. Ebî Tâlib arasında *inkitâ'* olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Nitekim 'Alâ'î (öl. 761/1359) Ali b. Medîni'den (öl. 234/848) naklederek Fudayl b. Amr'ın sahâbe'den kimseyle mülâkî olmadığını rivâyet etmiştir.⁷⁰

Nâsirüddin el-Elbânî (öl. 1999) hadisin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁷¹

Yaptığımız araştırmalar sonucunda bu rivâyet senedindeki *inkitâ'* sebebiyle *zayıf* olarak görünmektedir.

⁶⁴ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Cem'u'l-Cevâmi'*, thk. Muhtar İbrahim el-Hâic vd. (Kahire: el-Ezheru'ş-şerîf, 1426/2005), 17/407.

⁶⁵ Zeynüddîn Muhammed Abdür-raûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir fî Şerhi'l-Câmi 'i's-Sagîr* (Mısır: el-Mektebet, 't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356), 4/420.

⁶⁶ Ebü İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebü Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1422), 1/89.

⁶⁷ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nisâbûrî el-Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, thk. İsam b. Abdilmuhsin el-Humeydân (Demmâm: Dâru'l-İslah, 1412/1992), 19.

⁶⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1/89.

⁶⁹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye* (Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1419), 14/429.

⁷⁰ Ebü Saîd Salâhüddîn Halîl b. Keykeldî b. Âbdillâh ed-Dimeşkî el-Alâî, *Câmiu't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsîl*, thk. Hamdî Abdulmecid es-Selefi (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 252.

⁷¹ Nâsirüddin el-Elbânî, *Za'ifü'l-Câmi 'i's-Sagîr ve Ziyâdâtüh* (Mektebetü'l-İslamiyye, ts.), 576 (Nu. 3947); Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Za'ife ve'l-Mevzû'a ve Eseruhe's-Seyyi'ü fî'l-Ümme* (Riyad: Dâru'l-Maârif, 1412), 6/258.

1.1.2. Fâtiha Suresi “Her Derde Devadır” Hadisi

لقوله صلى الله عليه وسلم: هي شفاء من كلِّ داءٍ

Hiz. Peygamber’in (s.a.s) buyurduğuna göre: “O -Fâtiha Sûresi- her derde devadır.”⁷²

Fâtiha Sûresinin ilk ayetinin tefsirinde zikredilen rivâyet Dârimî (öl. 255/869),⁷³ Saîd b. Mansûr (öl. 227/842)⁷⁴ ve Beyhakî’nin (öl. 458/1066)⁷⁵ eserlerinde tahrir edilmiştir.

Rivâyet tefsir eserlerinden ise Vâhidî’nin eserinde geçmektedir.⁷⁶

Saîd b. Mansûr rivâyeti merfûan şu isnâd ve metin ile nakletmiştir: “Saîd b. Mansûr ← Sellam et-Tavîl ← Zeyd el-Ammî ← İbn Sîrîn ← Ebû Saîd el-Hudrî” فَاْتِحَةُ الْكِتَابِ شِفَاءٌ مِنْ السُّمِّ.⁷⁷

Dârimî *es-Sünen*’inin rivâyeti şu isnâd ve metin ile nakletmiştir: “Kabîsa b. Ukbe (öl. 213) ← Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778) ← Abdülmelik b. Ümeyr (öl. 136/753)” فِي فَاْتِحَةِ الْكِتَابِ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ.⁷⁸

Dârimî’nin muhakkiki Hüseyin Selîm Esed senedin *sahih* fakat *mürsel* olduğunu belirtmiştir. Dârimî’nin isnâdı incelendiğinde tâbiînden bir râvî olan Abdülmelik b. Ümeyr’in sahâbi râvîsinin ismini atlayarak naklettiğini müşahede etmekteyiz.

Beyhakî ise rivâyeti şu isnâd ve lafız ile nakletmiştir: “Ebû Abdullah el-Hüseyn

⁷² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/8.

⁷³ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. et-Temîmî ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l Muğnî, 1412), "Fezâilü'l-Kur'ân", 12.

⁷⁴ Ebû 'Osmân Sa'îd b. Mansûr el-Horâsânî Sa'îd b. Mansûr, *es-Sünen*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 1403/1982), 2/535.

⁷⁵ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, thk. Abdul'aliyy Abdulhamîd (Mumbai: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 4/43.

⁷⁶ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nisâbüri el-Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1410/1994), 3/123.

⁷⁷ Sa'îd b. Mansûr, *es-Sünen*, 2/535.

⁷⁸ Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 12.

-Fâtiha Sûresi'nin diğer bir ismi olan- *Ümmü'l-Kur'an* ismini zikretmesinden anlıyoruz.

İbn Hacer *hasen li-gayrihi* konusunda muhaddis İbnü'l-Kattân el-Mağribî'nin (öl. 628/1231) şu sözlerini eserinde nakletmiştir: “*Hasen li-gayrihi* hadisin her alanda delil olamayacağı, sadece amellerin faziletleri konusunda delil olabileceği, ahkâm konusunda delil olabilmesi için tariklerinin çok olması, uygulamanın onu desteklemesi, *sahih* hadise veya Kur'an'ın zâhirine uygunluk arz etmesi gerekir.”⁸⁵

“Fâtiha her derde devadır” rivâyeti ahkâma konu olan bir rivâyet olmadığı ve fezâil konusuna dahil olduğu için kanaatimizce bu hadisle amel edilebilir.

Bu bilgiler ışığında rivâyetin birçok senedle varid olması ve *şâhid*lerinin bulunması sebebiyle isnâdının *hasen li-gayrihi* seviyesinde olduğu kanaatini taşıyoruz.

1.1.3. “Fâtihatü'l-Kitâb Yedi Âyettir” Hadisi

وما رُوِيَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مِنْ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَاتِحَةُ الْكِتَابِ سَبْعُ آيَاتٍ؛ أَوْلَاهُنَّ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Ebû Hureyre'den (r.a) rivâyet edildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Fâtihatü'l-Kitâb yedi âyettir. İlk âyeti ise ‘Bismillahirrahmanirrahim’ dir.”⁸⁶

Mevzubahis rivâyet Fâtiha Sûresinin ilk ayetinin tefsirinde zikredilmiştir. Kütüb-i Tis'a'da bulunmamaktadır. Rivâyet, Taberânî (öl. 360/971), Dârekutnî ve Beyhakî'nin eserlerinde tahrir olunmuştur.

Tefsir eserlerinden ise Vâhidî⁸⁷ ve Beyzâvî'nin⁸⁸ eserlerinde zikredilmiştir.

Taberânî Ebû Hureyre'den *merfû* olarak şu şekilde nakletmiştir: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ

الْعَالَمِينَ سَبْعُ آيَاتٍ إِحْدَاهُنَّ: {بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ}، وَهِيَ السَّبْعُ الْمَنَانِي، وَالْقُرْآنُ وَهِيَ أُمُّ الْقُرْآنِ،

⁸⁵ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (Medine: İmadetü'l-Bahs el-İlmiyye, 1404), 1/402.

⁸⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/9.

⁸⁷ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, 1/61.

⁸⁸ Ebû Sa'îd Abdullâh b. Ömer eş-Şirâzî el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1418), 1/25.

الْعَظِيمِ، وَفَاتِحَةُ الْكِتَابِ.⁸⁹

Dârekutnî ise şu lafızlar ile nakletmiştir: **إِذَا قَرَأْتُمْ: الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاقْرَءُوا: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**

⁹⁰ **إِنَّمَا أُمُّ الْقُرْآنِ، وَأُمُّ الْكِتَابِ، وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي، وَ {بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} إِخْدَاهَا**

Beyhakî rivâyeti lafız değişikliği ile iki yerde nakletmiştir. Beyhakî'nin rivâyetleri Taberânî'nin zikretmiş olduğu lafız ve isnâd ile (Ali b. Sâbit ← Abdülhumeyd b. Ca'fer ← Nuh b. Ebî Bilâl ← Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî ← Ebû Hureyre) ve Dârekutnî'nin zikrettiği lafız ve isnâd ile (Ebû Bekr el-Hanefî ← Abdülhumeyd b. Ca'fer ← Nuh b. Ebî Bilâl ← Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî ← Ebû Hureyre) zikretmiştir.⁹¹

Elbânî, Dârekutnî ve Beyhakî'nin Ebu Bekir el-Hanefî senedi ile nakledilen senedin *mevkuf* olanının da *merfû* ' olanının da *sahîh* olduğunu belirtmiştir. Elbânî, Nuh b. Ebî Bilâl'in bazen *merfu* ' , bazen de *mevkuf* olarak rivâyet etmesini normal karşılayarak şöyle demiştir: Râvî bazen *merfu* ' olarak rivâyet ettiğini bazen *mevkuf* olarak rivâyet edebilir, Nuh b. Ebî Bilâl'inde *sika* olduğu⁹² için sikanın ziyadesini⁹³ kabul etmek gerekir.⁹⁴

Rivâyetin isnâdını incelediğimizde râvîlerin *sika* ve aralarında ittisal olduğu tespit edilmiştir. Muhaddis Elbânî'nin görüşü de dikkate alındığında rivâyetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

⁸⁹ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Tarık b. Avzullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415), 5/208.

⁹⁰ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1424), 2/86.

⁹¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1424), 2/67.

⁹² bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk. Muhammed Abdülmaîd Hân (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1437/2013), 8/110; Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 30/38; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhiri'l-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 4/241.

⁹³ Ziyâdetü's-sika hakkında bilgi için bk. Yusuf Suiçmez, "Ziyâdetü's-Sikât", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 11/1 (30 Haziran 2013), 113-140; Salih Karacabey, "Farklı Açılardan Hadiste Ziyâde Meselesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (01 Ocak 2003).

⁹⁴ Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîha ve şey'ün min Fıkhîhâ ve Fevâ'idihâ* (Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1415), 3/180.

1.1.4. Rasûlüllâh (s.a.s) Besmeleyi İlk Âyet Saymıştır Hadisi

وما رُوِيَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ مِنْ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ سُورَةَ الْفَاتِحَةِ؛ وَعَدَّ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ؛ آيَةً؛

Ümmü Seleme'den (r.anhâ) rivâyet edildiğine göre: Rasûlüllâh (s.a.s) Fâtiha Sûresini okudu. Bismillâhirrahmânirrahîm ile Elhamdülillâhirabbilâlemîn'i bir âyet saydı.⁹⁵

Ebussuûd Efendi'nin Ümmü Seleme'ye (r.anhâ) (öl. 62/681) atfen zikrettiği rivâyeti,⁹⁶ tahrir ettiğimizde Ebû Dâvûd,⁹⁷ Ahmed b. Hanbel,⁹⁸ Dârekutnî⁹⁹ ve İbn Huzeyme¹⁰⁰ tahrir etmiştir.

Rivâyet Fâtiha Sûresi'nin ilk ayetinde tefsir edilmiştir. Ebussuûd Efendi'nin naklettiği lafızla Beyzâvî'nin tefsirinde zikredilmiştir.¹⁰¹ Münâvî rivâyeti İbn Huzeyme'nin *es-Sahih*'de zikrettiğini söylemiştir.¹⁰²

Rivâyet Ebû Dâvûd'da şu lafızlar ile nakledilmiştir: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّهَا سُئِلَتْ عَنْ قِرَاءَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: "كَانَ يُقَطِّعُ قِرَاءَتَهُ آيَةَ آيَةً: {بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ} {الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} {مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ}.

Şuayb el-Arnaût rivâyetin *sahih li-gayrihi*, râvîlerinin Buhârî ve Müslim'in

⁹⁵ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/9.

⁹⁶ Ebussuûd Efendi bu rivâyeti Fâtiha Sûresinin 1. Ayetinin tefsirinde zikretmiştir.

⁹⁷ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Dâru'r- Risâleti'l-Alemiyye, 1430/2009), "Hurûf ve'l-Kirâat", 1.

⁹⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût - Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 44/206.

⁹⁹ Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/76.

¹⁰⁰ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nîsâbü'rî İbn Huzeyme, *es-Sahih*, thk. Muhammed Mustafa el-Âzamî (Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, ts.), 1/248. نا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّعَائِي، أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ حَدَّاشٍ، نا عُمَرُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ فِي الصَّلَاةِ {بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} [الفاحة: 1] فَعَدَّهَا آيَةً، وَ {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ} [الفاحة: 2] آيَتَيْنِ، {وَأَنَّكَ تَسْتَعِينُ} [الفاحة: 5] وَجَمَعَ حَمْسَ أَصَابِعِهِ

¹⁰¹ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/25.

¹⁰² Zeynuddîn Muhammed Abdirraûf b. Tâcu'l-Ârifin el-Haddâdî el-Münâvî, *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdisi'l-Kâdî el-Beydâvî*, thk. Ahmed Mücteba (Riyâd: Dâru'l-Âsime, ts.), 1/95.

râvîlerinden olduğunu söylemiştir.¹⁰³ Elbânî *sahîh* şeklinde kanaat belirtmiştir.¹⁰⁴

Bu tespitlere göre rivâyet için *sahîh* diyebiliriz.

1.1.5. Besmelesiz Yapılan Her İş Noksandır Hadisi

فِي الْحَدِيثِ الْكَرِيمِ: كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللَّهِ أَقْطَعُ

Hadis-i Kerîm’de şöyle buyurulmuştur: Her bir önemli iş -Hamd ile başlamazsa-, noksandır.¹⁰⁵

Fâtiha Sûresinin ilk ayetinde zikredilen rivâyet tahrir edildiğinde, rivâyetin tam metninin “كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللَّهِ أَقْطَعُ” olarak kaynaklarda zikredildiği tespit edilmiştir.¹⁰⁶

Zemahşerî¹⁰⁷ ve Beyzâvî¹⁰⁸ bu rivayeti eserlerinde nakletmişlerdir.

Rivâyeti Ebû Dâvûd, “كُلُّ كَلَامٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ فَهُوَ أَجْدَمٌ”, “Hamd ile başlamayan her söz, o sakat / kötürümdür.”¹⁰⁹, Ahmed b. Hanbel “كل كلام أو أمر ذي بال لا يفتح بذكر الله” “Allâh’ın (c.c) ismiyle başlamayan kıymetli her kelam veya iş hayırsız ve sonu kesiktir.”¹¹⁰ şeklinde farklı lafızlarla rivâyet etmişlerdir.

Rivâyet incelendiğinde metinlerde bazı farklılıkların olduğunu müşahede etmekteyiz. Ebussuûd Efendi tefsirinde “كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ” şeklinde hadisi *taktî*’ ederek vermiştir.

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/206.

¹⁰⁴ Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Mektebetü’l- Asriyye, ts.), 4/37.

¹⁰⁵ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l- ‘Akli’s-Selîm*, 1/9.

¹⁰⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût - Adil Mürşit (Dâru’r- Risâleti’l- Alemiyye, 1430), “Nikâh”, 19.

¹⁰⁷ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârîzmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâ’iki Gavâmidî ’t-Tenzîl* (Beyrut: Dâru’l- Kütübi’l- Arabî, 1407), 1/3.

¹⁰⁸ Beyzâvî, *Envâru’l-Tenzîl ve Esrâru’l-Te’vîl*, 1/25.

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 21.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/329.

Halk arasında meşhur olan ve “besmelesiz başlanan iş noksan olur” şeklinde ifade edilen hadis, günlük hayatta insanların şîar edindiği ve öğütlere konu olan bir rivâyettir. Bu gerçekliğiyle hadis, insanların hemen hemen her işine sirayet etmiş bir şekilde dile getirilmektedir.

Rivâyet Ebû Dâvûd (öl. 275/889),¹¹¹ Nesâî (öl. 303/915),¹¹² İbn Mâce (öl. 273/887)¹¹³ ve Ahmed b. Hanbel’in (öl. 241/855)¹¹⁴ eserlerinde tahrir edilmiştir. Rivâyeti ayrıca Dârekutnî de(öl. 385/995)¹¹⁵ nakletmiştir.

Rivâyeti nakleden eserlerde isnâd “Gurre ← Zührî ← Ebû Seleme ← Ebû Hureyre” tarikiyle gelmekte, Gurre’den itibaren râvîler farklılaşmaktadır. Nesâî’nin *es-Sünenü’l-Kübrâ*’sında dört isnâdla nakledilmiştir. Nesâî’nin eserinde zikrettiği iki isnâdda rivâyet Zührî’den (öl. 124/742) *mürsel* olarak nakledilmiştir.

Dârekutnî rivâyetin senedinde yer alan Gurre b. Abdurrahman (öl. 147/765) hakkında, onun *teferrüd* ettiğini ve hadiste *leyse bi’l-kavi* (hadiste kuvvetli değil) olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁶

Mizzî (öl. 742/1341) eserinde, Gurre hakkında Yahya b. Maîn’in (öl. 233/848) *zayıf*, Ahmed b. Hanbel ve Ebu Zür’anın (öl. 264/878) *münkerü’l-hadis*, Ebû Hâtim (öl. 277/890) ve Nesâî’nin ise *leyse bi’l-kavi* olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir.¹¹⁷

Rivâyetin sıhhat değeri hakkında muhakkik Nâsırüddin el-Elbânî (öl. 1999) isnâdın *zayıf* olduğunu belirtmiştir.¹¹⁸ Şuayb el-Arnaût rivâyetin zayıf olmasını, senedindeki Gurre b. Abdurrahman (öl. 147/765) sebebiyle olduğunu söylemiştir.¹¹⁹

Bu bilgiler ışığında Gurre b. Abdurrahman’ın muhaddis ve muhakkikler tarafından cerh edildiği ve rivâyetin senedlerinin *zayıf* olduğunu ifade etmeleri sebebiyle

¹¹¹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 21.

¹¹² Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdülmünîm Şelebi (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421), 9/184.

¹¹³ İbn Mâce, “Nikâh”, 19.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/329.

¹¹⁵ Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/427-428.

¹¹⁶ Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/427.

¹¹⁷ Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 23/582-583.

¹¹⁸ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1430, 3/90.

¹¹⁹ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1430, 3/90.

rivâyetin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.6. “Hamd Şükrün Başıdır, Allah’a (c.c) Ham Etmeyen Kul O’na Şükretmemiştir” Hadisi

فِي قَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحَمْدُ رَأْسُ الشُّكْرِ؛ مَا شَكَرَ اللَّهُ عَبْدٌ لَمْ يَحْمَدْهُ

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Hamd şükrün başıdır. Allah’a (c.c) hamd etmeyen kul O’na şükretmemiştir.”¹²⁰

Ebussuûd Efendi’nin Fâtiha Sûresinin ikinci âyetini "أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ" tefsir ederken zikrettiği rivâyet, tespit edilen bilgilere göre erken dönem kaynaklarından Ma’mer b. Râşid’in (öl. 153/770) *el-Câmi*’inin “Yemeğe şükretmek” babında tahrir olunmuştur.¹²¹

Rivâyet ayrıca Beyhakî’nin eserinde tahrir olunmuştur.¹²² Zemahşerî¹²³ ve Beyzâvî¹²⁴ rivayeti eserlerinde zikretmişlerdir.

Rivâyeti “Abdürezzâk es-San’ânî (öl. 211/826) ← Ma’mer b. Râşid (öl. 153/770) ← Katâde b. Diâme (öl. 117/735) ← Abdullah b. Amr (öl. 65/684)” senedi ile eserlerde görmekteyiz.

Senedde yer alan râvîler arasında ittisali tespit için çalışma yapıldığında Abdullah b. Amr ile Katâde b. Diâme arasında ittisal olmadığı tespit edilmiştir.¹²⁵

el-Hâkim en-Nisâbüri (öl. 405/1014) Katâde’nin sahâbeden Enes b. Mâlik’ten (öl. 93/711) başka kimseden hadis dinlemediğini belirtmiştir.¹²⁶

¹²⁰ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/12.

¹²¹ Ebû Bekr Abdürezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San’ânî el-Himyerî Abdürezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-A‘zamî (Hindistan: Meclisü'l-İlmî, 1403), 10/43.

¹²² Beyhakî, *Şu‘abü'l-İmân*, 6/230.

¹²³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/9.

¹²⁴ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te‘vîl*, 1/27.

¹²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/385; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru A‘lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 5/269; Alâî, *Câmiu't-Tahsil*, 254.

¹²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *Ma‘rifetü Ulûmi'l-Hadis*, thk. es-Seyyid Mu‘zam Huseyn (Beyrut: Dâru'l- Kütübî'l-İlmiyye, 1397), 111.

Nitekim Elbânî'nin rivâyet için *zayıf* demiş ve bu zayıflığın sebebini de yukarıda açıkladığımız *inkitâ'* nın olduğunu belirtmiştir.¹²⁷

Rivâyetin isnâdındaki râvîler arasındaki *inkitâ'* sebebiyle ve muhaddislerin görüşleri dikkate alındığında rivâyetin bu yönüyle *zayıf* olduğu görünmektedir.

1.1.7. “Sizden Birisi Kölesine Hitap Ederken Şöyle Demesin” Hadisi

وما في الصَّحِيحَيْنِ مِنْ أَنَّهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا يَقُولُ أَحَدُكُمْ: أَطْعِمَ رَبَّكَ؛ وَصَيَّرَ رَبَّكَ؛ وَلَا يَقُولُ أَحَدُكُمْ: رَبِّي؛ وَلَيَقُولُ: سَيِّدِي وَمَوْلَايَ

Sahîhayn'da rivâyet edildiğine göre: Rasûlüllâh (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz -kölesine hitap ederken- şöyle demesin:

-Rabbini doyor!, Rabbine abdest aldır!

Ve sizden biriniz -köle efendisine hitap ederken- “Rabbim” demesin. Efendim, Mevlâm desin.”¹²⁸

Ebussuûd Efendi'nin Fâtiha Sûresi'nin ikinci âyetinin tefsirinde bu rivâyeti zikrederken, *es-Sahîhayn*'da zikredildiğini kendisi bildirmektedir. Ebussuûd Efendi rivâyetleri zikrederken, rivâyetin geçtiği hadis kitaplarının ismini çok nadir zikreder.

Rivâyet Buhârî (öl. 256/870)¹²⁹, Müslim (öl. 261/875)¹³⁰ ve Ebû Dâvûd'un¹³¹ eserlerinde tahrir edilmiştir.

Müfessir Taberî¹³² ve Vâhidî¹³³ bu rivayeti nakletmişlerdir.

¹²⁷ Nâsirüddin el-Elbânî, *Ehâdîsi'z-Za'ife*, 3/552.

¹²⁸ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/13.

¹²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed b. Zühreir en-Nâsir (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), “İtk”, 17.

¹³⁰ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1374/1955), “Elfâz Mine'l-Edeb”, 13,14,15.

¹³¹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 84.

¹³² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420), 2/463.

¹³³ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, 6/451.

باب حكم إطلاق لفظة العبد و“ Müslim bazı lafız farklılıkları ile üç rivâyet¹³⁴ şeklinde, “ Müslim bu bâb’ında zikretmiştir. Müslim bu bâb’ta sadece bu üç rivâyeti zikretmiştir.

Rivâyetin senedleri muttasıl olup, râvîler ta’dîl edilmişlerdir. Rivâyet Buhârî ve Müslim tarafından tahrir edildiği görülmektedir. Bu sebeple rivâyet hakkında *sahih* diyebiliriz.

1.1.8. Hz. Peygamber’e (s.a.s) “Âmîn” Kelimesinin Manası Soruldu Hadisi

وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا-: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ مَعْنَى "آمِينَ" فَقَالَ: "أَفْعَالٌ"

İbn Abbâs’dan (r.a) rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Ben Rasûlullâh’a (s.a.s) ‘âmîn’ kelimesinin manasını sordum, bana: ‘Yap/Eyle!’ -demektir- buyurdu.”¹³⁵

Fâtiha Sûresinin tefsirinin yedinci ayetinde zikredilen bu rivâyete herhangi bir hadis kaynağında rastlayamadık. Fâtihâ Sûresinde zikredilen rivayetlerin geri kalanı yedinci ayetin tefsirinde zikredilmiştir.

Rivâyeti tefsir eserlerinden Sa’lebî¹³⁶ ve Zemahşerî’nin (öl. 538/1144)¹³⁷ eserlerinde tespit edilmiştir.

Sa’lebî, rivâyeti Zemahşerî’nin aksine isnâdlı olarak nakletmiştir. Sa’lebî’nin senedi; Ebu’l Kâsım el-Hasen Muhammed b. Ca’fer ← Muhamed b. İshak b. Eyyüb ← Hasan b. Ali b. Ziyad ← Ubeyd b. Yaîş ← Muhammed b. Fazl ← Kelbî (öl. 146/764) ← Ebû Sâlih (öl. ?) ← İbn Abbâs (öl. 68/687) tariki ile gelmektedir.¹³⁸

حدثنا يحيى بن أيوب و قتيبة و ابن حجر. قالوا: حدثنا إسماعيل (و هو ابْنُ جَعْفَرٍ) عَنِ الْعَلَاءِ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ "لَا يَقُولنَ أَحَدُكُمْ عِبْدِي وَ أَمْتِي. كُلُّكُمْ عَبِيدُ اللَّهِ. وَكُلُّ نِسَائِكُمْ إِمَاءُ اللَّهِ. وَلَكِن لِيَقُلنَ: غُلَامِي وَ جَارِيَتِي وَفَتَايَ وَ فِتَايَ" وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ. حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: "عَبْدِي" وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَائِعٍ. حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. "Elfâz Mine'l-Edeb", 15: "عَبْدِي فَكُلُّكُمْ عَبِيدُ اللَّهِ. وَلَكِن لِيَقُلنَ: فِتَايَ وَ لَا يَقُلنَ الْعَبْدُ: رَبِّي. وَلَكِن لِيَقُلنَ: سَيِّدِي" أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ. قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا: وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا يَقُلَنَّ أَحَدُكُمْ: اسْمِي رَبِّكَ. أَطْعَمَ رَبِّكَ. وَصَبَّأَ رَبِّكَ. وَ لَا يَقُلَنَّ أَحَدُكُمْ: رَبِّي. وَ لِيَقُلَنَّ سَيِّدِي. مَوْلَايَ. وَ لَا يَقُلَنَّ أَحَدُكُمْ: عَبْدِي. أَمْتِي. وَ لِيَقُلَنَّ: فِتَايَ. فِتَايَ. غُلَامِي"

¹³⁵ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/19.

¹³⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1/125.

¹³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/17.

¹³⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1/125.

Sa'lebi rivâyeti " رَبِّ اَفْعَلْ " (Rabbim kabul eyle!) lafzı ile nakletmiştir.¹³⁹ Nevevî (öl. 676/1277) rivâyeti zikrettikten sonra âlimlerin bu kelime hakkındaki yorumlarını aktarmıştır. Katâde (öl. 117/735): “Öyle olur”, Sehl (öl. 283/896): “Sen’den başkasının gücü buna yetmez”, Tirmizî: “Dileğimizi boşa çıkarma!” şeklinde rivâyeti yorumlamışlardır.¹⁴⁰

Rivâyetin senedinde¹⁴¹ yer alan Ebû Sâlih¹⁴² ve Kelbî¹⁴³ cerh ve ta’dil alimlerince cerh edilmişlerdir.

Zemahşerî rivâyeti “İbn Abbâs’dan rivâyet edildiğine göre” diyerek sahâbî râvîsini zikretmekle yetinerek nakletmiştir.¹⁴⁴

Münâvi (öl. 1031/1622), İbn Hacer’in bu rivâyet için “isnâdühü vâhin” şeklinde kanaat getirdiğini zikretmiştir.¹⁴⁵

Tespitimize göre rivâyetin tek kalması -şâhidinin olmaması-, isnâdındaki râvîlerin zayıf olması hatta yalancılıkla itham edilmesi ve İbn Hacer’in kanaati de dikkate alındığında rivâyetin *mevzû* ‘ olduğu söylenebilir..

1.1.9. Cebrail, Bana, Fatiha’yı Bitirince “Âmîn” Dememi Telkin Etti Hadisi

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَقَّنِي جِبْرِيلُ آمِينَ؛ عِنْدَ فَرَاعِي مِنْ قِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ؛ وَقَالَ: إِنَّهُ كَاخْتِمٍ عَلَى الْكِتَابِ

Hz. Peygamber’den (s.a.s) rivâyet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: “Cebrâil, bana Fâtihâtü’l-Kitab’ı okumayı, bitirince ‘âmîn’ -dememi- telkin etti ve o -âmîn-

¹³⁹ Sa’lebi, *el-Keşf ve’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, 1/125.

¹⁴⁰ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü’l-esmâ’ ve’l-lugât* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 3/12.

¹⁴¹ Sa’lebi, *el-Keşf ve’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, 1/125.

¹⁴² Ebû Sâlih hakkında ricâl alimlerinden Yahya b. Maîn: “Kelbî’den rivâyet ettiği hiçbir şey değildir”, Nesâî: “sika değildir”, Yahyâ b. Saîd el-Kattân: “arkadaşlarımızdan onu terk edeni görmedim”, Zehebî: “kavî’dir” ve Nesâî: “sika değildir” şeklinde kanaatleri mevcuttur. bk. Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 5/37-38.

¹⁴³ Muhammed b. Sâib el-Kelbî hakkında Zehebî: “metrûkül-hadis” demiştir. Buhârî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Ali b. Medîni’nin onun hadislerini terk ettiğini söylemiştir. Hâkim: “Kelbî’nin Ebû Salih’ten naklettiği hadisler mevzû’dur” demiştir. bk. Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 1/101; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 6/248; Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’l-Tehzîb* (Hindistan: Dâiretü’l-Maârifî’n-Nizâmiyye, 1326), 9/181.

¹⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/17.

¹⁴⁵ Münâvi, *el-Fethu’s-Semâvi bi Tahrîci Ehâdisi’l-Kâdi el-Beydâvi*, 1/106.

mektubun üzerindeki mühür gibidir' dedi.¹⁴⁶

Bu rivâyeti bu vecih ile hadis kaynaklarında tespit edemedik.

Rivâyet erken dönem tefsirlerinden Sa'lebî¹⁴⁷ ve Vâhidî'nin¹⁴⁸ eserlerinde yer almıştır. Ayrıca Zemahşerî'nin tefsirinde zikredilmiştir.¹⁴⁹

Sa'lebî ve Zemahşerî rivâyeti senedsiz olarak eserlerinde nakletmişlerdir. Rivâyete genellikle tefsirlerde yer verilmiş ve rivâyetten bahsedilirken genellikle hadis değil de "haber" olarak bahsedilmiştir.

İbn Hacer, Sa'lebî ve Vâhidî'nin bu rivâyeti tefsirinde zikrettiğini, fakat kendisinin rivâyetin isnâdını bulamadığını söylemiştir.¹⁵⁰

Nitekim Zeylâî'de (öl. 762/1360) "bu lafızla gariptir"¹⁵¹ demiştir.¹⁵²

Rivâyeti başka bir lafızla İbn Ebî Şeybe (öl. 262/875) tahrir etmiştir. İbn Ebî Şeybe rivâyeti şu lafızlar ile; *أَنَّ جِرْبِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَقْرَأَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاتَّخَذَ الْكِتَابَ ، فَلَمَّا* ، *قَالَ: {وَلَا الضَّالِّينَ} قَالَ: قُلْ آمِينَ ، فَقَالَ: آمِينَ* nakletmiştir.¹⁵³

Ebussuûd Efendi'nin eserinde nakletmiş olduğu rivâyeti bu metinle hadis kaynaklarında tespit edemedik.

¹⁴⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/19.

¹⁴⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1/175.

¹⁴⁸ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, 1/70-71.

¹⁴⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/18.

¹⁵⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Netâ'icü'l-efkâr fî tahrîci ehâdîsi'l-Ezkâr*, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1429), 2/33.

¹⁵¹ Abdullah Aydınli Hadis İstılahları Sözlüğü'nde Zeylâî'nin *Nasbu'r-Râye*'de "garib" kelimesini (istılahını), senedi bulunmayan hadis anlamında kullandığını belirtir. *Zeylâî Tahrîcü'l-Ehâdîs*'de senedi olmayan bu rivâyet için de garip demiştir. Müellifin mevzûbahis olan iki eseri tahrir türü eser olduğundan dolayı, *Zeylâî Tahrîcü'l-Ehâdîs*'de de *Nasbu'r-Râye*'deki anlamında kullanmış olabilir. bk. Abdullah Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 85.

¹⁵² Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî, *Tahrîcü'l-Ehâdîs ve'l-Âsâri'l-Vâki'ati fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd (Riyâd: Dâru İbni Huzeyme, 1414), 1/27.

¹⁵³ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yusûf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 2/187.

Rivâyet sadece tefsirlerde senedsiz olarak nakledilmiştir. Rivâyetin hadis kaynaklarında ve mevzuat kitaplarında tespit edilememesi sebebiyle sıhhati hakkında bir karar veremedik.

1.1.10. Rasûlüllâh (s.a.s) “Âmîn” Derken Sesini Yükseltti Hadisi

لَمَّا رَوَى وَائِلُ بْنُ حَجْرٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَرَأَ "وَلَا الضَّالِّينَ"; قَالَ: "آمِينَ"; وَرَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ

Vâil b. Hucr'un rivâyet ettiğine göre: “Rasûlüllâh (s.a.s) ‘veladdâllîn’ dediğinde, sesini yükselterek ‘âmîn’ dedi.”¹⁵⁴

Ebussuûd Efendi'nin naklettiği rivâyeti incelediğimizde hadis kaynaklarından Ebû Dâvûd,¹⁵⁵ Tirmizî (öl. 279/892),¹⁵⁶ Nesâî,¹⁵⁷ İbn Mâce¹⁵⁸ ve Dârimî'nin¹⁵⁹ eserlerinde tahrir edilmiştir.

Rivâyeti Sa'lebî,¹⁶⁰ Zemahşerî¹⁶¹ ve Beyzâvî¹⁶² eserinde tahrir etmiştir.

Ebû Dâvûd ve Nesâî iki rivâyet ile diğerleri tek rivâyet ile tahrir etmiştir.

Tirmizî *hasen* demiştir. Tirmizî'nin isnâdını incelediğimizde senedi muttasıl olup ve râvîlerin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Dârimî'nin *es-Sünen*'inin muhakkiki Hüseyin Selim Esed ve Elbânî rivâyet için *sahîh* demişlerdir.¹⁶³

Biz de araştırmamızın sonucunda muhakkiklerin *sahîh* görüşünü benimsiyoruz.

¹⁵⁴ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/20.

¹⁵⁵ Ebû Dâvûd, “Salât”, 171.

¹⁵⁶ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, - Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, 1395), “Salât”, 70.

¹⁵⁷ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *el-Müctebâ mine's-Sünen = es-Sünenü's-Suğrâ*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebü'l-Matbûâtı'l-İslamiyye, 1406), “İftitâh”, 4.

¹⁵⁸ İbn Mâce, 1430, “İkâmetü's-Salât”, 14.

¹⁵⁹ Dârimî, “Salât”, 40.

¹⁶⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1/124.

¹⁶¹ Zemahşerî, *el-Keşâf*, 1/18.

¹⁶² Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/31.

¹⁶³ Dârimî, *es-Sünen*, 2/794.

1.1.11. Seb'u'l-Mesânî Fâtiha'dır Hadisi

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لِأَبِي بِنِ كَعْبٍ: أَلَا أُخْبِرُكَ بِسُورَةٍ لَمْ يَنْزَلْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ مِثْلُهَا؟
قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ؛ قَالَ: "فَاتِحَةُ الْكِتَابِ؛ إِنَّهَا السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيَتْهُ

Rasûlüllâh'dan (s.a.s) rivâyet edildiğine göre Übey b. Ka'b'a şöyle buyurmuştur:
"Sana Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da benzeri bulunmayan bir sûre haber vereyim mi?

-Dedim ki: Evet Yâ Rasûlallâh.

-Rasûlüllâh (s.a.s): Fâtihatü'l-Kitâb bana verilen Seb'u'l-Mesânî ve Kur'ânü'l Azîm'dir."¹⁶⁴

Fâtiha Sûresinin Seb'u'l-Mesânî diye isimlendirilmesi naslarda kullanılan bir terkiptir. Ebussuûd Efendi'nin de zikrettiği bu rivâyette Seb'u'l Mesânî terkihi geçmektedir. Ebussuûd Efendi rivâyeti sened ve sahabî râvîsi vermeden zikretmiştir.

Hiz. Peygamber (s.a.s) ve Übey b. Kâ'b (r.a) (öl. 33/654) arasında geçen bu konuşma bazı lafızlarında farklılık ile Tirmizî,¹⁶⁵ Nesâî,¹⁶⁶ Dârimî¹⁶⁷ ve Ahmed b. Hanbel'in¹⁶⁸ eserinde tahrir edilmiştir.

Rivâyeti Tirmizî ve Dârimî Ebû Hureyre'den (r.a), Nesâî ve Ahmed b. Hanbel ise Übey b. Ka'b ← Ebû Hureyre'den nakletmiştir.

Rivâyet Ebussuûd Efendi'nin zikrettiği lafızlara birebir uygun olarak Zemahşerî¹⁶⁹ ve Beyzâvî'de tahrir edilmiştir.¹⁷⁰ Zemahşerî rivâyeti senedsiz bir şekilde verirken Beyzâvî ise Ebû Hureyre'den nakletmiştir.

¹⁶⁴ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/20.

¹⁶⁵ Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 1.

¹⁶⁶ Nesâî, "İftitah", 26.

¹⁶⁷ Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 12.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/18-20.

¹⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/19.

¹⁷⁰ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/32.

Bu rivâyet hakkında Tirmizî *hasen-sahîh*¹⁷¹ hükmünü vermiştir.¹⁷²

Muhakkik Hüseyin Selim Esed¹⁷³ ve Elbânî¹⁷⁴ *sahîh*, Şuayb el-Arnaût “Müslim’in şartlarına göre isnâdı *sahihtir*”¹⁷⁵ şeklinde kanaat belirtmişlerdir. Rivâyetin bu yönüyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.12. “Allah (c.c) Bir Kavme Göndereceği Azabı Kırk Sene Erteler” Hadisi

وَعَنْ حُدَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ- أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ الْقَوْمَ لَيَبْعَثُ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْعَذَابَ حَتْمًا مَقْضِيًّا؛ فَيَقْرَأُ صَبِيًّا مِنْ صِبْيَانِهِمْ فِي الْكِتَابِ "الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ" فَيَسْمَعُهُ اللَّهُ (تَعَالَى) فَيَرْفَعُ عَنْهُمْ بِذَلِكَ الْعَذَابِ أَرْبَعِينَ سَنَةً

Huzeyfe b. Yemân’dan (r.a) nakledildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Allah (c.c) kesin olarak hükme bağlanmış olan azabı bir kavme göndereceği zaman, o kavmin çocuklarından bir çocuk mektepte Fâtiha Sûresini okursa, Allah (c.c) onu işitir ve o kavmin üzerinden azabı kırk sene kaldırır.”¹⁷⁶

Ebussuûd Efendi’nin Fâtiha Sûresinin tefsirinde zikretmiş olduğu son rivâyet Huzeyfe b. Yemân’dan (r.a) (öl. 36/656) nakledilen bu rivâyettir. Rivâyet Fâtiha Sûresinin faziletine dair bir rivâyettir.

Rivâyet hadis külliyatında tespit edilememiştir. Tefsirlerden ise en erken Sa’lebî’nin eserinde görüyoruz.¹⁷⁷ Ayrıca Zemahşerî¹⁷⁸ ve Beyzâvî’de¹⁷⁹ eserlerinde

¹⁷¹ Hasen-Sahîh; Tirmizî’nin çokça kullandığı bu ıstılahtan ne kastettiği kesin olarak bilinmemektedir. Şu manalardan birini veya birkaçını kastettiği tahmin edilmektedir: 1. Hasen iken başka rivâyetlerin desteğiyle birlikte sahîh derecesine çıkan hadis. 2. Birden çok senedi olup da bunlardan bazıları hasen, bazıları sahîh olan hadis. 3. Bazı âlimler tarafından hasen, diğer bazıları tarafından da sahîh kabul edilen hadis. bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 112; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 124-128; Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 134-137; Mücteba Uğur, “Hasen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/374-375.

¹⁷² Tirmizî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 2.

¹⁷³ Dârimî, *es-Sünen*, 2/935.

¹⁷⁴ Nesâî, *el-Müctebâ mine’s-Sünen = es-Sünenü’s-Suğrâ*, 2/139.

¹⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/18-20.

¹⁷⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/20.

¹⁷⁷ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân fî Tefsiri’l-Kur’ân*, 1/90.

¹⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/19.

¹⁷⁹ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, 1/32.

tahric etmişlerdir.

Sa'lebi bu rivâyeti "Me'mun b. Ahmed el-Herevî (öl. ?) ← Abmed b. Abdullah el-Cüveybârî (öl. ?) ← Ebû Muaviye ed-Darîr (öl. 195/811) ← Ebû Mâlik Eşcâî (öl. 140/758) ← Rib'î b. Hirâş (öl. 100/719) ← Huzeyfe b. Yemân (öl. 36/657)" senediyle nakletmiştir.

Zeylâî bu rivâyeti zikretmiştir. Zeylâî rivâyeti Sa'lebî'nin rivâyet ettiğini belirtmiş, rivâyetin sıhhat değeri hakkında ise bir değerlendirmede bulunmamıştır.¹⁸⁰

Suyûtî Beyzâvî'nin hâşiyesinde rivâyetin *mevzû* ' olduğunu söylemiştir.¹⁸¹

Münâvî bu rivâyetin *mevzû* ' olduğunu söylemiştir. Münâvî ardından Veliyyüddîn el-İrâkî'nin (öl. 826/1423) şu kanaatlerini aktarmıştır: Senesinde yer alan Cüveybârî ve Herevî iki kezzâb kimsedir. Bu rivâyeti ikisinden biri uydurmuştur.¹⁸²

Ahmed b. Abdullah el-Cüveybârî¹⁸³ ve Me'mun b. Ahmed el-Herevî¹⁸⁴ cerh ve ta'dîl alimleri tarafından ta'n edilmişlerdir.

Aclûnî (öl. 1162/1749) eserinde bu rivâyeti incelemiştir. Aclûnî; "Sa'lebî ve müfessirlerin birçoğunun Huzeyfe b. Yemân'dan *merfû* ' olarak nakledilen bu rivâyet, İrâkî ve diğerlerinin dediği gibi *mevzû* ' bir rivâyettir." demiştir.¹⁸⁵

Rivâyetin Dârimî'nin eserinde *şâhid* 'i bulunmaktadır.¹⁸⁶ Dârimî rivâyeti "Mervan b. Muhammed (öl. 210/826) ← Rifde b. Kuzâa (öl. 180/797) ← Sâbit b. Aclân (öl. ?)"

¹⁸⁰ Zeylâî, *Tahrîcü'l-Ehâdis fî Tefsîri'l-Keşşâf*, 1/30.

¹⁸¹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr* (Suudi Arabistan: Câmîatü't-Dirâseti'l-İslamiyye, 1424), 1/252.

¹⁸² Münâvî, *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdisi'l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/119-120.

¹⁸³ Cüveybârî hakkında İbn Hibbân, "deccâllerden bir deccâl", Nesâî ve Dârekutnî, "kezzâb", Zehebî, "yalanıyla örnek gösterilen kimsedir" demiştir. bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382), 1/107.

¹⁸⁴ Herevî hakkında İbn Hibbân (öl. 354/965), "deccâl" demiştir ve Herevî'ye şöyle bir soru yönelmiştir; "Sen Şam'a ne zaman girdin (gittin). Herevî dedi ki: 250 senesinde. Bende cevaben, ondan rivâyette bulunduğu Hişam 245 senesinde vefat etti, dedim. Herevî ise, bu başka Hişam'dır dedi. bk. Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, 3/429.

¹⁸⁵ Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, thk. Abdu'l-Hamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420), 1/251.

¹⁸⁶ Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'an", 4.

İNَ اللّٰهُ لِيُرِيْدُ الْعَذَابَ بِأَهْلِ الْأَرْضِ، فَإِذَا سَمِعَ تَعْلِيْمَ الصَّبِيَّانِ الْحِكْمَةَ، صَرَفَ ذَلِكَ سَنَدِيْهُ بِإِسْنَادِهِ إِلَى رِيفِ بْنِ مَرْوَانَ: يَعْنِي بِالْحِكْمَةِ: الْقُرْآنَ

Dârimî'nin rivâyeti hakkında muhakkik Hüseyin Selim Esed, rivâyetin Sâbit b. Aclân'ın *mevkuf*'u olduğunu, isnâdın ise Rifde b. Kuzâa sebebiyle *zayıf* olduğunu söylemiştir.¹⁸⁷

Rivâyetin hadis kaynaklarında nakledilmediği, sadece tefsirlerde tahric edildiği tespit edilmiştir. Cerh ve ta'dil alimlerinin değerlendirmelerine göre rivâyet *mevzû*' kabul edilmektedir. Rivâyetin senedinde yer alan el-Cüveybârî ve el-Herevî kezzâb olmakla itham edilmiştir. Dârimî rivayeti bu sened ve metni uydurma olmaktan çıkarıcı bir kuvvete sahip değildir. Çünkü bu rivâyeti de *zayıf* kabul edilmektedir. Bundan dolayı şunları söyleyebiliriz. Ebussuûd Efendi'nin eserine aldığı rivâyet *mevzû*' olmakla birlikte, Dârimî'nin naklettiği rivâyet *zayıf*tır.

Ebussuûd Efendi'nin Fâtiha Sûresini tefsir ederken kullanmış olduğu rivâyetleri bu kısımda görmüş ve incelemiş olduk. Ebussuûd Efendi Fâtiha Sûresini tefsir ederken 12 rivâyetten yararlanmış. Bu rivâyetlerin bir kısmı besmelenin Fâtiha'dan bir âyet sayılıp sayılmadığı ile ilgili olurken, bir kısmı da Fâtiha Sûresinin faziletine dair olan hadislerdir. 12 rivâyetten 5'i *sahih*, 1'i *hasen*, 4'ü *zayıf*, 1'i *mevzû*' iken, 1'i hakkında da hüküm verilememiştir. Bakara Sûresinde yer alan rivâyetlere geçmeden önce bu sûrede yer alan rivayetlerin sıhhat değeri hakkında bir tablo verilmesi genel bakış açımıza katkı sunacaktır.

Ebussuûd Efendi'nin nakletmiş olduğu rivayetlerin tahric edildiği hadis kaynaklarının yanı sıra, rivayetlerin en çok geçtiği tefsirleri de tespit etmeye çalıştık. Bunun sonucunda Fâtiha Sûresinde yer alan rivayetler ile ilgili bir tablo ortaya çıktı. Buna göre Ebussuûd Efendi'nin naklettiği rivayetleri en fazla Sâ'lebi, Zemahşerî ve Beyzâvî'nin eserlerinde görmekteyiz. Bu bize Bakara Sûresinde yer alan rivayetlerin de incelenmesinin ardından, müellifin hangi tefsirlerden daha çok yararlandığı tespit etme imkanı sunacaktır. Bir sonraki kısımda ise Ebussuûd Efendi'nin Bakara Sûresini tefsir

¹⁸⁷ Dârimî, *es-Sünen*, 4/2107.

ederken kullanmış olduğu rivâyetleri inceleyeceğiz.

1.2. Hadislerin Tespit Edildiği Tefsirler Tablosu (Fâtiha)

Hadislerin Tespit Edildiği Tefsirler Tablosu (Fâtiha)					
Fâtiha Sûresi	TABERİ (<i>Câmi 'u'l-beyân</i>)	SALEBİ (<i>el-Keşf ve'l-beyân</i>)	VAHİDİ (<i>el-Basît</i>)	ZEMAŞERİ (<i>el-Keşşâf</i>)	BEYDAVİ (<i>Envârü't-tenzîl</i>)
1. Rivâyet		×			
2. Rivâyet		×	×		
3. Rivâyet			×		×
4. Rivâyet					×
5. Rivâyet				×	×
6. Rivâyet				×	×
7. Rivâyet	×		×		
8. Rivâyet		×		×	
9. Rivâyet		×	×	×	
10. Rivâyet		×		×	×
11. Rivâyet				×	×
12. Rivâyet		×		×	×
TOPLAM	1	6	4	7	7

1.3. Fâtiha Sûrelerinin Tefsirinde Geçen Rivayetlerin Genel Tablosu

		Fâtiha	
Kaynak Bakımından	Kudsî	-	
	Merfû'	12	
	Mevkûf	-	
	Maktû'	-	
	Toplam	12	
İçinde Yer Aldığı Kaynak Bakımından	Kütüb-İ Tis'a'da Yer Alanlar	6	
	Diğer Hadis Kitaplarında Yer Alanlar	3	
	Hadis Kitabı Dışında Yer Alanlar	3	
	Başvurulan Kaynaklarda Bulunamayanlar	-	
	Toplam	12	
Sıhhat Bakımından	Makbul Hadisler	Sahîh	5
		Hasen	1
	Merdud Hadisler	Zayıf	4
		Mevzû'	1
	Hakkında Hüküm Verilemeyenler		1
	Toplam		12
Sened Bakımından	İsnadlı Olarak Verilenler	-	
	İsnadsız Olarak Verilenler	12	

	Toplam	12
--	---------------	-----------

İKİNCİ BÖLÜM

BAKARA SÛRESİNDEKİ RİVAYETLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Bakara Suresinde Yer Alan Rivâyetler

Ebussuûd Efendi Fâtiha Sûresinde on iki rivâyet zikrederek sûrenin tefsirini tamamlamıştır. Bu kısımda *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*'de Bakara Sûresi kısmında yer alan rivâyetleri tahrîc etmeye çalışılacaktır. Ebussuûd Efendi Bakara Sûresi'nde yetmiş beş rivâyet zikretmiştir. Bakara Sûresi tefsir kitaplarında genellikle en çok hacim kaplayan kısımdır. Bunun sebebi gerek ahkâma delalet eden kısmının çok olması gerekse Kur'ân-ı Kerim'in başında yer almasıdır.

Bakara Sûresine içindeki Âyetü'l-kürsî'den (âyet 255) dolayı Sûretü'l-kürsî, ihtiva ettiği hükümlerin çokluğu sebebiyle Füstâtü'l-Kur'ân adları verilmiştir. Sûrenin biri “senâm” (zirve), diğeri “zehrâ” (parlak beyaz, nurlu) olmak üzere iki de lakabı vardır. Nitekim üçüncü sûre olan Âl-i İmrân ile birlikte bu iki sûreye “Zehrâvân” denilmiştir. Türkçe'de “hatim başı” veya “büyük elif-lâm-mîm” diye de adlandırılır. Ancak en meşhur adı Bakara'dır. Arapça'da “sığır, inek” anlamına gelen bu söz sûrede genel olarak sığır cinsi için değil bir tek inek için kullanılmıştır.¹⁸⁸

Bakara Sûresi sadece sayfa ve âyet sayısı bakımından Kur'an'ın en uzun sûresi değil, aynı zamanda içine aldığı konuların çokluğu ve çeşitliliği bakımından da çok yönlü bir sûresidir. Sûrede başta iman esasları olmak üzere insanın yaratılışı, kıblenin değişmesi, namaz, oruç, hac, sadaka, boşanma, nesep, nafaka, borçların kaydedilmesi gibi pek çok konuya yer verilmiştir.¹⁸⁹

Bakara Sûresi Hurûf-u mukattaa ile başladığından dolayı, bununla ilgili rivâyetler ile başlanması tefsirlerin genel adetidir. Ebussuûd Efendi'nin de Bakara Sûresi'nin

¹⁸⁸ Emin Işık, “Bakara Sûresi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/526-529.

¹⁸⁹ Işık, “Bakara Sûresi”, 4/526-529.

tefsirinde yer verdiği ilk rivâyet bu konu ile ilgilidir.

2.1.1. “Her Bir Harfe Sevap Vardır” Hadisi

وَأَمَّا مَا رُوِيَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ- مِنْ أَنَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَلَهُ حَسَنَةٌ؛ وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا؛ لَا أَقُولُ "الْم" حَرْفٌ؛ بَلْ "أَلِفٌ حَرْفٌ؛ وَ"لَامٌ" حَرْفٌ؛ وَ"مِيمٌ" حَرْفٌ¹⁹⁰

İbn Mes’ûd’dan (r.a) rivâyet edildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Allah’ın (c.c) kitabından bir harf okuyana bir sevap vardır. Her hasene on misli ile değerlendirilir. Ben ‘Elif, lâm, mîm’ bir harftir demiyorum. Bilakis ‘elif’ bir harf, ‘lâm’ bir harf, ‘mim’ bir harftir.”¹⁹¹

Rivâyet¹⁹² Tirmizî¹⁹³ ve Dârimî’de¹⁹⁴ tahrir edilmiştir. Rivâyeti Dârimî iki yerde zikreder. Birisi Ebussuûd Efendi’nin naklettiği rivâyet metni ile aynı iken diğerinde bazı lafız farklılıkları mevcuttur، فَأَتْلُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْجُرُّكُمْ عَلَى تِلَاوَتِهِ بِكُلِّ حَرْفٍ عَشْرَ حَسَنَاتٍ، أَمَا إِنِّي لَا أَقُولُ {الم}، وَلَكِنْ بِأَلِفٍ، وَلَامٍ، وَمِيمٍ¹⁹⁵.

Rivâyet hem Tirmizî’de hemde Dârimî’de Abdullah b. Mes’ûd’dan *mevkuf* olarak nakledilmiştir.

Müfessir Beyzâvî¹⁹⁶ bu rivayeti eserinde nakletmiştir.

Tirmizî rivâyet hakkında: “İbn Mesud’dan bu vecih dışında da nakledilmektedir. Kimisi *merfû* ‘ olarak kimisi ise *mevkuf* olarak nakletmektedir. Rivâyet *hasen-sahîh*, bu vecih ile gariptir.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.¹⁹⁷

Elbânî *sahîh* demiştir.¹⁹⁸ Dârimî’nin muhakkiki Hüseyin Selim Esed Ebussuûd

¹⁹⁰ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 1. Âyetinde tefsir edilmiştir: “*Elif Lâm Mîm.*” bk. el-Bakara 2/1

¹⁹¹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/20.

¹⁹²

¹⁹³ Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 16.

¹⁹⁴ Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 1.

¹⁹⁵ Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 1.

¹⁹⁶ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/33.

¹⁹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/175.

¹⁹⁸ Nâsirüddin el-Elbânî, *Ehâdisi's-Sahîha*, 7/970.

Efendi'nin naklettiği metinle aynı olan rivâyetin isnâdına *sahîh* demiştir.¹⁹⁹ Lafiz farklılığı olan rivâyet için ise İbrahim el-Hecerî (öl. ?) sebebiyle isnâdın *zayıf* olduğunu söylemiştir.²⁰⁰ İbrahim el-Hecerî cerh tadil alimlerince cerh edilmiştir.²⁰¹

Bu bilgilere göre Tirmizî *hasen-sahîh*, Muhakkik Hüseyin Selim Esed ve Elbânî hadisin *sahîh* olduğu görüşünü benimsemiştir. Rivâyetin senedini incelediğimizde senedin muttasıl olup, râvîler cerh edilmediğinden dolayı rivâyet hakkında *sahîh* görüşünü benimsiyoruz.

2.1.2. “Hac Arafattır” Hadisi

الحجُّ عَرَفَةٌ²⁰²

“Hac Arafattır.”²⁰³

Ebussuûd Efendi'nin takti‘ yaparak ve sened vermeden zikrettiği bu rivâyet Ebû Dâvûd,²⁰⁴ Tirmizî,²⁰⁵ İbn Mâce²⁰⁶ ve Dârimî’de²⁰⁷ zikredilmiştir. Rivâyet ayrıca İbn Huzeyme'nin *es-Sahîh*'inde zikredilmiştir.²⁰⁸

Rivâyeti Sa'lebî,²⁰⁹ Zemahşerî²¹⁰ ve Beyzâvî²¹¹ tahrir etmişlerdir.

Rivâyet hakkında Tirmizî kanaat belirtmemiştir.²¹² İbn Mâce'nin muhakkiki Şuayb el-Arnaût isnâdın *sahîh* olduğunu söylemiştir.²¹³ İbn Huzeyme'nin muhakkiki

¹⁹⁹ Dârimî, *es-Sünen*, 4/2084.

²⁰⁰ Dârimî, *es-Sünen*, 4/2089.

²⁰¹ İbrahim el-Hecerî hakkında Nesâî ve İbn Maîn “zayıf”, Ebû Hâtim “kavi değil”, İbn Adiy “birçok rivâyetini reddederim” demiştir. bk. Ebû Ahmed Abdullâh b. Adiy el-Curcânî İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du'afâ' i'r-Ricâl*, thk. Abdülfettâh Ebû Süne (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1418), 1/346; Buhârî, *et-Târihu 'l-Kebîr*, 1/326; Mizzi, *Tehzîbü 'l-Kemâl*, 2/203; Zehebî, *Mizânü 'l-I'tidâl*, 1/65.

²⁰² Bu rivâyet Bakara Süresinin 2. Âyetinde tefsir edilmiştir: “*Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.*” bk. el-Bakara 2/2.

²⁰³ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü 'l-'Akli 's-Selîm*, 1/23.

²⁰⁴ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 68.

²⁰⁵ Tirmizî, “Hac”, 57.

²⁰⁶ İbn Mâce, 1430, “Menâsik”, 57.

²⁰⁷ Dârimî, “Menâsik”, 54.

²⁰⁸ İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 4/257.

²⁰⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-Beyân fî Tefsîri 'l-Kur'ân*, 2/103.

²¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/246.

²¹¹ Beyzâvî, *Envâru 't-Tenzil ve Esrâru 't-Te'vil*, 3/71.

²¹² Tirmizî, “Hac”, 57.

²¹³ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1430, 4/218.

Mustafa el-Âzamî rivâyetin *sahîh* olduğunu vurgulamıştır.²¹⁴ Ayrıca Elbânî de hadisin *sahîh* olduğunu söylemiştir.²¹⁵

Ebussuûd Efendi rivâyetin bir kısmını zikrederek eserine almıştır.

Farklı muhaddisler tarafından eserlerinde tahrir edilen bu eserin aleyhinde herhangi bir olumsuz değerlendirme olmayan bu rivâyetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.3. “Şüpheli Şeyleri Bırak” Hadisi

وفي الحديث: دَع ما يَرِيْبُكَ إلى ما لا يَرِيْبُكَ²¹⁶

Hadiste zikredildiği üzere: “Şüpheli olanı bırak, şüphe vermeyene bak.”²¹⁷

Ebussuûd Efendi'nin "وفي الحديث" diyerek naklettiği rivâyet Kütüb-i Sitte içerisinde Buhârî,²¹⁸ Tirmizî,²¹⁹ Nesâî²²⁰ ve Ahmed b. Hanbel'in²²¹ eserlerinde tahrir edilmiştir.

Zemahşerî²²² ve Beyzâvî²²³ rivayeti tahrir etmişlerdir.

Rivâyet hakkında Tirmizî *sahîh* demiştir.²²⁴ Elbânî ise *sahîh-mevkuf* demiştir.²²⁵

Rivâyetin Buhârî ve Tirmizî'nin şartlarına uyduğu görülmektedir. Bu sebeple *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.4. “Namaz Dinin Direğidir” Hadisi

²¹⁴ İbn Huzeyme, *es-Sahih*, 4/257.

²¹⁵ Nâsiruddîn el-Elbânî, *Sahîhü Süneni'n-Nesâî* (Riyad: Mektebetü't-Terbiyeti'l-Arabî, 1409/1988), 2/633.

²¹⁶ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 2. Âyetinde tefsir edilmiştir.

²¹⁷ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/25.

²¹⁸ Buhârî, “Büyü”, 3.

²¹⁹ Tirmizî, “Kıyâmet”, 60.

²²⁰ Nesâî, “Âdâbu'l-Kudât”, 11.

²²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/249.

²²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/34.

²²³ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/36.

²²⁴ Tirmizî, “Kıyâmet”, 60.

²²⁵ Elbânî, *Sahîhü Süneni'n-Nesâî*, 3/1153.

وَقَوْلِهِ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ؛ وَالزَّكَاةُ قَنْطَرَةُ الْإِسْلَامِ²²⁶

Hız. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Namaz dinin direği, zekât İslâm’ın köprüsüdür.”²²⁷

Bahse konu olan bu rivâyeti Ebussuûd Efendi’nin zikrettiği şekilde hadis kaynaklarında tespit edemedik. Hadis kaynaklarını incelediğimizde rivâyetin tek parça bir rivâyet olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Münâvî “Bunun tek hadis olduğunu sanıyorlar, bilakis tek hadis değil iki hadistir” şeklinde kanaatini belirtmiştir.²²⁸

Tefsirlerden Taberî,²²⁹ Sa’lebî,²³⁰ Vâhidî²³¹ ve Beyzâvî’de²³² nakledilmiştir.

Rivâyetin ilk kısmını inceleyecek olursak; rivâyet Beyhakî’nin eserinde zikredilmektedir. Beyhakî’nin zikrettiği isnâd “Vehb b. Cerîr (öl. 206/822) ← Şu’be b. Haccâc (öl. 160/776) ← Katâde b. Diâme (öl. 117/735) ← İkrime el-Berberî (öl. 105/723) ← Ömer b. el-Hattâb (r.a) (öl. 23/644)” şeklindedir.²³³

Beyhakî’nin hocası el-Hâkim en-Nîsâbûrî şöyle demiştir: “İkrime Ömer b. el-Hattâb’dan hadis almamıştır. O hadisi Abdullah b. Ömer’den (öl. 73/693) aldığını zannediyorum.”²³⁴ Sehavî (öl. 902/1497) Beyhakî’nin zikrettiği rivâyetin isnâdının zayıf olduğunu belirtmiştir.²³⁵

Nevevî (öl. 676/1277) hadisin münker ve batıl olduğunu söylemiş, fakat İbn Hacer ona karşı çıkararak, Ebû Nuaym’ın *Kitâbu’s-Salat*’ında bu rivâyeti mürsel olarak zikrettiğini ve senedinin de sika râvîlerden oluştuğunu belirtmiştir.²³⁶

²²⁶ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 3. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.” bk. el-Bakara 2/3.

²²⁷ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/29.

²²⁸ Münâvî, *el-Fethu’s-Semâvî bi Tahrîci Ehâdîsi’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/132.

²²⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 21/430.

²³⁰ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân (Dâru’t-Tefsîr)*, 8/286.

²³¹ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*, 4/25.

²³² Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 1/37.

²³³ Beyhakî, *Şu’abü’l-İmân*, 4/300.

²³⁴ Beyhakî, *Şu’abü’l-İmân*, 4/300.

²³⁵ Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Makasîdü’l-Hasene fî Beyâni Kesîrin min el-Ehâdîsi’l-Muştehire alâ’l-Elsine* (Beyrut: Dâru’l- Kütübî’l- Arabî, 1405), 427.

²³⁶ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *et-Telhisu’l-Habîr* (Beyrut: Dâru’l- Kütübî’l- İlmiyye, 1419), 1/445.

Rivâyet Tirmizî’de “رَأْسُ الْأَمْرِ الْإِسْلَامُ، وَعَمُودُهُ الصَّلَاةُ، وَذُرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ” lafızlarıyla nakledilmiştir. Tirmizî hadis için *hasen-sahih* şeklinde kanaatlerini belirtmiştir.²³⁷ Rivâyet Tirmizî’de geçen lafızlarla Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’inde de zikredilmiştir.²³⁸ *el-Müsned*’in muhakkiki Şuayb el-Arnaût bu isnâdın *munkatı* ‘ olduğunu fakat farklı tarikler ve şevâhid ile hadisin *sahih* olduğunu belirtmiştir.²³⁹

“Namaz dinin direğidir” hadisinin bazı senedlerinin *zayıf* olduğu tespit edilse bile, Tirmizî’de geçen rivâyet gibi *şâhid* rivâyetler dikkate alındığında, rivâyetin bu yönüyle *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

Rivâyetin *الرَّكَاةُ فَتَنْطَرُهُ الْإِسْلَامُ* kısmını incelediğimizde, rivâyet Taberânî’nin²⁴⁰ ve Beyhakî’nin²⁴¹ eserinde farklı lafızlar ile tahrir edilmiştir.

Rivâyet Taberânî ve Beyhakî’de Ebü’ d Derdâ’ dan (r.a) (öl. 32/652) *merfû* ‘ olarak nakledilmiştir.

Taberânî’de şu isnâd; “Mikdâm ← Esed b. Mûsâ ← Bakıyye b. Velîd Dahhâk b. Humre ← Hıddân b. Abdullâh er-Rukkâşî ← Ebü’ d Derdâ” ile gelmiştir. Taberânî rivâyet hakkında: bu hadis Ebü Derdâ’ dan (r.a) bu isnâd dışında nakledilmemiş ve Bakıyye b. Velîd *teferrüd* etti, demiştir.²⁴²

Bakıyye b. Velid’in *teferrüdü* yanında cerh tadil alimleri onun zayıf sayılacağı konusunda hemen hemen görüş birliği içerisindeyler.²⁴³ Senedde yer alan Dahhâk b. Humre’de mecrûh bir râvîdir.²⁴⁴

²³⁷ Tirmizî, “İmân”, 8.

²³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/345.

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/345.

²⁴⁰ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, 8/380.

²⁴¹ Beyhakî, *Şu‘abü’l-İmân*, 4/267.

²⁴² Ebü’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr* (Riyad: Dâru’l- Âsime, 1419), 8/380.

²⁴³ Bakıyye b. Velid hakkında İbn Sa’d, İclî, Ebü Zür’a, Ahmed b. Hanbel: “sika’dan rivâyet ettiğinde o sikadır, zayıf ve tanınmayan kişilerden rivâyet ettiğinde ise rivâyetlerinin kabul edilmeyeceğini” söylemişlerdir. Hakkında bk. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 1/331; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, 8/522.

²⁴⁴ Dahhâk b. Humre hakkında Nesâî “sika değil”, Buhârî “münker, meçhul”, İbn Maîn “leyse bi şey” demiştir. Hakkında bk. İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du‘afâ’i’r-Ricâl*, 5/153-158; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 13/259-261; Zehebî, *Mizânü’l-İtidâl*, 2/321; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve Vefayâtu’l-Meşâhiri’l-A‘lâm*, 4/89.

Beyhakî'de şu isnâd: “Ebu'l-Hüseyn b. Bişrân ← Ebü'l-Hasen Ahmed b. İshak ← Hasan b. Ali b. Ziyad ← Muhammed b. Yusuf ← Ebû Gurre ← Yunus b. Cübeyr ← Hıddân b. Abdullâh er-Rukkâşî ← Ebü'd Derdâ” ile gelmiştir. Beyhakî'nin muhakkiki Abdul'aliyy Abdulhamîd isnâdın *munkatı* ' olduğunu ifade etmiştir. *Munkatı* ' olmasının sebebini Ebû Gurre'nin Yunus b. Cübeyr ile mülâkî olmamasına bağlar.²⁴⁵

Nitekim Yunus b. Cübeyr hakkında terâcim ve tabakât türü kitaplarına müracaat ettiğimizde, onun Ebû Gurre ile mülâkî olmadığını tespit etmiş bulunuyoruz.²⁴⁶

Rivâyetin Taberânî ve Beyhakî'de tahrir edildiğini fakat Taberânî'nin senedinde mecrûh râvîler olduğu, Beyhakî'nin senedinde de *inkıtâ* ' olduğundan, kanaatimizce *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.5. Helal Rızık Hadisi

فِي حَدِيثِ عَمْرٍو بْنِ قُرَّةَ؛ حِينَ أَتَاهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ؛ إِنَّ اللَّهَ قَدْ كَتَبَ عَلَيَّ الشَّقْوَةَ، فَمَا أُرِيقُ إِلَّا مِنْ دُفِي بَيْتِي، فَأَذُنُ لِي فِي الْغِنَاءِ فِي غَيْرِ فَاحِشَةٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : "لَا آذُنُ لَكَ، وَلَا كَرَامَةٌ، وَلَا نِعْمَةٌ عَيْنٍ، كَذَبْتَ أَيُّ عَدُوِّ اللَّهِ، لَقَدْ رَزَقَكَ اللَّهُ طَيِّبًا حَالًا، فَأَخْتَرْتَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْكَ مِنْ رِزْقِهِ مَكَانَ مَا أَحَلَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَكَ مِنْ حَالِهِ"²⁴⁷

Rivâyet edildiğine göre Amr b. Kurre Rasûlüllâh'a (s.a.s) gelip şöyle dedi: “Yâ Rasûlüllâh (s.a.s), Gerçekten Allah (c.c) benim rızıkımı sıkıntılı takdir etmiş. Ben rızıkımı ancak elimle tef çalarak kazanabiliyorum. Bu sebeple hayasızlık yapmamak kaydıyla şarkıcılık için bana izin ver.” Rasûlüllâh (s.a.s) şöyle dedi: “Sana izin vermiyorum. Gözün bolluk bereket görmesin. Ey Allah'ın (c.c) düşmanı gerçekten yalan söyledin. Allah şüphesiz sana helal rızık edinme imkanı vermiştir. Ama sen Allah'ın (c.c) sana helal kıldığı rızık yerine, Allah'ın (c.c) haram kıldığı rızıkı tercih ettin.”²⁴⁸

Ebussuûd Efendi'nin zikretmiş olduğu bu hadis yaptığımız araştırmalarda İbn

²⁴⁵ Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, 4/267.

²⁴⁶ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 32/498; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/331.

²⁴⁷ Bu rivâyet Bakara Süresinin 3. Âyetinde tefsir edilmiştir.

²⁴⁸ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/31.

Mâce²⁴⁹ ve Taberânî'nin²⁵⁰ tahrir ettiği tespit edilmiştir.

Rivâyet tefsirlerde araştırdığımızda herhangi bir eserde rastlayamadık.

Rivâyetin senedi “Hasan b. Ebî Rebi (öl. 263/877) ← Abdürrezzak b. Hemmam (öl. 211/827) ← Yahya b. Alâ' (öl. 160/777) ← Bişr b. Nümeyr (öl. 140/758) ← Mekhûl eş-Şâmî (öl. 112/731) ← Safvan b. Ümeyye (öl. 41/662)” şeklindedir.

Şuayb el-Arnaût rivâyetin *mevzû'* olduğunu ve senedde yer alan Yahya b. Alâ' ve hocası Bişr b. Nümeyr'in hadis uydurmakla ve yalanla itham edildiğini belirtmiştir.²⁵¹

Bûsirî (öl. 840/1436) bu rivâyetin isnâdının *zayıf* olduğunu, râvî Bişr b. Nümeyr hakkında Yahya b. Saîd el-Kattân'ın “o yalancıdır”, Ahmed b. Hanbel'in “insanlar onun hadislerini terk etmiştir”, Buhârî'nin “münkeru'l-hadis”, Ebû Hâtîm'in “metrûk”, Nesâî'nin “sika değil” şeklinde cerh ifadeleri olduğunu bildirmiştir.²⁵²

İbn Hacer, Yahya b. Alâ' ve Bişr b. Nümeyr'in *metrûk* olduğunu söylemiştir.²⁵³

Rivâyet hakkında İbn Hacer'in, Bûsirî'nin, Şuayb el-Arnaût'un değerlendirmeleri rivâyetin *mevzû'* olduğu yönündedir. Cerh ta'dîl alimleri ismi geçen râvîleri yalancılıkla ta'n etmektedirler. Bu bilgilere istinaden rivâyetin *mevzû'* olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.6. “İstifade Edilmeyen İlim” Hadisi

قَوْلُهُ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - : إِنَّ عِلْمًا لَا يُنَالُ بِهِ كَنْزٌ لَا يُنْفَقُ مِنْهُ²⁵⁴

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “(Fayda) Elde edilmeyen ilim, infak edilmeyen mal gibidir.”²⁵⁵

²⁴⁹ İbn Mâce, 1430, “Hudûd”, 38.

²⁵⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/51.

²⁵¹ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1430, 3/635.

²⁵² Ebu'l-Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail b. Selîm b. Kâymâz b. Osmân el-Bûsirî el-Kenânî eş-Şâfiî el-Bûsirî, *Misbâhu'z-Zücâce fi Zevâidi İbni Mâce*, thk. Muhammed el-Muntekâ el-Kişnâvî (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1403), 3/118-119.

²⁵³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi-temyizi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1410), 4/557.

²⁵⁴ Bu rivâyet Bakara Süresinin 3. Âyetinde tefsir edilmiştir.

²⁵⁵ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/32.

Rivâyeti bazı lafız farklılıkları ile Dârimî,²⁵⁶ Ahmed b. Hanbel,²⁵⁷ Taberânî²⁵⁸ ve Beyhakî²⁵⁹ eserlerinde zikretmişlerdir.

Rivâyeti Taberî²⁶⁰ ve Beyzâvî²⁶¹ eserinde nakletmiştir.

Rivâyet Ahmed b. Hanbel'de Ebû Hureyre'den (r.a) *merfû* ' olarak *إِنَّ مَثَلَ عِلْمٍ لَا* كَمَثَلِ كَنْزٍ لَا يُنْفَقُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ lafızları ile zikredilmiştir.

Dârimî'de aynı bâb başlığı altında üç farklı rivâyet olarak nakledilmiştir. Selmân el-Fârisî'den (r.a) (öl. 36/656) *mevkuf* şekilde *كَكَنْزٍ لَا يُنْفَقُ مِنْهُ* lafızları ile, Ebû Hureyre'den *merfû* ' şekilde *كَمَثَلِ كَنْزٍ لَا يُنْفَقُ مِنْهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ* lafızları ile, Ebü'd-Derdâ'dan (r.a) *mevkuf* şekilde (öl. 32/652) *كَكَنْزٍ لَا يُنْفَقُ مِنْهُ* lafızları ile nakledilmiştir.

Taberânî'de Ebû Hureyre'den *merfû* ' olarak *مَثَلُ الَّذِي يَتَعَلَّمُ الْعِلْمَ، ثُمَّ لَا يُحَدِّثُ بِهِ، كَمَثَلِ* كَمَثَلِ كَنْزٍ لَا يُنْفَقُ مِنْهُ lafızları ile nakledilmiştir.

Rivâyet Beyhakî'de ise Selmân el-Fârisî'den *mevkuf* şekilde *وإن مثل علم لا يقال به* كَمَثَلِ كَنْزٍ لَا يُنْفَقُ مِنْهُ lafızları ile nakledilmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in isnâdı hakkında Şuayb el-Arnaût hadisin *hasene* muhtemil olduğunu, isnâdın ise senedde yer alan İbrahim b. Müslim el-Hecerî'nin²⁶² leyyin olması dolayısıyla *zayıf* olduğunu belirtmiştir.²⁶³

²⁵⁶ Dârimî, "Mukaddime", 46.

²⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/289.

²⁵⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 1/213.

²⁵⁹ Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, 3/260.

²⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, 7/461.

²⁶¹ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/39.

²⁶² İbrahim b. Müslim el-Hecerî hakkında Nesâî, İbn Maîn, Ebû Hâtim ve Süfyân b. Uyeyne "zayıf" demiştir. bk. Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 1/326; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/65; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhiri'l-A'lâm*, 3/811.

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/289.

Dârimî'nin muhakkiki Hüseyin Selim Esed, Selmân el-Fârisî'den (r.a) nakledilen isnâd hakkında *sahîh*, Ebû Hureyre'den nakledilen isnâd hakkında İbrahim b. Müslim'den dolayı *zayıf*, Ebü'd-Derdâ'dan nakledilen isnâd hakkında *zayıf* demiştir.²⁶⁴

Taberânî “bu hadis Ebû Hureyre'den sadece bu isnâdla rivâyet edilmiş, İbn Lehîâ (öl. 174/791) *teferrüd* etmiştir” demiştir.²⁶⁵ Taberânî'nin isnâdında yer alan Derrâc b. Semh (öl. 126/744) *zayıftır*.²⁶⁶

Beyhakî'nin muhakkiki Abdul'aliyy Abdulhamîd senedde yer alan Adî b. Fazl et-Teymî'nin münker bir râvî olduğu için, isnâdın *zayıf* olduğunu belirtmiştir.²⁶⁷

Muhakkikler, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Beyhakî'de geçen senedlerin ve Dârimî'nin iki rivâyetinin *zayıf* olduğunu ifade etmişlerdir. Senedlerde mecruh olduğu ifade edilen râvîleri araştırdığımızda cerh tadil alimleri tarafından *zayıf* kabul ediklerini tespit ettik. Bu senedlerin *zayıf* olduğunu, fakat Dârimî'nin Selmân el-Fârisî'den (r.a) naklettiği rivâyetin -muhakkikin de ifade ettiği üzere- isnâdındaki râvîlerin *sika* olduğundan, rivâyetin *sahîh* olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.7. Üvey Kızım Bana Helal Değildir Hadisi

كَمَا فِي قَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ: لَوْ لَمْ تَكُنْ رَبِيبِي فِي حِجْرِي مَا حَلَّتْ لِي؛ إِنَّمَا لِأَنَّ أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ²⁶⁸

Hz. Peygamber (s.a.s) Ebû Seleme'nin kızı hakkında şöyle buyurmuştur: “Ümmü Seleme'nin kızı, benim terbiyem altında büyüyen üvey kızım olmasaydı bile, o bana helal olmazdı. Zira o, benim sütkardeşimin kızıdır”²⁶⁹

²⁶⁴ Dârimî, *es-Sünen*, 1/461.

²⁶⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 1/213.

²⁶⁶ Derrâc b. Semh hakkında Ahmed b. Hanbel “hadisleri münker”, Yahya b. Mâin “leyse bihi be's”, Nesâî “münkerü'l hadis”, Ebû Hâtim “zayıf” demiştir. Hakkında bk. İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, 4/10-14; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/478-480; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 2/24.

²⁶⁷ Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, 3/210.

²⁶⁸ Bu rivâyet Bakara Süresinin 20. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Onlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileseydi, elbette onların işime ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” Bk. el-Bakara 2/20.

²⁶⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/56.

Ebû Seleme (r.a) Hz. Peygamber'in (s.a.s) süt kardeşidir. Aynı zamanda halası Berre bint. Abdülmüttalib'in oğludur. Ebû Seleme İslâm'a giren on birinci, hanımı Ümmü Seleme (r.anhâ) ise on ikinci Müslümandır. Uhud'da aldığı yara sonucunda vefât eden Ebû Seleme eşi Ümmü Seleme'ye vefat ettiği takdirde kendisinden daha hayırlı bir kimseyle evlenmesini tavsiye etmiştir. Ümmü Seleme ise Hz. Peygamber (s.a.s) ile evlenmiştir. Ümmü Seleme'nin Ebû Seleme'den olan kızı Dürre Hz. Peygamber'in (s.a.s) yanında yetişmiştir. İncelediğimiz rivâyette bahsedilen kişi Dürre'dir.²⁷⁰

Ebussuûd Efendi'nin takti' yaparak zikrettiği rivâyet müttefekun aleyh bir hadistir.²⁷¹ Rivâyeti ayrıca Kütüb-i Sitte içerisinde Ebû Dâvûd,²⁷² Nesâî²⁷³ ve İbn Mâce²⁷⁴ zikretmektedir.

Rivâyetin tam metni Buhârî'de şöyle geçmektedir:

Ümmü Habibe binti Ebî Süfyan (r.anha) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlüllâh'a (s.a.s): Kız kardeşim, Ebu Süfyan'ın kızını ister misin? diye sordum. Rasûlüllâh (s.a.s): Sen bunu arzu eder misin? buyurdu. Ben: Zaten senin tek eşin değilim. Kız kardeşimin de hayırda bana ortak olmasını arzu ediyorum. dedim. Nebi (s.a.s): O bana helal olmaz, buyurdu. Ben yine: İşittiğime göre Ebu Seleme'nin yetim kızı -Dürre- ile evlenmek istiyormuşsunuz." dedim. Rasûlüllâh (s.a.s): Ümmü Seleme'nin kızını mı? diye sordu. Ben de: "Evet" dedim. Rasûlüllâh (s.a.s): Ümmü Seleme'nin kızı, benim terbiyem altında büyüyen üvey kızım olmasaydı bile, o bana helal olmazdı. Zira o, benim sütkardeşimin kızıdır. Beni ve onun babası Ebu Seleme'yi Süveybe emzirmiştir. Sakın kızlarınızı ve kız kardeşlerinizi bana teklif etmeyiniz, buyurdu. Urve, Süveybe'nin Ebu Leheb'in cariyesi olduğunu söylemiştir. Rasûlüllâh'ı (s.a.s) emzirmiştir. Ebu Leheb öldüğünde bazı akrabaları onu kötü bir halde rüyasında görmüştür. Ebu Leheb'e ne ile karşılaştın denildiğinde? Ebu Leheb: Sizden ayrıldıktan sonra Süveybe'yi azat etmemden dolayı su verilmekten başka bir hayırla karşılaşmadım, dedi.

²⁷⁰ Salahattin Polat, "Ebû Seleme el-Mahzûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 19994), 10/229.

²⁷¹ Buhârî, "Nikâh", 21,26; Müslim, "Rada'", 15,16.

²⁷² Ebû Dâvûd, "Nikâh", 7.

²⁷³ Nesâî, "Nikâh", 48.

²⁷⁴ İbn Mâce, 1430, "Nikâh", 34.

Sa'lebi²⁷⁵ tefsirinde bu rivayeti nakletmiştir. Diğer müfessirlerin eserlerinde bu rivayeti bulamadık.

Rivâyet için Şuayb el-Arnaût ve Elbânî *sahîh* hükmünü vermiştir.²⁷⁶

Rivâyetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu görülmüştür. Bu bilgiler göre *sahîh* olarak görülmektedir.

2.1.8. "İman Süreyya Yıldızında Da Olsaydı" Hadisi

وَقَوْلِهِ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - : لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ فِي الثَّرَيَّا لَنَالَهُ رِجَالٌ مِنْ فَارِسٍ²⁷⁷

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "İmân Süreyyâ yıldızında da olsaydı, Farslılardan bazıları yine de ona ulaşırdı."²⁷⁸

Ebussuûd Efendi'nin naklettiği bu rivâyet Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından Selmân-ı Fârisî (r.a) (öl. 36/656) hakkında söylediği bir hadistir. İran asıllı olan Selmân-ı Fârisî hak dini aramak için yola çıkmış, diyar diyâr gezmiş, önceleri Hristiyanlığa meyletmiş, çeşitli kitaplar okumuş ve Medine'ye gelmişti. Hz. Peygamber (s.a.s) onun gayretini takdir etmiş ve bu sözleri söylemiştir.²⁷⁹

Rivâyeti Buhârî,²⁸⁰ Müslim,²⁸¹ Tirmizî,²⁸² Nesâî²⁸³ ve Ahmed b. Hanbel²⁸⁴ eserlerinde zikretmişlerdir.

Sa'lebi²⁸⁵ ve Zemahşerî'nin²⁸⁶ bu rivayeti naklettiğini görmekteyiz.

Buhârî ve Müslim'in sıhhat şartlarına göre *sahîh* olan ve hakkında olumsuz bir

²⁷⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/284.

²⁷⁶ Ebû Dâvûd, (*Dâru'r- Risâle*), 3/399; Nesâî, *el-Müctebâ mine's-Sünen = es-Sünenü's-Suğrâ*, 6/96; İbn Mâce, *es-Sünen*, 1430, 3/121.

²⁷⁷ Bu rivâyet Bakara Süresinin 20. Âyetinde tefsir edilmiştir.

²⁷⁸ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/56.

²⁷⁹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. İbn Abdilberr en-Nemerî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412), 2/635.

²⁸⁰ Buhârî, "Tefsîr", 321.

²⁸¹ Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 231.

²⁸² Tirmizî, "Tefsîr", 47.

²⁸³ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/300.

²⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/237.

²⁸⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 9/39.

²⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/331.

değerlendirme olmayan bu rivâyete *sahîh* diyebiliriz.

2.1.9. Karanlık Gecelerde Mescidlerin Müdavimleri Hadisi

كَمَا فِي قَوْلِهِ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - : بَشِّرِ الْمَشَائِينَ إِلَى الْمَسَاجِدِ فِي ظُلْمِ اللَّيْلِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ²⁸⁷

Hiz. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğu üzere: “Karanlık gecelerde mescidlere gidenleri, kıyamet gününde tam nur ile müjdele”²⁸⁸

Rivâyeti Ebû Dâvûd,²⁸⁹ Tirmizî,²⁹⁰ İbn Mâce,²⁹¹ İbn Huzeyme²⁹² ve el-Hâkim en-Nîsâbûrî²⁹³ tahrir etmiştir.

Müfessir Zemahşerî²⁹⁴ bu rivayeti eserinde tahrir etmiştir.

İbn Mâce bazı lafız farklılıklarıyla iki farklı senedle rivâyeti nakletmiştir.²⁹⁵

Rivâyet hakkında Tirmizî *garib* demiştir.²⁹⁶ Elbani *sahîh* hükmünü²⁹⁷, Şuayb el-Arnaût ise *hasen li-gayrihi* hükmünü vermiştir. Şuayb el-Arnaût Enes b. Mâlik kanalıyla gelen isnâdın *zayıf* olduğunu, bunun isnâdda yer alan Süleyman b. Dâvûd'un (öl. ?) *zayıf* olmasından kaynaklandığını belirtmiştir.²⁹⁸

Enes b. Mâlik kanalıyla gelen rivâyetin isnâdı şu şekildedir: “Mecze b. Süfyan (öl. ?) ← Süleyman b. Dâvûd (öl. ?) ← Sâbit el-Bünânî (öl. 127/745) ← Enes b. Mâlik (öl.

²⁸⁷ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 25. Âyetinde tefsir edilmiştir: “İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilisinde, “Bu (tıpki) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!” diyecekler. Hâlbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedî kalacaklardır.” bk.el-Bakara 2/25.

²⁸⁸ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/68.

²⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Salât”, 52.

²⁹⁰ Tirmizî, “Salât”, 51.

²⁹¹ İbn Mâce, 1430, “Mesâcid”, 15.

²⁹² İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 1/724.

²⁹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1411), 1/331.

²⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/104.

²⁹⁵ İbn Mâce, 1430, “Mesâcid”, 15.

²⁹⁶ Tirmizî, “Salât”, 51.

²⁹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, 1/435.

²⁹⁸ Ebû Dâvûd, (*Dâru'r- Risâle*), 1/421.

93/711)”

Mizzî, Süleyman b. Dâvûd’un sadece bu hadisi naklettiğini ve başka bir rivâyetinin bilinmediğini söylemiştir.²⁹⁹ İbn Hacer ise onun hakkında *meçhûl* bir râvî demiştir.³⁰⁰

el-Hâkim en-Nisâbûrî “rivâyet Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre *sahîhtir*” demiştir.³⁰¹

Rivâyet Ebû Dâvûd ve Tirmizî’de Büreyde b. Husayb (r.a) (öl. 63/682) kanalıyla gelen sened ile nakledilmiştir. İbn Mâce’nin senedinin birisi Enes b. Mâlik (r.a) kanalıyla iken diğeri ise Sehl b. Sa’d (r.a) kanalıyla.

İbn Mâce’nin nakletmiş olduğu bir isnâd *zayıf* görülmüş, diğeri isnâd ise *zayıf* görülmemiştir. Şârih ve muhakkiklerin rivâyetin *sahîh* olduğunu ifade etmeleri ve rivâyetin şevâhid ile desteklenmesi yönüyle, rivâyet *sahîh* olarak görünmektedir.

2.1.10. Cennet Ehlinin Yiyeyeceği Meyve Sürekli Yinelenir Hadisi

كَمَا رُوِيَ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ الرَّجُلَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ لَيَتَنَاوَلُ الثَّمَرَ لِيَأْكُلَهَا؛ فَمَا هِيَ
وَاصِلَةٌ إِلَى فِيهِ حَتَّى يُبَدِّلَ اللَّهُ (تَعَالَى) مَكَانَهَا مِثْلَهَا³⁰²

Rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Muhammed’in canı elinde olan Allah’a (c.c) yemin ederim ki Cennet ehlinin bir adam yemek için bir meyve alacak, daha o meyve ağzına gitmeden Allah (c.c) yerine yenisini koyacak.”³⁰³

Ebussuûd Efendi’nin nakletmiş olduğu rivâyet bu lafızlarla hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

²⁹⁹ Mizzi, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 11/415.

³⁰⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 4/188.

³⁰¹ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/331.

³⁰² Bu rivâyet Bakara Süresinin 25. Âyetinde tefsir edilmiştir.

³⁰³ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/69.

Rivâyet Âlûsî³⁰⁴ Zemahşerî³⁰⁵ ve Beyzâvî'nin³⁰⁶ tefsirlerinde tespit edilmiştir. Rivâyet tefsirlerde isnâdsız olarak nakledilmiştir. Ebussuûd Efendi'nin rivâyeti tefsirlerden aldığı anlaşılmaktadır.

Rivâyeti lafız farklılığı ile Bezzâr,³⁰⁷ Taberânî³⁰⁸ ve el-Hâkim en-Nisâbûrî³⁰⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.s) azatlısı Sevbân b. Bücdüd'den (r.a) (öl. 54/674) *merfû'* olarak zikretmiştir.

Taberânî'de; إِذَا نَزَعِ الثَّمَرَةَ مِنَ الْجَنَّةِ عَادَتْ مَكَانَهَا أُخْرَى ile zikredilmiştir. Bezzâr ve el-Hâkim'de ise; لَا يَنْزِعُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنْ ثَمَرِهَا إِلَّا أُعِيدَ فِي مَكَانِهَا مَثَلَهَا lafızları ile zikredilmiştir. Rivâyet bu lafızlarla el-Hâkim'in naklettiği uzun bir rivâyette geçmektedir.

Elbânî isnâdın *zayıf* olduğunu çünkü Abbâd b. Mansûr'un zayıf ve müdellis bir râvî olduğunu vurgulamıştır.³¹⁰ Abbâd'ın mecrûh bir râvî olduğunu muhaddisler belirtmişlerdir.³¹¹

Abbâd b. Mansûr, Bezzâr ve Taberânî'nin naklettiği isnâdda yer alırken, el-Hâkim'in isnâdında yer almamaktadır.

Bezzâr rivâyet hakkında görüş belirtmemiştir. el-Hâkim “rivâyet Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *sahih*” demiştir. Zehebî aynı şekilde Buhârî ve Müslim'in şartlarını barındırdığı hususunda ona muvafakat etmiştir.³¹²

³⁰⁴ Mahmûd b. Abdullâh el-Huseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî*, thk. Ali Abdubârî Atiyye (Beirut: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1415), 1/206.

³⁰⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/109.

³⁰⁶ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/61.

³⁰⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah (Medine: Mektebetü'l Ulum, 1988), 10/123.

³⁰⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2/102.

³⁰⁹ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 4/491.

³¹⁰ Nâsîrüddin el-Elbânî, *Ehâdisi'z-Za'ife*, 7/ 138.

³¹¹ Abbâd b. Mansûr hakkında: Ebû Hâtîm “zayıf”, İbn Maîn “leyse bi'l kavî”, Nesâî “zayıf” demiştir. bk. İbn Adîy, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, 5/546; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/105.

³¹² Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 4/491.

Zeylâî³¹³ ve Münâvî³¹⁴ rivâyetin sıhhat değeri hakkında bir kanaat belirtmemişlerdir.

Yaptığımız araştırmalara göre rivâyet hakkında el-Hâkim ve Zehebî'nin olumlu görüşleri dikkate alındığında rivâyetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.11. Allah'ın (c.c) Yaşlıya Azab Etmekten Haya Duyması Hadisi

فِي مِثْلِ قَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ يَسْتَحْيِي مِنَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ أَنْ يُعَذِّبَهُ³¹⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğu gibi: “Allah (c.c) yaşlı kimseye azab etmekten haya duyar.”³¹⁶

Ebussuûd Efendi'nin eserine aldığı bu rivâyet Kütüb-i Tis'a kaynaklarında bulunmamaktadır.

Rivâyet bu lafızlarla Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzîl* isimli tefsirinde tahrir edilmiştir.³¹⁷ Ebussuûd Efendi'nin rivâyeti buradan aldığını tahmin etmekteyiz.

Rivâyeti إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَسْتَحْيِي مِنَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ إِذَا كَانَ مُسَدِّدًا لِرُؤْمًا لِلسُّنَّةِ، أَنْ يَسْأَلَ اللَّهَ فَلَا يُعْطِيَهُ ihtiyar bir Müslüman kendisine dua ettiğinde, kuşkusuz ona istediğini vermemekten hayâ eder.” lafızlarıyla Taberânî'nin eserinde görmekteyiz.³¹⁸

Elbânî bu rivâyet için *zayıf* demiştir.³¹⁹ Aclûnî isnâdı *zayıf*tir demiştir.³²⁰

Rivâyetin muteber hadis kaynaklarında zikredilmemesi ve muhaddislerin

³¹³ Zeylâî, *Tahrîcü'l-Ehâdis fî Tefsîri'l-Keşşâf*, 1/55.

³¹⁴ Münâvî, *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdisi'l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/149.

³¹⁵ Bu rivâyet Bakara Süresinin 26. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, “Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?” derler. (Allah) onunla (ondan ders çıkarıp çıkarmamaları ile) birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.” bk. el-Bakara 2/26.

³¹⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/71.

³¹⁷ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, 1/62.

³¹⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 5/270.

³¹⁹ Nâsırüddin el-Elbânî, *Ehâdisi'z-Za'ife*, 6/90.

³²⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/277.

rivâyetin zayıflığı yönünde kanaat belirtmeleri sebebiyle rivâyet *zayıf* olarak görünmektedir.

2.1.12. Kul Elini Kaldırdığında Allah Elleri Boş Çevirmez Hadisi

وَقَوْلِهِ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - : إِنَّ اللَّهَ حَيٌّ كَرِيمٌ؛ يَسْتَحْيِي إِذَا رَفَعَ إِلَيْهِ الْعَبْدُ يَدَهُ أَنْ يُرَدَّهُمَا صِفْرًا حَتَّى يَضَعَ

فِيهِمَا خَيْرًا³²¹

Hız. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah (c.c) son derece hayâ ve kerem sahibidir. Kulu O’na elini kaldırdığı zaman, Allah o elleri boş çevirmekten hayâ eder. Sonunda ona hayır olanı verir.”³²²

Ebussuûd Efendi’nin zikrettiği rivâyet Kütüb-i Tis’a kaynaklarından Ebû Dâvûd,³²³ Tirmizî,³²⁴ İbn Mâce³²⁵ ve Ahmed b. Hanbel’in³²⁶ eserinde tahrir edilmiştir. Ayrıca İbn Hibbân’ın (öl. 354/965) eserinde tahrir edilmiştir.³²⁷ Rivâyet ayrıca Zemahşeri’nin³²⁸ eserinde nakledilmiştir.

Şuayb el-Arnaût ve Elbânî hadisin *sahih* olduğunu belirtmiştir.³²⁹ İbn Hacer isnâdının “ceyyid” olduğunu belirtmiştir.³³⁰

Rivâyet hakkında herhangi bir olumsuz değerlendirme olmaması ve muhakkiklerin rivâyetin isnâdı hakkında olumlu görüş belirtmesi sebebiyle rivâyetin *sahih* olduğunu düşünüyoruz.

³²¹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 26. Âyetinde tefsir edilmiştir.

³²² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/71.

³²³ Ebû Dâvûd, “Vitr”, 23.

³²⁴ Tirmizî, “Deavât”, 104.

³²⁵ İbn Mâce, 1430, “Duâ”, 13.

³²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/119.

³²⁷ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sahih*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408), 3/160.

³²⁸ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/112.

³²⁹ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 3/160.

³³⁰ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 11/143.

2.1.13. Dünyanın Allah (c.c) Katındaki Değeri Hadisi

عَلَى مَا وَقَعَ فِي قَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَزُنُّ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى الْكَافِرَ مِنْهَا شَرْبَةً

ماءٍ³³¹

Hız. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğu üzere: "Eğer dünya, Allah (c.c) katında sivrisineğin kanadı kadar bir değere sahip olsaydı, Allah (c.c) kâfire dünyadan bir yudum su bile içirmezdi."³³²

Ebussuûd Efendi'nin dünyanın değersizliği ile alakalı zikrettiği rivâyeti incelediğimizde, rivâyeti Tirmizî,³³³ İbn Mâce³³⁴ ve el-Hâkim³³⁵ tahrir etmişlerdir.

Rivâyet Sa'lebî,³³⁶ Zemahşerî³³⁷ ve Beyzâvî³³⁸ tarafından eserlerinde nakledilmiştir.

Tirmizî rivâyet için: "hadis *sahih*, bu vecihle garib" demiştir.³³⁹

el-Hâkim "isnâdın *sahih* olduğunu" söylemiştir. Zehebî Zekeriyya b. Manzûr'u alimlerin zayıf saydıklarını söylemiştir.³⁴⁰

Şuayb el-Arnaût İbn Mâce'nin isnâdının *zayıf* olduğunu, çünkü senedinde yer alan Zekeriyya b. Manzûr'un zayıf olduğunu belirtmiştir.³⁴¹

İbn Hacer, Tirmizî'nin senedinde Abdülhamîd b. Süleyman'ın yer aldığını, bu râvînin de zayıf olduğunu belirtmiştir.³⁴²

Bu çerçevede Tirmizî, İbn Mâce ve el-Hâkim'in senedlerinde zayıf râvîlerin

³³¹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 26. Âyetinde tefsir edilmiştir.

³³² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/76.

³³³ Tirmizî, "Zühd", 13.

³³⁴ İbn Mâce, 1430, "Zühd", 3.

³³⁵ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/341.

³³⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân (Dâru't-Tefsir)*, 6/201.

³³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/463.

³³⁸ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 4/199.

³³⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, 4/560.

³⁴⁰ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/341.

³⁴¹ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1430, 5/230.

³⁴² İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-'Âliye*, 13/326.

olduğu, alimlerin de rivâyetin senedi hakkında olumsuz görüş bildirmeleri sebebiyle rivâyetin *zayıf* olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.14. Batan Bir Dikenin Bile Müslüman İçin Kefaret Oluşu Hadisi

ما رُوِيَ أَنَّ رَجُلًا مِمَّنِي خَرَّ عَلَى طَنْبِ فُسْطَاطٍ؛ فَقَالَتْ عَائِشَةُ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - حِينَ ذُكِرَ لَهَا ذَلِكَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُشَاكُ شَوْكَةً فَمَا فَوْقَهَا إِلَّا كُتِبَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ؛ وَحُجِّتْ عَنْهُ بِهَا حَطِيبَةٌ³⁴³

Rivâyet edildiğine göre, Mina’da bir çadırın ipi adamın üstüne düştü. Olay Hz. Âişe’ye (r.anhâ) anlatılınca dedi ki: Rasûlüllâh’dan (s.a.s) işittim. O buyurdu ki: “Müslümanın -ayağına- bir diken batar veya bundan daha ciddi bir musibet dokunursa kendisine bir derece verilir ve bir günahı silinir.”³⁴⁴

Ebussuûd Efendi’nin naklettiği rivâyet Müslümanın başına gelen bir musibetin kendisine ecir sağlayacağı ile ilgilidir.

Rivâyeti Buhârî,³⁴⁵ Müslim,³⁴⁶ Tirmizî³⁴⁷ ve İmam Mâlik³⁴⁸ eserinde tahrir etmişlerdir.

Zemahşerî³⁴⁹ ve Beyzâvî³⁵⁰ tefsirlerinde bu rivâyeti nakletmiştir.

Ebussuûd Efendi’nin naklettiği rivâyetin Buhârî ve Müslim’in şartlarına uyduğu görülmektedir. Buna göre rivâyetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.15. Mü’min’in Başına Gelen Şeylerin Kefaret Olması Hadisi

بَقَوْلِهِ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ -: مَا أَصَابَ الْمُؤْمِنَ مِنْ مَكْرُوهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لِحَطَايَاهُ حَتَّى نَجْبَةِ النَّمْلَةِ³⁵¹

³⁴³ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 26. Âyetinde tefsir edilmiştir

³⁴⁴ Ebussuûd Efendi, *İrşâdû'l-'Akli's-Selîm*, 1/73.

³⁴⁵ Buhârî, “Merdâ”, 1.

³⁴⁶ Müslim, “Birr”, 46,47,48,49,50,51.

³⁴⁷ Tirmizî, “Cenâiz”, 1.

³⁴⁸ Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1406), “Ayn”, 6.

³⁴⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/116.

³⁵⁰ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, 1/63.

³⁵¹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 26. Âyetinde tefsir edilmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Küçük bir karınca ısırmasına varıncaya kadar, Mü'mine isabet eden hiçbir kötü şey yoktur ki onun hatalarına kefarete olmasın.”³⁵²

Bu rivâyet hadis kaynaklarından Kütüb-i Tis'a içerisinde tespit edilememiştir.

Rivâyete Zemahşeri³⁵³ ve Beyzâvî'nin³⁵⁴ tefsirinde rastlıyoruz.

Süyûtî'nin (öl. 911/1506), Muhammed et-Tîbî'nin (öl. 743/1343): “Bu rivâyete rastlamadım” dediğini, İbnü'l-İrâkî'nin “Bu lafızla böyle bir rivâyete rastlamadım” dediğini aktarmıştır.³⁵⁵

On dördüncü hadiste gördüğümüz üzere mü'min'e isabet eden eziyet, sıkıntı, cefâ ve hastalık gibi şeylerin mü'min'in günahlarına kefarete olduğunu biliyoruz. Bu sebeple rivâyeti mana yönüyle ele düşündüğümüzde doğru diyebiliriz.

Bundan dolayı yaptığımız araştırmalar neticesinde Ebussuûd Efendi'nin naklettiği lafızlar ile ilgili hadis alimlerinin kanaatlerini tekrarlıyor ve “bu lafızla böyle bir rivâyete rastlayamadık” şeklinde bir kanaate ulaşıyoruz.

Ancak rivâyetin mana açısından sıhhatini *sahîh* olarak düşünüyoruz.

2.1.16. Âdem'in (a.s) Yaratılması Hadisi

ما رَوَى عَنْهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَنَّهُ تَعَالَى قَبْضَ قَبْضَةٍ مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ؛ سَهَّلَهَا وَحَزَّنَهَا؛ فَخَلَقَ مِنْهَا آدَمَ³⁵⁶

Hız. Peygamber'den (s.a.s) nakledildiğine göre: “Allah (c.c) yeryüzünün bütün parçalarından aldığı toprak ile Âdem'i yarattı. Bunlar arasında uysallar da vardır sert kimseler de.”³⁵⁷

³⁵² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/73.

³⁵³ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/116.

³⁵⁴ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/63.

³⁵⁵ Süyûtî, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr*, 2/159.

³⁵⁶ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 31. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi.” bk. el-Bakara 2/31.

³⁵⁷ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/84.

Ebussuûd Efendi rivâyeti ihtisar yaparak vermiştir. Rivâyet Ebû Dâvûd³⁵⁸ Tirmizî,³⁵⁹ Ahmed b. Hanbel,³⁶⁰ ve İbn Hibbân'ın³⁶¹ eserinde Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den (r.a) (öl. 42/662) nakledilerek tahrir edilmiştir.

Rivayeti Beyzâvî³⁶² tefsirinde nakletmiştir.

Rivâyetin tam metni ise: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبْضَهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ، فَجَاءَ بَنُو آدَمَ، عَلَى قَدْرِ الْأَرْضِ، فَجَاءَ مِنْهُمْ الْأَحْمَرُ وَالْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ وَيَبْنَ ذَلِكَ، وَالسَّهْلُ وَالْحَزْنُ وَالْحَبِيثُ وَالطَّيِّبُ Allah (c.c), Adem'i, yeryüzünün bütün parçalarından almış olduğu bir avuç topraktan yarattı. Adem'in oğulları da arzın parçalarına göre vücuda geldi. Bir kısmı beyazdır, bir kısmı kıızıdır, bir kısmı siyahdır. Bunların arasında orta (renkliler) de var. Bunlar arasında uysallar da var, sert kimseler de, bir kısmı habis, bir kısmı temizdir.”³⁶³

Tirmizî rivâyetin “*hasen-sahîh*” olduğunu ifade eder.³⁶⁴ Aynı şekilde Elbânî de *sahîh* hükmünü verir.³⁶⁵ Şuayb el-Arnaût isnâdın *sahîh*, râvîlerin Buhârî ve Müslim'in râvîlerinden olduğunu belirtir.³⁶⁶

Rivâyet İbn Hibbân'ın sıhhat şartlarına uymuş ve muhaddisler sıhhat derecesi hakkında *sahîh* olduğunu belirtmişler. Bu sebeple rivâyetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.17. “Mûsâ Hayatta Olsaydı Bana Tâbi Olurdu” Hadisi

قَالَ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - : لَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا لَمَا وَسِعَهُ إِلَّا اتِّبَاعِي³⁶⁷

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: “Eğer Mûsâ yaşamış olsaydı bana tâbî

³⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 13.

³⁵⁹ Tirmizî, “Tefsîr”, 3.

³⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/353.

³⁶¹ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 14/29.

³⁶² Beyzâvî, *Envâru 't-Tenzîl ve Esrâru 't-Te'vîl*, 1/69.

³⁶³ Tirmizî, “Tefsîr”, 3.

³⁶⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/204.

³⁶⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/204.

³⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/353.

³⁶⁷ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 41. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'an'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin ve bana karşı gelmekten sakının.” Bk. el-Bakara 2/41.

olmaktan başka bir şey yapmazdı.”³⁶⁸

Ebussuûd Efendi'nin eserine aldığı rivâyeti Dârimi³⁶⁹, Ahmed b. Hanbel,³⁷⁰ Abdürezzâk es-San'ânî³⁷¹ ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî³⁷² tahrir etmiştir.

Sa'lebî³⁷³ ve Beyzâvî³⁷⁴ bu rivayeti eserine almışlardır.

Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, rivâyeti sadece sahâbî râvîsini zikrederek Câbir b. Abdillâh'dan (r.a) (öl. 78/697) nakletmiştir. el-Mevsilî'nin muhakkiki Hüseyin Selim Esed rivâyet için *zayıf* demiştir.³⁷⁵

Rivâyet, tahrir edilen eserlerde Cabir b. Abdullah (öl. 78/698) ← Şâ'bi (öl. 103/722) ← Mücâlid b. Saîd (öl. 144/762) kanalıyla nakledilmiştir.

Rivâyetin tam metni لَا تَسْأَلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ عَنْ شَيْءٍ، فَإِنَّهُمْ لَنْ يَهْدُوكُمْ، وَقَدْ ضَلُّوا، فَإِنَّكُمْ إِمَّا أَنْ تُصَدِّقُوا بِبَاطِلٍ، أَوْ تُكَذِّبُوا بِحَقٍّ، فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ، مَا حَلَّ لَهُ إِلَّا أَنْ يَتَّبِعَنِي شَيْءٌ سَئِئًا. “Ehl-i kitaba bir şey sormayın. Çünkü, sizi doğruya götürmez. Ki onlar sapıtmışlardır. Ya bir batılı doğrular ya da bir gerçeği yalanlarsınız. Şâyet Mûsâ aranızda yaşamış olsaydı, bana tabi olmaktan başka bir şey yapması ona helal olmazdı.”³⁷⁶

Rivâyetin isnâdı hususunda *el-Müsned*'in muhakkikleri Mücâlid b. Saîd'den³⁷⁷ dolayı *zayıf* olduğunu belirtmişlerdir.³⁷⁸

Rivâyetin tahrir edildiği eserlerde râvî Mücâlid b. Saîd olduğundan ve onun da

³⁶⁸ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/95.

³⁶⁹ Dârimî, “Mukaddime”, 39.

³⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/468.

³⁷¹ Abdürezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 5/312.

³⁷² Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî el-Mevsilî Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dımaşk: Dâr'ul-Me'mun, 1404), 4/102.

³⁷³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/127.

³⁷⁴ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/76.

³⁷⁵ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 4/102.

³⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/468.

³⁷⁷ Mücâlid b. Saîd hakkında; Buhârî: Ahmed b. Hanbel'in onun için “leyse bi şey” dediğini, Abdurrahman b. Mehdî'nin ondan bir şey rivâyet etmediğini nakletmiştir. Yahyâ b. Maîn “la yuhteccü bihi”, “zayıf” demiştir. Nesâî “sika” bir keresinde de “leyse bi'l kavi” demiştir. Dârekutni “zayıf” demiştir. Hakkında bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/284-286.

³⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/468.

cerh edildiğinden, rivâyetin *zayıf* olduğu kanaatini taşıyoruz.

2.1.18. Hz. Peygamber (s.a.s) Sıkıntıya Düştüğünde Namaz Kıldarı Hadisi

رُوي أَنَّهُ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - كَانَ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ فَرَعَ إِلَى الصَّلَاةِ³⁷⁹

Rivâyet edildiğine göre: “Hz. Peygamber (s.a.s) sıkıntılı bir durumla karşılaştığında namaza yönelirdi.”³⁸⁰

Ebussuûd Efendi'nin eserinde yer verdiği bu rivâyet, hadis kaynaklarından Ebû Dâvûd³⁸¹ ve Ahmed b. Hanbel'in³⁸² eserinde tahrir etmişlerdir.

Müfessir Taberî,³⁸³ Vâhidî,³⁸⁴ Zemahşerî³⁸⁵ ve Beyzâvî³⁸⁶ rivayeti tahrir etmişlerdir.

Rivâyet Hz. Peygamber'in (s.a.s) sırdaşı olan Huzeyfe b. Yemân'dan (r.a) (öl. 36/657) rivâyet edilmiştir. Ebû Dâvûd ile Ahmed b. Hanbel'in rivâyetlerinde lafız farklılıkları yoktur.

Rivâyetin senedinde yer alan İkrime b. Ammâr (öl. 160/777) ile Muhammed b. Abdullah ed-Düelî'nin (öl. ?) cerh ta'dil alimlerince zayıflıklarına hükmedilmiştir. Bu sebeple Ebû Dâvûd ile Ahmed b. Hanbel'in isnâdı *zayıf*tır. Nitekim Şuayb el-Arnaût'da Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inin tahkikinde rivâyetin isnâdının *zayıf* olduğunu belirtmiştir. Arnaût isnâdın *zayıf* olmasını Muhammed b. Abdullah ed-Düelî'nin cehaletinden

³⁷⁹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 45. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.” bk. el-Bakara 2/45.

³⁸⁰ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/98.

³⁸¹ Ebû Dâvûd, "Kıyâmu'l-Leyl", 7.

³⁸² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/330.

³⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1/12.

³⁸⁴ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, 3/53.

³⁸⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/134.

³⁸⁶ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/77.

kaynaklandığı, onun İkrime b. Ammâr'dan rivâyetinde teferrüd ettiği söylenmiştir.³⁸⁷

İkrime b. Ammâr hakkında Ebû Hâtim “sadûk, bazen yanılır”, Yahya b. Maîn “sika, sebt”, Ahmed b. Hanbel “zaîfu'l-hadîs” şeklinde kanaat belirtmişlerdir.³⁸⁸

Muhammed b. Abdullah ed-Düelî hakkında İbn Hacer “makbul” demiştir.³⁸⁹ Bu râvî hakkında İbn Hacer'i istisna edersek, cerh ve tadil kitaplarında cerh ve tadiline yönelik bilgi yoktur. Arnaût'un da belirttiği üzere ed-Düelî *meçhûl* bir râvîdir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde rivâyetin isnâdında yer alan râvîlerin zayıflığı sebebiyle ve muhakkiklerin görüşü dikkate alındığında rivâyetin isnâdının *zayıf* olduğu anlaşılmıştır.

2.1.19. Namaz Gözümün Nuru Kılındı Hadisi

قَالَ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - : وَقُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ³⁹⁰

Hz. Peygamber (s.a.s) buyurdu ki: “Göz aydınlığım namazdadır.”³⁹¹

Ebussuûd Efendi'nin naklettiği rivâyet herkesçe malum olan bir rivâyettir. Bu rivâyetin bir kısmını Ebussuûd Efendi eserine almıştır. Rivâyetin tam metni ise şu şekildedir; “Bana dünya nimetlerinden kadın, güzel koku ve gözümün nuru kılınan namaz sevdirdi”³⁹²

İncelediğimiz rivâyeti Nesâî,³⁹³ Ahmed b. Hanbel,³⁹⁴ Abdürrezzâk es-San'ânî,³⁹⁵ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî³⁹⁶ ve el-Hâkim³⁹⁷ tahric etmiştir.

³⁸⁷ Ebû Dâvûd, (*Dâru'r-Risâle*), 2/485.

³⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/256-257; Zehebî, *Mizânü'l-I'tidâl*, 3/90-91; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/134.

³⁸⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406), 489.

³⁹⁰ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 45. Âyetinde tefsir edilmiştir.

³⁹¹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/98.

³⁹² Nesâî, "İşratü'n-Nisâ", 1.

³⁹³ Nesâî, "İşratü'n-Nisâ", 1.

³⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/305, 307, 351, 433.

³⁹⁵ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 4/321.

³⁹⁶ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 6/237.

³⁹⁷ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/174.

Zemahşerî³⁹⁸ ve Beyzâvî³⁹⁹ rivayeti nakletmişlerdir

Rivâyet Nesâî'de iki isnâdla gelmiştir. Elbânî Nesâî'nin rivâyeti hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Elbânî “Ca'fer (öl. 178/795) ← Sâbit el-Bünânî (öl. 127/745) ← Enes b. Mâlik (öl. 93/711)” kanalı ile gelen rivâyet için “*sahîh*” hükmünü verirken, “Sellâm Ebu'l Münzir (öl. 171/788) ← Sâbit el-Bünânî (öl. 127/745) ← Enes b. Mâlik (öl. 93/711)” kanalı ile gelen rivâyet için “*hasen-sahîh*” hükmünü vermiştir.⁴⁰⁰

Rivâyet Ahmed b. Hanbel'de dört isnâd ile tahrir edilmiştir.⁴⁰¹ Ahmed b. Hanbel'in senedleri Sellâm Ebu'l Münzir kanalıyla ile nakledilmiştir.

Ayrıca Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî de Sellâm Ebû'l Münzir isnâdı ile *el-Müsned*'inde tahrir etmiştir. Muhakkik Hüseyin Selim Esed isnâdın *hasen* olduğunu belirtmiştir.⁴⁰²

Rivâyeti el-Hâkim, “Enes b. Mâlik (öl. 93/711) ← Sâbit el-Bünânî (öl. 127/745) ← Cafer b. Süleyman (öl. 178)” kanalıyla tahrir etmiştir. el-Hâkim naklettiği rivâyet hakkında “Müslim'in şartlarına göre *sahîhtir*” demiştir. Zehebî *el-Müstedrek*'in dipnotunda “Müslim'in şartına göre *sahîh*” diyerek el-Hâkim'e muvafakat etmiştir.⁴⁰³

Muhakkik Şuayb el-Arnaût ve arkadaşları senedlerin Sellâm Ebu'l Münzir dolayısıyla *hasen* derecesine düştüğünü belirtmişlerdir.⁴⁰⁴ Bu kanaatler neticesinde rivâyetin isnâdının *hasen* derecesinde olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.20. “İsrâiloğulları Herhangi Bir İneği Kesselerdi Onlara Yeterdi” Hadisi

وَقَدْ قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: لَوْ اعْتَرَضُوا أَدْنَى بَقْرَةٍ فَدَبَّحُوهَا لَكَفَّتْهُمْ⁴⁰⁵

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: “Eğer sıradan herhangi bir ineği kesselerdi

³⁹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/388.

³⁹⁹ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 2/29.

⁴⁰⁰ Nesâî, *el-Müctebâ mine's-Sünen = es-Sünenü's-Suğrâ*, 7/61.

⁴⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/305, 307, 351, 433.

⁴⁰² Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 6/237.

⁴⁰³ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/174.

⁴⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/305.

⁴⁰⁵ Bu rivâyet Bakara Süresinin 71. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Mûsâ şöyle dedi: “Rabbim diyor ki; o, çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır.” Onlar, “İşte, şimdi tam doğrusunu bildirdin” dediler. Nihayet o sığırı kestiler. Neredeyse bunu yapmayacaklardı. bk. el-Bakara 2/71.

bu onlara yeterdi.”⁴⁰⁶

Bakara Sûresi'nin 67-68. âyet-i kerimelerinin⁴⁰⁷ tefsirinde Ebussuûd Efendi'nin eserine almış olduğu rivâyet Kütüb-i Tis'a da bulunmamaktadır. Rivâyet incelendiğinde ilk dönem hadis kaynaklarından Bezzâr'da,⁴⁰⁸ daha sonra Taberî'nin tefsiri⁴⁰⁹ ve Zemahşerî'de⁴¹⁰ görmekteyiz.

Rivâyet Taberî'nin eserinde İbn Abbâs'ın mevkuf'u olarak nakledilmektedir. Bezzâr'ın eserinde ise Ebû Hureyre'den merfu olarak nakledilmiştir. Bezzâr “bu hadisi Ebû Hureyre'den bu isnâd dışında bilmiyoruz” demiştir.⁴¹¹

Zemahşerî rivâyeti senedsiz olarak naklederken, Bezzâr ve Taberî sened ile nakletmiştir. Rivâyetin isnâdında Abbâd b. Mansûr (öl. 152/770) vardır.⁴¹² Cerh ve tadil alimlerinin onun hakkındaki görüşleri mecrûh râvî olduğu yönündedir.⁴¹³

Rivâyet hakkında Zeylâi *el-Keşşâf*'ı tahrir ettiği eserde *garib* demiştir.⁴¹⁴

Rivâyet güvenilir hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Senedde yer alan Abbad'ın mecrûh olduğu ifade cerh ve ta'dil alimleri tarafından söylenmiştir. Buna göre rivâyetin isnâdının *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.21. “Veyl Cehennem'de Bir Vadidir” Hadisi

وروى أبو سعيد الخدري - رضي الله عنه - عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: الويلُ وادٍ في جهنم؛ يهوي فيه

⁴⁰⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/117.

⁴⁰⁷ “Hani Mûsâ kavmine, “Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor” demişti. Onlar da, “Sen bizimle eğleniyor musun?” demişlerdi. Mûsâ, “Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım” demişti.” (67) قَالَ اذْع لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ Mûsâ şöyle dedi: “Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi, emrolduğunuz işi yapın.” (68) bk. el-Bakara 2/67-68.

⁴⁰⁸ Bezzâr, *el-Müsned*, 17/71.

⁴⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/204.

⁴¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/151.

⁴¹¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 17/71.

⁴¹² Bezzâr, *el-Müsned*, 17/71; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/204.

⁴¹³ Abbad b. Mansûr hakkında; Ebû Hâtim “zayıf”, İbn Maîn “leyse bi'l kavî”, Nesâî “zayıf”, Âlâî “hadisleri münker, tedlis yapardı” demiştir. bk. İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, 5/546; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/105; Alâî, *Câmiu't-Tahsil*, 107.

⁴¹⁴ Zeylâi, *Tahrîcû'l-Ehâdis fî Tefsîri'l-Keşşâf*, 1/66.

الكافر أربعين خريفًا؛ قبل أن يبلغ فَعْرَهُ⁴¹⁵

Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a) rivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: “Veyl Cehennem’de bir vadidir. Kafir onun dibine düşmeden kırk sonbahar geçer.”⁴¹⁶

Ebussuûd Efendi'nin eserinde naklettiği bu rivâyeti Tirmizî,⁴¹⁷ Ahmed b. Hanbel,⁴¹⁸ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî⁴¹⁹ ve el-Hâkim⁴²⁰ eserlerinde tahrir etmişlerdir.

Rivayeti ayrıca Sa'lebî⁴²¹ ve Vâhidî⁴²² nakletmiştir.

Rivâyet Ahmed b. Hanbel'de “Hasan b. Mûsâ (öl. 209/824) ← Abdullah b. Lehîa (öl. 174/790) ← Derrâc b. Semh (öl. 126/744) ← Ebü'l-Heysem (r.a) (öl. 20/641) ← Ebû Saîd el-Hudrî (r.a) (öl. 74/693)” isnâdı ile tahrir edilmiştir.

Tirmizî'de “Abd b. Humejd (öl. 249/863) ← Hasan b. Mûsâ ← Abdullah b. Lehîa ← Derrâc b. Semh ← Ebü'l-Heysem (r.a) ← Ebû Saîd el-Hudrî (r.a)” isnâdı ile tahrir edilmiştir.

Ebû Ya'lâ el-Mevsilî sadece sahabî râvîsi -Ebû Saîd el-Hudrî- zikrederek nakletmiştir.

el-Hâkim'in eserinde rivâyet iki isnâd ile gelmiştir. Birinci isnâd; Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb (öl. ?) ← Bahr b. Nasr (öl. 267/880) ← Abdullah b. Vehb (öl. 197/812) ← Amr b. Hâris (öl. 150/767) ← Derrâc b. Semh ← Ebü'l-Heysem (r.a) ← Ebû Saîd el-Hudrî (r.a)⁴²³ şeklindedir. İkinci isnâd ise; “Ahmed b. Muhammed (öl. 367/977) ← İsmâil b. Mihrân (öl. ?) ← Abdullah b. Vehb ← Amr b. Hâris ← Derrâc b. Semh ←

⁴¹⁵ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 79. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab'ı yazarlar, 26 sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, “Bu, Allah'ın katındandır” derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların hâline! Vay kazandıklarından dolayı onların hâline!” bk. el-Bakara 2/79.

⁴¹⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/120.

⁴¹⁷ Tirmizî, “Tefsîr”, 22.

⁴¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/240.

⁴¹⁹ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 2/523.

⁴²⁰ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/551,4/639.

⁴²¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1/224.

⁴²² Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, 1/163.

⁴²³ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/639.

Ebü'l-Heysen (r.a) ← Ebû Saîd el-Hudrî (r.a)”⁴²⁴ şeklindedir.

Tirmizî nakletmiş olduğu rivâyet için *garib* şeklinde hükmünü belirtmiş ve İbn Lehîa'nın (öl. 174/791) hadisi dışında bu hadisi *merfû* ' olarak bilmemekteyiz demiştir.⁴²⁵ Elbânî Tirmizî'nin dipnotunda rivâyetin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁴²⁶

el-Hâkim iki rivâyetin de *sahih* olduğunu söylemiştir. Ayrıca Zehebî de *sahih* olduğunu belirterek el-Hâkim'e muvafakat etmiştir.⁴²⁷

Şuayb el-Arnaût hadisi değerlendirirken bu hadisin *zayıf* olduğunu, bunun sebebinin de isnâdda yer alan Derrâc b. Semh'in (öl. 126/744) Ebü'l-Heysen'den (öl. ?) rivâyet etmesini gerekçe göstermiştir.⁴²⁸

Cerh ve ta'dîl alimlerinin Derrâc hakkındaki kanaatlerine müracaat ettiğimizde şu bilgileri görmekteyiz; Nesâî “münkerü'l-hadis”, Ebû Hâtim “hadisi zayıf”, Dârekutnî “zayıf, metrûk” demiştir.⁴²⁹ İbn Hacer “Ebü'l-Heysen'den olan rivâyetleri zayıftır” demiştir.⁴³⁰

Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in isnâdında Derrâc'ın yanı sıra mecrûh bir râvî İbn Lehîa da vardır. Bu râvî hakkında da cerh ve ta'dîl alimleri onun mecrûh olduğu yönünde kanaat belirtmiştir.⁴³¹

Rivâyeti tahrir eden müelliflerden Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in isnâdında iki mecrûh râvî Derrâc ve İbn Lehîa, diğerlerinde ise Derrâc vardır. Rivâyetin senedleri bu zayıf râvîler sebebiyle *zayıf* olarak görünmektedir.

2.1.22. Hayber'de Yediğim Zehirli Yemeğin Etkisi Hala Sürüyor Hadisi

مَا زَالَتْ أَكْلَةُ خَيْبَرَ تُعَاوِدُنِي؛ فَهَذَا أَوَانُ قَطَعْتُ أَبْرِي

⁴²⁴ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/551.

⁴²⁵ Tirmizî, “Tefsîr”, 22.

⁴²⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/320.

⁴²⁷ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/551,4/639.

⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/240.

⁴²⁹ İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, 4/10-14; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/478-480; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 2/24.

⁴³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/201.

⁴³¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/11-31.

Hüseyin Selim Esed, Dârimî'nin dipnotunda rivâyetin isnâdının *hasen*, fakat hadisin *mürsel* olduğu şeklinde kanaat getirmiştir.⁴⁴⁰

Nâsirüddin el-Elbânî'de aynı şekilde *sahih* hükmünü vermiştir.⁴⁴¹

Bu bilgilere göre rivâyetin Buhârî'nin şartlarına uyduğu ve muhaddislerin rivâyet hakkında olumsuz görüş bildirmediikleri tespit edilmiştir. Sonuç olarak rivâyet *sahih* görünmektedir.

2.1.23. Eğer Yahûdiler Ölümü Dileseydi Hadisi

لَوْ تَمَنَّوُا الْمَوْتَ لَغُصَّ كُلُّ إِنْسَانٍ بِرَبِّقِهِ؛ فَمَاتَ مَكَانَهُ؛ وَمَا بَقِيَ يَهُودِيٍّ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ⁴⁴²

Hz. Peygamber'den (s.a.s) rivâyet edildiğine göre: “-Yahûdiler- ölümü temenni etseydi, her biri tükürüğünde boğulur ve olduğu yerde ölüp kalırdı. Böylece yeryüzünde Yahudi kalmamış olurdu.”⁴⁴³

Ebussuûd Efendi Bakara Sûresi 94 ile 95. ayetin tefsirinde bu rivâyeti eserine almıştır.⁴⁴⁴ Rivâyeti bu lafızlar ile hadis kaynaklarında tespit edemedik.

Rivâyet Ebussuûd Efendi'nin naklettiği lafızlar ile Sa'lebî,⁴⁴⁵ Begavî (öl. 516/1122),⁴⁴⁶ Zemahşerî⁴⁴⁷ ve Beyzâvî'nin⁴⁴⁸ tefsirinde geçmektedir. Rivâyet tefsirlerde isnâdsız olarak nakledilmiştir.

Zeylâî, Ebussuûd Efendi'nin zikrettiği rivâyetin lafızları ile ilgili “bu lafızlarla

⁴⁴⁰ Dârimî, *es-Sünen*, 1/207.

⁴⁴¹ Nâsirüddin el-Elbânî, *Sahîhu 'l-Câmi 'i 's-Sagîr Ve Ziyâdâtüh* (Mektebetü'l-İslamiyye, t.y.), 2/984.

⁴⁴² Bu rivâyet Bakara Sûresinin 95. Âyetinde tefsir edilmiştir: *Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah, o zalimleri hakkıyla bilendir.*” bk. el-Bakara 2/95.

⁴⁴³ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/132.

⁴⁴⁴ “De ki: “Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki ahiret yurdu (cennet) diğer insanlar için değil de, yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!” (94) وَلَوْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (94) “Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah, o zalimleri hakkıyla bilendir.” (95) bk. el-Bakara 2/94-95.

⁴⁴⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/85.

⁴⁴⁶ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Tibe, ts.), 1/123.

⁴⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/167.

⁴⁴⁸ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/95.

gariptir” şeklinde hüküm belirtmiştir.⁴⁴⁹

Rivâyeti lafız değişiklikleri ile Nesâî,⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel,⁴⁵¹ Bezzâr⁴⁵² ve Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî⁴⁵³ tahrir etmiştir.

Rivâyet Ahmed b. Hanbel’de şu şekildedir; قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو جَهْلٍ: لَئِن رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ يُصَلِّيَ عِنْدَ الْكَعْبَةِ، لَأَتَيْتَهُ حَتَّى أَطَأَ عَلَى عُنُقِهِ، قَالَ: فَقَالَ: «لَوْ فَعَلَ، لَأَخَذْتَهُ الْمَلَائِكَةُ عَيْنًا، وَلَوْ أَنَّ الْيَهُودَ تَمَنَّوْا الْمَوْتَ، لَمَاتُوا، وَرَأَوْا مَقَاعِدَهُمْ مِنَ النَّارِ (öl. 2/624) Hz. Peygamber (s.a.s) için: “Eğer onu Kâbe’nin yanında namaz kılarken görürsem yanına varıp boynuna basacağım.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s) buyurdu ki: Eğer böyle bir şey yapmaya çalışsaydı, melekler onu herkesin gözü önünde yakalardı. Eğer Yahudiler ölmeyi arzu etseydi kesinlikle ölürlendi ve Cehennem’deki yerlerini görürlerdi.”⁴⁵⁴

Rivâyet Ahmed b. Hanbel’de geçen lafızlarıyla وَرَأَوْا الْيَهُودَ تَمَنَّوْا الْمَوْتَ، لَمَاتُوا، وَرَأَوْا كısım olmaksızın Buhârî⁴⁵⁵ ve Tirmizî’de⁴⁵⁶ geçmektedir. Lâkin Ebussuûd Efendi’nin naklettiği rivâyete mana açısından uygun lafızlarla, hadis kaynaklarından Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Bezzâr ve Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî’de tespit edilmiştir.

Şuayb el-Arnaût Ahmed b. Hanbel’in isnadı için *sahîh* demiştir.⁴⁵⁷ Hüseyin Selim Esed, Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî’nin isnâdı için *sahîh* demiştir.⁴⁵⁸

Ebussuûd Efendi’nin naklettiği rivâyet her ne kadar hadis kaynaklarında geçmese de benzer mana ile rivâyet hadis kaynaklarında tahrir edilmiştir. Muhakkikler de yukarıda işaret ettiğimiz gibi, benzer manalı rivâyet hakkında *sahîh* görüşünü benimsemişler ve

⁴⁴⁹ Zeylâî, *Tahrîcü ’l-Ehâdis fî Tefsîri ’l-Keşşâf*, 1/75.

⁴⁵⁰ Nesâî, *es-Sünenü ’l-Kübrâ*, 10/41.

⁴⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/98-99.

⁴⁵² Bezzâr, *el-Müsned*, 11/99.

⁴⁵³ Ebû Ya‘lâ, *el-Müsned*, 4/471.

⁴⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/98-99.

⁴⁵⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 96.

⁴⁵⁶ Tirmizî, “Tefsîr”, 84.

⁴⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/99.

⁴⁵⁸ Ebû Ya‘lâ, *el-Müsned*, 4/471.

olumsuz bir kanaat belirtmemişlerdir. Bizde rivâyetin *sahîh* olduğu görüşünü benimsiyoruz.

2.1.24. Hz. Peygamber Rüyada İbrahim’i (a.s) Gördü Hadisi

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى فِي الرُّؤْيَا إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَحَوْلَهُ أَوْلَادُ النَّاسِ⁴⁵⁹

“Hz. Peygamber (s.a.s) rüyasında İbrahim’i (a.s) ve etrafında insanların çocuklarını gördü.”⁴⁶⁰

Ebussuûd Efendi’nin zikretmiş olduğu rivâyeti Buhârî⁴⁶¹ ve Ahmed b. Hanbel⁴⁶² tahrir etmiştir. Rivayeti tefsirlerde tespit edemedik.

Rivâyetin tahrir edildiği eserlerden karşılaştırma yapıldığında Ebussuûd Efendi’nin rivâyeti takti‘ yaparak zikrettiğini anlıyoruz.

Ebussuûd Efendi’nin naklettiği lafız Buhârî ve Ahmed b. Hanbel’de uzun bir rivâyetin parçasıdır. Ebussuûd Efendi’nin naklettiği kısım Buhârî ve Ahmed b. Hanbel’de şu şekilde geçmektedir: وَأَمَّا الرَّجُلُ الطَّوِيلُ الَّذِي فِي الرُّؤْيَا فَإِنَّهُ إِبْرَاهِيمُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَمَّا الْوَلَدَانُ وَأَمَّا الرَّجُلُ الطَّوِيلُ الَّذِي فِي الرُّؤْيَا فَإِنَّهُ إِبْرَاهِيمُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَمَّا الْوَلَدَانُ “O (cennet) bahçesinde gördüğün uzun boylu adama gelince; o da İbrâhîm Peygamber’dir. Onun etrafındaki çocuklar ise, fitrat üzere ölen her bir çocuktur.”

Ahmed b. Hanbel’in muhakkiki Şuayb el-Arnaût, rivâyetin isnadı Buhârî ve Müslim’in şartına göre *sahihtir*, şeklinde hüküm belirtmiştir.⁴⁶³

Rivâyetin Buhârî’nin sıhhat şartlarına uyduğu görülmektedir. Buna göre rivâyet *sahîh* olarak görünmektedir.

⁴⁵⁹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 124. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Bir zaman Rabbi İbrahim’i birtakım emirlerle sinamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: “Ben seni insanlara önder yapacağım.” İbrahim de, “Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)” demişti. Bunun üzerine Rabbi, “Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz” demişti.” bk. el-Bakara 2/124.

⁴⁶⁰ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/155.

⁴⁶¹ Buhârî, “Ta’bir”, 48.

⁴⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/284-288.

⁴⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/284-288.

2.1.25. Muvâfakât-ı Ömer Hadisi

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ أَخَذَ بِيَدِ عُمَرَ قَالَ: هَذَا مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ عُمَرُ: أَفَلَا نَتَّخِذُهُ مُصَلًّى؟ فَقَالَ: لَمْ أَوْمَرَ بِذَلِكَ. فَلَمْ تَغِبِ الشَّمْسُ حَتَّى نَزَلَتْ⁴⁶⁴

“Hz. Peygamber’den (s.a.s) rivâyet edildiğine göre: O, Hz. Ömer’in (r.a) elini tuttu ve “Bu Makâm-ı İbrâhimdir” buyurdu. Ömer (r.a); “Niçin burayı namazgâh edinmiyoruz?” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s); “Bana böyle bir emir verilmedi.” dedi. Henüz güneş batmamıştı ki, bu âyet nâzil oldu.^{465 466} –وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى–

Bakara Sûresi 125. Âyetin tefsirinde zikredilen bu rivâyet hakkında yaptığımız araştırmalar neticesinde, rivâyeti Buhârî⁴⁶⁷, Müslim,⁴⁶⁸ Tirmizî⁴⁶⁹ ve İbn Mâce⁴⁷⁰ tahrir etmiştir.

Rivâyet Sa’lebî,⁴⁷¹ Zemahşerî⁴⁷² ve Beyzâvî’nin⁴⁷³ tefsirlerinde nakledilmiştir.

Zeylâî’nin, rivâyet hakkında “bu lafızlarla garib” dediğini tespit etmiş bulunmaktayız.⁴⁷⁴ Rivâyet “Muvâfakât-ı Ömer” kapsamındadır. Hz. Ömer’in (r.a) bu temennisi üzerine bu âyet nazil olmuştur.⁴⁷⁵

Bu anlamda rivâyet Buhârî’de Enes b. Mâlik yoluyla şu şekilde gelmektedir: عَنْ

⁴⁶⁴ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 125. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Hani, biz Kâbe’yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim’den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail’e şöyle emretmiştik: “Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe’yi) tertemiz tutun.” bk. el-Bakara 125.

⁴⁶⁵ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/157.

⁴⁶⁶ “Hani, biz Kâbe’yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim’den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail’e şöyle emretmiştik: “Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe’yi) tertemiz tutun.” bk. el-Bakara 2/125.

⁴⁶⁷ Buhârî, “Salât”, 32.

⁴⁶⁸ Müslim, “Fezâilü’s-Sahâbe”, 24.

⁴⁶⁹ Tirmizî, “Tefsîr”, 3.

⁴⁷⁰ İbn Mâce, 1430, “İkâmetü’s-Salât”, 56.

⁴⁷¹ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 1/270.

⁴⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/185.

⁴⁷³ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, 1/105.

⁴⁷⁴ Zeylâî, *Tahrîcü’l-Ehâdis fî Tefsîri’l-Keşşâf*, 1/80.

⁴⁷⁵ Buhârî, “Salât”, 32.

أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، " وَافَقْتُ رَبِّي فِي ثَلَاثٍ: فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَوْ اتَّخَذْنَا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلَّى، فَتَنَزَلَتْ: {وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلَّى} وَآيَةُ الْحِجَابِ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَوْ أَمَرْتَ نِسَاءَكَ أَنْ يَحْتَجِبْنَ، فَإِنَّهُ يُكَلِّمُهُنَّ الْبُرِّ وَالْفَاجِرُ، فَتَنَزَلَتْ آيَةُ الْحِجَابِ، وَاجْتَمَعَ نِسَاءُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْغَيْرَةِ عَلَيْهِ، Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre; Ömer b. Hattâb (r.a) şöyle demiştir: Rabbime üç şeyde muvâfakât ettim. "Yâ Rasûlüllâh (s.a.s) Mâkâm-ı İbrâhim'i namazgâh edinsek", dedim. Sonra Bakara Sûresi 125. âyet ve hicâb âyeti nâzil oldu. "Yâ Rasûlüllâh (s.a.s) emretsen de ezvâc-ı tâhirâtın hicâb içine girseler çünkü Berr ve Fâcir onlarla konuşabiliyor." dedim. Sonra hicâb âyeti⁴⁷⁶ nâzil oldu. Hz. Peygamber'in (s.a.s) ezvâc-ı tâhiratı, ona karşı kıskançlık göstermek üzere ittifak etmişlerdi. Sonra Tahrîm Sûresi 5. âyeti⁴⁷⁷ nâzil oldu."⁴⁷⁸

Tirmizî rivâyetin *hasen-sahîh* olduğunu,⁴⁷⁹ Elbânî *sahîh* olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸⁰

Yaptığımız tahrîc çalışmasında rivâyet Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olarak görülmektedir.

2.1.26. "Ben İsa'nın (a.s) Müjdesiyim" Hadisi

أَنَا دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ؛ وَبُشْرَى عِيسَى؛ وَرُؤْيَا أُمِّي⁴⁸¹

Hz. Peygamber'den (s.a.s) rivâyet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Ben atam

⁴⁷⁶ "Ey Peygamber! يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكُمْ وَنِسَائِكُمْ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınip incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir." bk. el-Ahzâb 33/59.

⁴⁷⁷ "Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir." bk. et-Tahrîm 66/5.

⁴⁷⁸ Buhârî, "Salât", 32.

⁴⁷⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/210.

⁴⁸⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/210.

⁴⁸¹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 129. Âyetinde tefsir edilmiştir: "Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin." bk. el-Bakara 2/129.

İbrahim'in duası, İsâ'nın müjdesi, annemin rüyasıyım."⁴⁸²

Yaptığımız araştırmalar sonucunda bu rivâyet Kütüb-i Sitte'de tahrir edilmemiştir. Rivâyeti Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (öl. 204/819),⁴⁸³ Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân,⁴⁸⁴ Taberânî,⁴⁸⁵ ve el-Hâkim'in⁴⁸⁶ eserinde bulmaktayız.

Müfessir Taberî,⁴⁸⁷ Zemahşerî⁴⁸⁸ ve Beyzâvî⁴⁸⁹ bu rivayeti eserinde nakletmiştir.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin *el-Müsned*'inin muhakkiki Muhammed Abdülmuhsin'e ve Şuayb el-Arnaût'a göre isnâdda yer alan Ferec b. Fedâle'nin (öl. 177/793) cerh edildiğinden, isnâdının zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁰ Ferec b. Fedâle hakkında cerh ve ta'dil alimleri onun zayıf olduğunu kabul etmiştir.⁴⁹¹

el-Hâkim rivâyetin isnâdının *sahîh* olduğunu belirtmiştir. Zehebî de ona muvafakat ederek *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁴⁹² İbn Hibbân'ın *es-Sahîh*'inin muhakkiki Şuayb el-Arnaût rivâyetin *sahîh li-gayrihi* olduğunu belirtmiştir.⁴⁹³

Bu bilgilere göre rivâyetin *sahîh li-gayrihi* olduğunu, fakat Ferec b. Fedâle ile nakledilen senedlerin *zayıf* olduğu görülmektedir.

2.1.27. Beni Hâşim'in Amelleriyle Gelmesi Hadisi

يَا بَنِي هَاشِمٍ لَا يَأْتِيَنَّ النَّاسُ بِأَعْمَالِهِمْ وَتَأْتُونِي بِأَنْسَابِكُمْ⁴⁹⁴

⁴⁸² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/162.

⁴⁸³ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1419), 2/458.

⁴⁸⁴ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 14/313.

⁴⁸⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/175.

⁴⁸⁶ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/656.

⁴⁸⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/82.

⁴⁸⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/188.

⁴⁸⁹ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/106.

⁴⁹⁰ Tayâlisî, *el-Müsned*, 2/458; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/595.

⁴⁹¹ Ferec b. Fedâle (öl. 177/794) hakkında; Nesâî "zayıftır", Ebû Hâtim "sadûk, delil olunmaz", Alî b. Medîni "kavî değil", İbn Hâcer "zayıf" demiştir. bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/156; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/444.

⁴⁹² Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/656.

⁴⁹³ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 14/313.

⁴⁹⁴ Bu rivâyet Bakara Süresinin 134. Âyetinde tefsir edilmiştir: "Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz." bk. el-Bakara 2/134

Hiz. Peygamber (s.a.s) Öyle buyurmuştur: ‘‘Ey HâŐimoĐulları! İnsanlar bana amelleriyle gelirken, siz bana neseplerinizle gelmeyin.’’⁴⁹⁵

Ebussuûd Efendi'nin eserine aldığı bu rivâyeti, yaptığımız araştırmalar neticesinde hadis kaynaklarında tespit edemedik. Bu sebeple rivâyetin sıhhati konusunda bir tespitte bulunamıyoruz.

Rivayeti tefsir eserlerinden ZemahŐeri⁴⁹⁶ ve Beyzâvî'nin⁴⁹⁷ tahrir ettiğini tespit ettik. Ebussuûd Efendi'nin bu rivayeti oradan aldığıni düşünüyöruz.

2.1.28. Ganimetin Helal Olması Hadisi

مَا أَجَلَّتِ الْغَنَائِمُ لِأَحَدٍ سِوَدِ الرَّؤُوسِ غَيْرِكُمْ⁴⁹⁸

Hiz. Peygamber (s.a.s) Öyle buyurdu: ‘‘Ganimetler sizin dıŐınızda siyah baŐlı hiÇbir kavime helal olmamıŐtır.’’⁴⁹⁹

Yaptığımız araştırmalar sonucunda bu rivâyet Buhârî,⁵⁰⁰ Müslim,⁵⁰¹ Tirmizî⁵⁰² ve Ahmed b. Hanbel'in eserinde tahrir edilmiştir.⁵⁰³

Taberî⁵⁰⁴ ve Sa'lebi⁵⁰⁵ rivayeti eserlerinde nakletmiştir.

Ahmed b. Hanbel rivâyeti iki isnadla eserinde nakletmiştir.

Tirmizî rivâyet hakkında ‘‘hasen-sahih’’ hükmünü vermiştir.⁵⁰⁶ Muhakkik Şuayb el-Arnaût, Ahmed b. Hanbel'in iki rivâyeti için Buhârî ve Müslim'in Şartlarına göre

⁴⁹⁵ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/165.

⁴⁹⁶ Zemahşeri, *el-KeşŞâf*, 1/194.

⁴⁹⁷ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/108.

⁴⁹⁸ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 136. Âyetinde tefsir edilmiştir: ‘‘Deyin ki: ‘‘Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrahim, İsmail, İŐhak, Yakub ve Yakuboğullarına indirilene, Mûsâ ve İsa'ya verilen (Tevrat ve İncil) ile bütün diğer peygamberlere Rab'lerinden verilene iman ettik. Onlardan hiÇbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslim olmuş kimseleriz.’’ bk. el-Bakara 2/136.

⁴⁹⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/212.

⁵⁰⁰ Buhârî, ‘‘Humûs’’, 7.

⁵⁰¹ Müslim, ‘‘Cihâd’’, 32.

⁵⁰² Tirmizî, ‘‘Tefsîr’’, 9.

⁵⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/403, 13/520,538.

⁵⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an*, 14/66.

⁵⁰⁵ Sa'lebi, *el-KeŐ ve'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an*, 2/305.

⁵⁰⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/271.

sahîhtir demiştir.⁵⁰⁷

Rivâyette yer alan *سود الرؤوس* kısmı Tirmizî’de ve Ahmed b. Hanbel’in bir rivâyetinde geçmektedir. Diğer kaynaklarda bu lafız zikredilmemektedir.

Rivâyetin Buhârî ve Müslim’in şartlarına uyduğu görülmektedir. Buna göre *sahîh* olarak durmaktadır.

2.1.29. İlk Kible Beyt-i Makdis Hadisi

رُوي عن البراء بن عازب «أن نبي الله ﷺ قدم المدينة؛ فصلى نحو بيت المقدس ستة عشر شهرًا؛ ثم وجه إلى الكعبة»⁵⁰⁸

“Berâ b. Âzib’den nakledildiğine göre: Allah’ın Nebîsi (s.a.s) Medine’ye geldi. On altı ay Beyt-i Makdis’e doğru namaz kıldı. Sonra Kâbe’ye çevrildi.⁵⁰⁹

Ebussuûd Efendi’nin naklettiği rivâyet *mevkuf* olarak Berâ b. Âzib’den (r.a) (öl. 71/690) nakledilmiştir.

Bu rivâyet Buhârî,⁵¹⁰ Müslim,⁵¹¹ Tirmizî⁵¹² ve Nesâî’de⁵¹³ tahrir edilmiştir. Tefsir eserlerinden ise Taberî,⁵¹⁴ Beğavî,⁵¹⁵ Zemahşerî⁵¹⁶ ve Beyzâvî’nin⁵¹⁷ eserinde görmekteyiz.

Rivâyet hakkında Tirmizî *hasen-sahîh* olduğunu ifade etmiştir.

⁵⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/403, 13/520,538.

⁵⁰⁸ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 144. Âyetinde tefsir edilmiştir: “(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.” bk. el-Bakara 2/144.

⁵⁰⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/174.

⁵¹⁰ Buhârî, “İmân”, 29; “Salât”, 31; “Tefsîr”, 13,19; “Ahbâru'l-Âhâd”, 1.

⁵¹¹ Müslim, “Mesâcid”, 11,12.

⁵¹² Tirmizî, “Salât” 142; “Tefsîr”, 3.

⁵¹³ Nesâî, “Salât”, 22, “Kible” 1.

⁵¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/529.

⁵¹⁵ Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/162.

⁵¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/202.

⁵¹⁷ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/112.

Rivâyetin Buhârî ve Müslim'in sıhhat şartlarına uyduğu görülmektedir. Bu bilgilere göre *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.30. Meleklerin Bir Çocuğun Ruhunu Kabzetmeleri Hadisi

وعن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا مَاتَ وَلَدٌ الْعَبْدِ قَالَ اللهُ تَعَالَى لِلْمَلَائِكَةِ: "أَقْبَضْتُمْ رُوحَ وَلَدِ عَبْدِي؟"؛ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ؛ فَيَقُولُ - عَزَّ وَجَلَّ - : "أَقْبَضْتُمْ ثَمْرَةَ قَلْبِهِ؟"؛ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ؛ فَيَقُولُ اللهُ (تَعَالَى): "مَاذَا قَالَ عَبْدِي؟"؛ فَيَقُولُونَ: حَمْدُكَ؛ وَاسْتَرْجَع؛ فَيَقُولُ اللهُ - عَزَّ وَجَلَّ - :ابْنُوا لِعَبْدِي بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ؛ وَسَمُّوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ⁵¹⁸

Hız. Peygamber'den (s.a.s) rivâyet edildiğine göre: "Bir kulun çocuğu öldüğü zaman Allah (c.c) meleklerine, "Kulumun çocuğunu elinden mi aldınız?" diye sorar. Meleklerde, "Evet" diye cevap verirler. Allah (c.c), "Kulum ne dedi" diye sorar. Melekler, "Sana hamdetti ve istircâ'da bulundu, dedi." diye cevap verirler. O zaman Allah (c.c) şöyle der: "Kulum için Cennet'te bir köşk inşa edin ve ismine de 'Hamd Köşkü' adını verin."⁵¹⁹

Yaptığımız araştırmalar sonucunda bu rivâyet, Tirmizî,⁵²⁰ Ahmed b. Hanbel⁵²¹ ve İbn Hibbân'ın⁵²² eserinde tahrir edilmiştir.

Rivayeti Sa'lebî,⁵²³ Beğavî,⁵²⁴ Zemahşerî⁵²⁵ ve Beyzâvî⁵²⁶ eserinde nakletmiştir.

Rivâyet hakkında Tirmizî *hasen-garib* demiştir. Muhakkik Elbânî de *hasen* demiştir.⁵²⁷ İbn Hibbân'ın muhakkiki el-Arnaût ise isnâdının zayıf olduğunu belirtmiştir. Sebebinin ise senedinde yer alan Ebû Sinân olduğunu vurgulamıştır. el-Arnaût'un belirttiğine göre Ebû Sinân'ı cerh ve ta'dil alimlerinin bir kısmı zayıf bir kısmı ise leyyin

⁵¹⁸ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 155. Âyetinde tefsir edilmiştir: "Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredeneri müjdele." bk. el-Bakara 2/155.

⁵¹⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/180.

⁵²⁰ Tirmizî, "Cenâiz", 36.

⁵²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/500.

⁵²² İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 7/210.

⁵²³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/23.

⁵²⁴ Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/169.

⁵²⁵ Zemahşerî, *el-Keşâf*, 1/208.

⁵²⁶ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/115.

⁵²⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, 3/332.

bir hadise geldiğinde bu şekilde dua etmeleri beyan edilmiştir. Bu beyanı hadis-i şeriflerde de farklı varyantlarıyla bulmak mümkündür.

Ebussuûd Efendi'nin naklettiği rivâyeti bu lafızlarla incelediğimizde kronolojik olarak Taberî (öl. 310/923),⁵³³ Taberânî⁵³⁴ ve Beyhakî'nin⁵³⁵ eserinde zikredilmektedir.

Rivâyetin sıhhati hakkında muhakkik Ahmet Muhammed Şâkir şöyle demektedir: “Taberî'nin tefsirindeki rivâyetin senedinde Ali b. Ebi Talha daha sonra ise İbn Abbas vardır. Halbuki Ali b. Ebi Talha İbn Abbas'tan hadis işitmemiş ve onu görmemiştir.”⁵³⁶

Elbânî isimli eserinde rivâyet hakkında, isnâdın iki illetten dolayı *zayıf* olduğunu söylemiştir: Birincisi Ali b. Ebî Talha ile İbn Abbâs arasındaki *inkutâ'* sebebiyle, ikincisi ise Ali b. Ebî Talha'nın kendi zayıflığından dolayıdır.⁵³⁷

Rivâyet, senedindeki *inkutâ'* sebebiyle *zayıf* olarak görünmektedir.

2.1.32. Allah'dan Başkasına İbadet Edilmesi Hadisi

قال الله تعالى: إِنِّي وَالْجِنَّ وَالْإِنْسَ فِي نَبِيٍّ عَظِيمٍ؛ أَخْلُقُ وَيُعْبَدُ غَيْرِي، وَأَرْزُقُ وَيُشْكُرُ غَيْرِي.⁵³⁸

Hadis-i Kutsî'de şöyle buyurulmuştur: “Benim, (lütfuma karşı) insanlar ve cinlerin tutumu büyük ve dikkat çekici bir durumdur. Ben yaratıyorum, başkasına ibadet ediliyor. Ben rızık veriyorum, başkasına şükrediliyor.”⁵³⁹

Ebussuûd Efendi'nin naklettiği bu rivâyet Ebü'd-Derdâ'dan (r.a) (öl. 32/653) *merfû'* olarak nakledilmiştir. Rivâyet Kütüb-i Sitte'de ve diğer muteber hadis kaynaklarında yer almamaktadır.

⁵³³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, 3/223.

⁵³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/255.

⁵³⁵ Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, 12/178.

⁵³⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, 3/223.

⁵³⁷ Nâsırüddin el-Elbânî, *Ehâdîsi'z-Za'ife*, 11/5.

⁵³⁸ Bu rivâyet Bakara Süresinin 172. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin.” bk. el-Bakara 2/172.

⁵³⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/192.

Rivâyetin geçtiği kaynaklar kronolojik sırası itibari ile Taberânî'nin⁵⁴⁰ ve Beyhakî'nin⁵⁴¹ eserinde isnâdlı bir şekilde yer almaktadır. Senedsiz bir şekilde ise Hakîm et-Tirmizî'nin (öl. 320/932)⁵⁴² Deylemî'nin (öl. 558/1163)⁵⁴³ eserinde görmekteyiz.

Rivayeti tefsir eserlerinden ise Sa'lebî,⁵⁴⁴ Zemahşerî⁵⁴⁵ ve Beyzâvî'nin⁵⁴⁶ eserinde görmekteyiz.

Hakîm et-Tirmizî'nin *Nevâdirü'l-usûl* isimli eserinin maksadı, rivâyet ettiği 291 hadisin esaslarını açıklamak olduğu, maksadının hadis rivâyet etmek olmadığı için,⁵⁴⁷ rivâyetin bu eserde geçmesi hadisin sıhhatine bir katkısı veya engeli olmayacaktır.

Elbânî rivâyet hakkında *zayıf* demiştir. Zayıflığın seneddeki Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr (öl. 118/737) ve Şüreyh b. Ubeyd'den (öl. 100/719) kaynaklandığını, bu iki râvînin Ebü'd-Derdâ' ile mülâkî olmadıklarını, rivâyetin *inkitâ'*ya uğradığını belirtmiştir.⁵⁴⁸ Bu iki râvî Taberânî ve Beyhakî'nin senedinde yer almaktadır.

Münâvî (öl. 1031/1622) rivâyet ile ilgili Mühennâ b. Yahyâ'nın (öl.?) *meçhul* bir râvî olduğunu, Bakiyye b. Velîd'i Zehebi'nin *ed-Du'afâ*'da, “yalancılardan rivâyet eder ve tedlis yapardı” şeklinde zikrettiğini, Şüreyh b. Ubeyd'in *sika* olduğunu fakat *irsâl* yaptığını belirtmiştir.⁵⁴⁹

Senedin *inkitâ'*ya uğraması dolayısıyla rivâyetin *zayıf* olduğu görüşünü benimsemekteyiz.

2.1.33. “İsteyene Verin, At Üzerinde Gelse Bile” Hadisi

⁵⁴⁰ Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 2/93.

⁵⁴¹ Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, 6/310.

⁵⁴² Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl fî Ma'rifeti Ahbâri'r-Resûl*, thk. Abrurrahman Amire (Beyrut: Dâru'l-Cil, t.y), 2/301.

⁵⁴³ Ebü Şücâ' Şîrûye b. Şhredâr b. Şîrûye Deylemî, *el-Firdevs bi'Me'sûri'l-Hitâb*, thk. es-Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1406), 5/3/166.

⁵⁴⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/43.

⁵⁴⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/214.

⁵⁴⁶ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/119.

⁵⁴⁷ Abdülfettâh Abdullah Bereke, “Hakîm et-Tirmizî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1997), 15/196-199.

⁵⁴⁸ Nâsîrüddin el-Elbânî, *Ehâdisi'z-Za'ife*, 5/393.

⁵⁴⁹ Münâvî, *Feyzu'l-Kadir fî Şerhi'l-Câmi'i's-Sagîr*, 4/469.

قال عليه الصلاة والسلام: أَعْطُوا السَّائِلَ؛ وَلَوْ عَلَى فَرَسٍ⁵⁵⁰

Hız. Peygamber (s.a.s) buyurmuştur ki: “Dilenciye verin, bir at üzerinde gelse bile.”⁵⁵¹

Ebussuûd Efendi'nin nakletmiş olduğu rivâyet Kütüb-i Sitte eserlerinde zikredilmemiştir. Rivâyeti İmam Mâlik tahrir etmiştir.⁵⁵² Tefsirlerden Sa'lebî'nin⁵⁵³ eserinde tespit ettik.

Aclûnî bu rivâyeti incelerken, İbn Hacer'in *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre*'nin önsözünde şunları söylediğini aktarmıştır: “Bu hadis beş hadisten birisidir ve bunlar hakkında Ali b. Medini, bu sözlerin Hz. Peygamber'e (s.a.s) ait olmadığını söylemiştir.” Fakat İbn Hacer Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivâyet ile hadisin sübutu hakkında Ali b. Medini'ye karşı çıkmıştır.⁵⁵⁴

İbn Hacer'in bahsetmiş olduğu rivâyet Ahmed b. Hanbel'de şu lafızlarla tahrir edilmiştir: *لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ*.⁵⁵⁵ Şuayb el-Arnaût Ahmed b. Hanbel'in isnâdında yer alan Ya'lâ b. Ebî Yahyâ'nın (öl. ?) cehaletinden dolayı isnâdın *zayıf* olduğunu vurgulamıştır.

Ya'la b. Ebî Yahyâ hakkında Zehebî ve Ebû Hâtim er-Râzî *meçhûl* demiştir.⁵⁵⁶ İbn Hibbân *Kitâbu's-Sikât* zikretmiştir.⁵⁵⁷

Rivâyet aynı lafızlar ve isnâd ile Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde⁵⁵⁸ de tahrir edilmiş

⁵⁵⁰ Bu rivâyet Bakara Süresinin 177. Âyetinde tefsir edilmiştir: “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıdığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridirbk. el-Bakara 2/177.

⁵⁵¹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/194.

⁵⁵² İmam Mâlik, “Sadaka”, 3.

⁵⁵³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, 2/52.

⁵⁵⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/162.

⁵⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/254.

⁵⁵⁶ Zehebî, *Mizânü'l-'İtidâl*, 4/458.

⁵⁵⁷ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 32/402-403.

⁵⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 33.

ve Elbânî de rivâyet hakkında *zayıf* demiştir.⁵⁵⁹

Yaptığımız araştırmalar sonucunda bu rivâyetin sağlam senedler ile gelmediği, muhakkikler ve muhaddisler tarafından da rivâyetin mevsukiyetine dair bir kanaatlerinin olmadığı, râvînin mecrûh olduğunu belirtmeleri yönüyle rivâyetin sıhhat değerinin *zayıf* olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.34. Kedi Yüzünden Cehennem’e Giren Kadın Hadisi

إِنَّ امْرَأَةً دَخَلَتْ النَّارَ فِي هِرَّةٍ؛ رَبَطَتْهَا⁵⁶⁰

Hz. Peygamber’in (s.a.s) buyurduğu gibi: “Bir kadın bir kediyi hapsetmesi sebebiyle Cehennem’e girdi.”⁵⁶¹

Rivâyeti incelediğimizde Ebussuûd Efendi’nin rivâyetin bir kısmını eserinde naklettiğini görmekteyiz. Araştırmalarımız sonucunda rivâyetin değişik lafızlarla hadis külliyâtı içerisinde geçtiğini görmekteyiz.

Rivâyetin mana cihetinden tam olarak anlaşılması için Buhârî’de geçen lafızlarıyla zikredeceğiz. Rivâyet Buhârî’de şu şekilde tahrir edilmiştir: *دَخَلَتْ امْرَأَةً النَّارَ فِي هِرَّةٍ رَبَطَتْهَا، فَلَمْ تُطْعِمَهَا، وَلَمْ تَدْعَهَا تَأْكُلْ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ* “Bir kadın bir kediyi hapsettiği için Cehenneme girdi. Ona bir şey yedirmemiş ve bırakmamış ki yerdeki haşeratı yesin.”⁵⁶²

Rivâyet Kütübi-Sitte’de farklı lafızlar ve farklı senedler ile tahrir olunmuştur. Buhârî,⁵⁶³ Müslim⁵⁶⁴ ve İbn Mâce’de⁵⁶⁵ zikredilmektedir. Rivayeti tefsir eserlerinde tespit edemedik.

⁵⁵⁹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 2/162.

⁵⁶⁰ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 178. Âyetinde tefsir edilmiştir: “*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.*” bk. el-Bakara 2/178.

⁵⁶¹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/195.

⁵⁶² Buhârî, “Bed’i Halk”, 16.

⁵⁶³ Buhârî, “Müsâkât”, 10; “Enbiyâ”, 51; “Bed’i Halk”, 16.

⁵⁶⁴ Müslim, “Selâm”, 151,152; “Birr”, 133,134,135; “Tevbe”, 25.

⁵⁶⁵ İbn Mâce, 1430, “Zühd”, 30.

Rivâyet hakkında muhakkik Elbânî rivâyetin *sahîh* olduğuna ifade etmiştir.⁵⁶⁶

Rivâyetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu, münekkidlerin de *sahîh* görüşünü benimsemelerinden dolayı rivâyet hakkında *sahîh* diyebiliriz.

2.1.35. Kölenin Diyeti Hadisi

بما روى علي رضي الله عنه: أَنَّ رَجُلًا قَتَلَ عَبْدَهُ؛ فَجَلَدَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَنَفَاهُ سَنَةً؛ وَلَمْ يَقْدَهُ⁵⁶⁷

Hiz. Ali'den (r.a) rivâyet edildiğine göre: Bir adam kölesini öldürdü, Hiz. Peygamber (s.a.s) ona sopa vurdu. Onu bir sene sürgün etti.”⁵⁶⁸

Rivâyet İbn Mâce,⁵⁶⁹ Dârekutnî⁵⁷⁰ ve İbn Ebî Şeybe'nin⁵⁷¹ eserinde tahrir edilmiştir. Müfessir Beyzâvî'de⁵⁷² tefsirinde rivayeti nakletmiştir.

İbn Mâce'nin eserinde rivâyet şu şekildedir; قَتَلَ رَجُلٌ عَبْدَهُ عَمْدًا مُتَعَمِّدًا، فَجَلَدَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِائَةً، وَنَفَاهُ سَنَةً، وَمَحَا سَهْمَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ. Hiz. Peygamber'de (s.a.s) ona yüz sopa vurdu ve onu bir sene sürgüne gönderdi. Müslümanlardan alacağı payı sildi.”⁵⁷³ Dârekutnî'nin eserinde ise bu lafızlara ek olarak şu cümleler yer almaktadır: “Ondan ötürü kısas uygulanmadı. Ona bir köle azat etmesini emretti.”⁵⁷⁴

İbn Mâce'nin rivâyetinin isnâd zinciri şu şekilde gelmektedir: “Muhammed b. Yahyâ (öl. 258/872) ← İbnü't-Tabbâ' (öl. 224/839) ← İsmail b. Ayyâş (öl. 181/798) ← İshak b. Abdullah b. Ebû Ferve (öl. 144/762) ← İbrahim b. Abdullah b. Huneyn (öl. 100/719) ← Ali b. Ebî Tâlib (r.a) (öl. 40/661) ve Amr b. Şuayb (öl. 118/737) ← Şuayb

⁵⁶⁶ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1430, 5/325.

⁵⁶⁷ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 178. Âyetinde tefsir edilmiştir:

⁵⁶⁸ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/195.

⁵⁶⁹ İbn Mâce, 1430, “Diyet”, 23.

⁵⁷⁰ Dârekutnî, *es-Sünen*, 4/172.

⁵⁷¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/413.

⁵⁷² Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esvâru't-Te'vil*, 1/122.

⁵⁷³ İbn Mâce, ts., “Diyât”, 23.

⁵⁷⁴ Dârekutnî, *es-Sünen*, 4/172.

b. Muhammed [babası] (öl. ?) ← Abdullah b. Amr b. Âs [dedesi] (r.a) (öl. 65/685).”

İbn Mâce'nin isnâdında *inkıtâ'* vardır. İbrahim b. Abdullah b. Huneyn, Ali b. Ebî Tâlib'den hadis işitmemiştir.⁵⁷⁵ Ancak bu rivâyet Bûsirî'nin eserinde mevcuttur. Eserde İbrahim b. Abdullah b. Huneyn'in babası -Abdullah b. Huneyn- vasıtasıyla Ali b. Ebî Tâlib'den rivâyet etmektedir.⁵⁷⁶ İbn Ebî Şeybe'nin rivâyetinde de İbrahim b. Abdullah b. Huneyn'in babası vasıtasıyla Ali b. Ebî Tâlib'den rivâyet etmiştir.

Bûsirî, senedde yer alan İshak b. Abdullah b. Ebû Ferve ve İsmail b. Ayyâş sebebiyle isnâdın *zayıf* olduğunu belirtmiştir. İbn Mâce'nin muhakkiki Muhammed Fuad Abdülbâkî'de Bûsirî'ye muvafakat etmiştir. Elbânî de rivâyet hakkında *zayıf* demiştir.⁵⁷⁷

Dârekutnî'nin senedi ise şu şekildedir: “İsmail b. Ayyâş (öl. 181) ← Evzâî (öl. 157/774) ← Amr b. Şuayb (öl. 118/737) ← Şuayb b. Muhammed [babası] (öl. ?) ← Abdullah b. Amr b. Âs [dedesi] (öl. 65/685)” Dârekutnî'nin senedi muttasıl olarak gelmektedir.

İbn Ebî Şeybe'nin sened zinciri de şu şekildedir: “İsmail b. Ayyâş ← İshak b. Abdullah b. Ebû Ferve ← İbrahim b. Abdullah b. Huneyn ← Ali b. Ebî Tâlib.”

Rivâyetin senedinde yer alan İsmail b. Ayyâş hakkında alimler şöyle demiştir: O, eğer Şamlılardan hadis rivâyet etmişse onlar kabul edilir. Fakat Şam ehli dışındakilerden rivâyet ettiği hadisler kabul edilmez. Bunun sebebi olarak da onun Hicazlı ve Iraklı muhaddislerden yazdığı hadisleri kaybetmesinden sonra, onlara hata yapmış olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁷⁸ Fakat kendisinin rivâyet ettiği iki râvî de (Evzâî ve İshak b. Abdullah b. Ebû Ferve) Şamlıdır.

Münâvî, rivâyet için *لم أقف عليه* demiştir.⁵⁷⁹

Muhaddislerin rivâyetin mevsukiyetine dair kanaatlerinin olmaması, Bûsirî ve Muhammed Fuad Abdülbâkî'nin rivâyetin *zayıf* olduğuna yönelik kanaatleri ve hadisin

⁵⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/124; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/604.

⁵⁷⁶ Bûsirî, *Misbâhu'z-Züccâce fi Zevâidi İbni Mâce*, 2/128.

⁵⁷⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1430, 2/888.

⁵⁷⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/312-320; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/240.

⁵⁷⁹ Münâvî, *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdîsi'l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/214.

şahitlerinin olmaması sebebiyle rivâyet kanaatimizce *zayıf* olarak görünmektedir.

2.1.36. “Vârise Vasiyet Yoktur” Hadisi

بقوله عليه السَّلَامُ: إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقِّ حَقَّهُ؛ أَلَا لَا وَصِيَّةَ لَوَارِثٍ⁵⁸⁰

Hız. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğuna göre: “Allah Teâla (c.c) her hak sahibine hakkını vermiştir. Şunu bilin ki, artık vârise vasiyet yoktur.”⁵⁸¹

Ebussuûd Efendi'nin eserine aldığı bu rivâyet Ebû Dâvûd,⁵⁸² Tirmizî⁵⁸³ ve İbn Mâce'nin⁵⁸⁴ eserinde tahrir olunmuştur. Ayrıca Zemahşerî⁵⁸⁵ ve Beyzâvî⁵⁸⁶ rivayeti nakletmiştir.

Rivâyet hakkında Tirmizî *hasen*, Elbânî *sahîh* şeklinde kanaat belirtmiştir.⁵⁸⁷ Rivâyet birçok kanaldan *sahîh* olarak rivâyet edilmiştir.

Yaptığımız incelemelerde bu rivâyetin senedinin *muttasıl* olduğu anlaşılmıştır. Bu yönüyle rivâyet *sahîh* olarak görülmektedir.

2.1.37. “Oruç Kalkandır” Hadisi

قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ؛ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وَجَاءُ⁵⁸⁸

Hız. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Oruç tutsun, çünkü oruç ona bir

⁵⁸⁰ Bu rivâyet Bakara Süresinin 180. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.” bk. el-Bakara 2/180.

⁵⁸¹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/197.

⁵⁸² Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 6.

⁵⁸³ Tirmizî, “Vesâyâ”, 5.

⁵⁸⁴ İbn Mâce, 1430, “Vesâyâ”, 6.

⁵⁸⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/224.

⁵⁸⁶ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/123.

⁵⁸⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, ts., 2/906.

⁵⁸⁸ Bu rivâyet Bakara Süresinin 183. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.” bk. el-Bakara 2/183.

kalkandır.”⁵⁸⁹

Ebussuûd Efendi'nin nakletmiş olduğu rivâyet *taktî* yapılarak verilmiştir.

Rivâyetin tam metni şöyledir; *مَنْ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغْضُ لِلْبَصْرِ، وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ* evlensin, çünkü evlilik, gözü daha iyi korur, namusu daha çok muhâfaza eder. Kimin de evlenmeye gücü yetmiyorsa, o da oruca -devam etsin-. Çünkü oruç onun için bir kalkandır.⁵⁹⁰

Rivâyet hadis kaynaklarından incelendiğinde Buhârî,⁵⁹¹ Müslim,⁵⁹² Ebû Davud,⁵⁹³ Tirmizî,⁵⁹⁴ Nesâî⁵⁹⁵ ve İbn Mâce'nin⁵⁹⁶ eserlerinde tahrir edildiğini müşahede etmekteyiz. Zemahşerî⁵⁹⁷ ve Beyzâvî⁵⁹⁸ rivayeti nakletmiştir.

Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyan bu rivâyetin *sahîh* olduğu söyleyebiliriz.

2.1.38. İbrahim'in (a.s) Sahifeleri Ramazan'ın İlk Gecesinde İndi Hadisi

وَعَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَزَلَتْ صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ أَوَّلَ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ؛ وَأُنزِلَتِ التَّوْرَةُ لِسِتِّ مَضْيَنٍ مِنْهُ؛
وَالْإِنْجِيلُ لِثَلَاثِ عَشْرَةَ مِنْهُ؛ وَالْقُرْآنُ لِأَرْبَعِ وَعِشْرِينَ⁵⁹⁹

Hiz. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğuna göre: “İbrahim'in (a.s) sahifeleri Ramazan'ın ilk gecesi indirildi. Tevrat altıncı gününde indirildi. İncil on üçünde indirildi.

⁵⁸⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/198.

⁵⁹⁰ Buhârî, “Savm”, 10.

⁵⁹¹ Buhârî, “Savm”, 1; “Nikâh”, 2,3.

⁵⁹² Müslim, “Nikâh”, 1,3.

⁵⁹³ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 1.

⁵⁹⁴ Tirmizî, “Nikâh”, 1.

⁵⁹⁵ Nesâî, “Savm”, 42.

⁵⁹⁶ İbn Mâce, ts., “Nikâh”, 1.

⁵⁹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/225.

⁵⁹⁸ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/123.

⁵⁹⁹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 185. Âyetinde tefsir edilmiştir: “(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.” bk. el-Bakara 2/185.

Kur'ân yirmi dördünde indirildi.”⁶⁰⁰

Ebussuûd Efendi'nin zikretmiş olduğu rivâyet İbn Ebî Şeybe,⁶⁰¹ Ahmed b. Hanbel⁶⁰² ve Taberânî'nin⁶⁰³ eserinde tahrir edilmiştir.

Rivâyeti tefsirlerden Taberî⁶⁰⁴ ve Zemahşerî'nin⁶⁰⁵ eserinde görmekteyiz.

Ahmed b. Hanbel'in muhakkiki Şuayb el-Arnaût rivâyetin zayıf olduğunu, İmrân Ebû'l- Avvâm'ın (öl. 160/777) teferrüd ettiğini ve birçok cerh ve ta'dîl aliminin onu zayıf saydığını nakletmektedir.⁶⁰⁶

Cerh ve ta'dîl alimleri İmrân Ebû'l- Avvâm'ın mecrûh olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁰⁷

Rivâyeti tahrir eden eserlerin senedlerinde İmrân Ebû'l- Avvâm'ın yer aldığını görmekteyiz. Mezkûr râvînin, cerh ve ta'dîl alimlerin ta'dîline yönelik kanaatlerinin olmadığı ve muhakkiklerin rivâyetin *zayıf* olduğuna dair kanaatlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle rivâyet *zayıf* olarak görünmektedir.

2.1.39. Allâh'ın (c.c) Koyduğu Sınırlar Hadisi

قال صلى الله عليه وسلم: إِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمِّي؛ وَحِمِّيَ اللَّهُ مَحَارِمُهُ؛ فَمَنْ رَعَى حَوْلَ الْحِمِّي يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ⁶⁰⁸

Hiz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Her melikin girilmesi yasak arazisi

⁶⁰⁰ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/200.

⁶⁰¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/144.

⁶⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/191.

⁶⁰³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 4/111.

⁶⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, 3/446.

⁶⁰⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/227.

⁶⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/191.

⁶⁰⁷ İmrân Ebû'l- Avvâm hakkında; Ahmed b. Hanbel “sâlihu'l-hadis olmasını umuyorum”, İbn Adiy “hadisi yazılır”, Nesâî “zayıf”, Ebû Dâvûd “zayıf”, İbn Maîn “leyse bi'sey” demiştir. bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/328; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/280; Zehebî, *Mizânü'l-'İtidâl*, 3/236.

⁶⁰⁸ Bu rivâyet Bakara Süresinin 187. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar.” bk. el-Bakara 2/187.

vardır. Allah'ın (c.c) girilmesi yasak olan yeri de haramlarıdır. Başkasının arazisinin yanında otlatan kimsenin o araziye girme tehlikesi vardır.”⁶⁰⁹

Rivâyetin tam metni şu şekildedir: وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنْ اتَّقَى الْمُشَبَّهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ: كَرَاعٍ يَزْعَى حَوْلَ الْحِمَى، يُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ، أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى، أَلَا إِنَّ حِمَى اللَّهِ فِي أَرْضِهِ مَحَارِمُهُ، أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً: إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ “Helâl olan şeyler belli, haram olan şeyler bellidir. Bu ikisi arasında, birçok kimsenin bilmediği şüpheli hususlar vardır. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını korumuş olur. Kim de şüphelileri işlerse, zamanla harama düşer. Aynen sürüsünü başkasına ait bir arâzinin etrafında otlatan çoban gibi ki onun bu arâziye girme tehlikesi vardır. Dikkat edin! Her sultanın girilmesi yasak bir arâzisi vardır. Unutmayın ki, Allah'ın (c.c) yasak arâzisi de haram kıldığı şeylerdir. Şunu iyi bilin ki, insan vücudunda küçük bir et parçası vardır. Eğer bu sâlih olursa, bütün vücut sâlih olur. Eğer o bozulursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir.”⁶¹⁰

Ebussuûd Efendi'nin nakletmiş olduğu bu rivâyeti incelediğimizde, Buhârî,⁶¹¹ Müslim,⁶¹² Ebû Dâvûd,⁶¹³ Tirmizî,⁶¹⁴ Nesâî⁶¹⁵ ve İbn Mâce'de⁶¹⁶ tahrir edildiği tespit edilmiştir. Tefsir eserlerinden ise Zemahşerî'nin⁶¹⁷ eserinde görmekteyiz.

Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyan bu rivâyetin *sahih* olduğu söyleyebiliriz

2.1.40. İnsanların Hz. Peygamber'e (s.a.s) Davalarını Getirmesi Hadisi

فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَأَنْتُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ فَأَقْضِي لَهُ عَلَى نَحْوِ مَا

⁶⁰⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/202.

⁶¹⁰ Buhârî, “İmân”, 37.

⁶¹¹ Buhârî, “İmân”, 37.

⁶¹² Müslim, “Müsâkat”, 107.

⁶¹³ Ebû Dâvûd, “Büyû’ ”, 3.

⁶¹⁴ Tirmizî, “Büyû’ ”, 1.

⁶¹⁵ Nesâî, “Büyû’ ”, 3.

⁶¹⁶ İbn Mâce, ts., “Fiten”, 13.

⁶¹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/330.

أَسْمَعُ مِنْهُ فَمَنْ قَصَيْتُ لَهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ فَإِنَّمَا أَقْضِي لَهُ قِطْعَةً مِنْ نَارٍ.⁶¹⁸

Hız. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Ben ancak bir insanım. Siz bana bazı davalarla geliyorsunuz. Belki biriniz delilini diğerinden daha güzel ifade eder ve ben de ondan duyduğuma göre onun lehine hüküm vermiş olabilirim. Bu şekilde kime (yanlılıkla) kardeşinin hakkından bir şey vermişsem, o takdirde ona ancak bir ateş parçası vermişimdir.”⁶¹⁹

Ebussuûd Efendi'nin zikretmiş olduğu rivâyet, hemen hemen herkesin duyduğu ve bildiği meşhur bir hadistir. Bu rivâyeti tahrir ettiğimizde, rivâyetin Buhârî,⁶²⁰ Müslim,⁶²¹ Ebû Dâvûd,⁶²² Tirmizî,⁶²³ Nesâî⁶²⁴ ve İbn Mâce'nin⁶²⁵ eserlerinde zikredildiğini müşahede etmekteyiz. Ayrıca Zemahşerî⁶²⁶ ve Beyzâvî'nin⁶²⁷ eserlerinde tespit edilmiştir.

Rivâyetin Buhârî ve Müslim tarafından tahrir edildiği ve onların şartlarına uygun olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle rivâyetin sıhhat derecesi hakkında *sahih* diyebiliriz.

2.1.41. Umre Hac Gibi Farz Mı Hadisi

رُوي عن جابرٍ أنه قال: يا رَسُولَ اللَّهِ؛ أَلْعُمْرَةُ واجِبَةٌ مِثْلَ الْحَجِّ؟ قال: "لا.. ولكنْ أَنْ تَعْتَمِرَ خَيْرٌ لَكَ"⁶²⁸

Câbir'den (r.a) rivâyet edildiğine göre, dedi ki: Yâ Rasûlallâh (s.a) Umre de Hac

⁶¹⁸ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 188. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsan ların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları yetki sahiplerine (rüşvet olarak) vermeyin.” bk. el-Bakara 2/188.

⁶¹⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/202-203.

⁶²⁰ Buhârî, “Şehadât”, 27; “Hiyel”, 9; “Ahkâm”, 20,29,31.

⁶²¹ Müslim, “Akdiye”, 4,5.

⁶²² Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 7.

⁶²³ Tirmizî, “Ahkâm”, 11.

⁶²⁴ Nesâî, “Âdâbu'l-Kudât”, 13,33.

⁶²⁵ İbn Mâce, ts., “Ahkâm”, 5.

⁶²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/233.

⁶²⁷ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/127.

⁶²⁸ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 196. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban,yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fıde olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu bilin.” bk. el-Bakara 2/196.

gibi farz mıdır? Hz. Peygamber (s.a.s) dedi ki: Hayır. Fakat Umre yapman senin için hayırlıdır.⁶²⁹

Ebussuûd Efendi'nin Umre ile ilgili naklettiği bu rivâyeti Tirmizî,⁶³⁰ Ahmed b. Hanbel,⁶³¹ İbn Ebî Şeybe,⁶³² Mevsilî⁶³³ ve Dârekutnî⁶³⁴ eserlerinde tahrir etmiştir.

Müfessir Taberî,⁶³⁵ Zemahşerî⁶³⁶ ve Beyzâvî'de⁶³⁷ eserinde nakletmiştir.

Rivâyet Tirmizî'de şu şekilde geçmektedir: Hz. Peygamber'e (s.a.s) umre yapmak vâcib midir? diye soruldu. Hz. Peygamber de (s.a.s): “Hayır, fakat umre yapmak değerli ve faziletli bir ibadettir” buyurdular. Tirmizî rivâyeti zikrettikten sonra şöyle demiştir: “Rivâyet *hasen-sahihtir*. Bazı ilim adamları umre vâcib değildir derler. Hac ve umreye iki hac denirdi. Kurbân bayramında yapılan ‘el-Haccü'l-Ekber’, umreye de ‘el-Haccü'l-Asğar’.” Tirmizî daha sonra İmam Şâfiî'nin (öl. 204/820) şu sözlerini aktarır: “Umre yapmak Rasûlüllâh'ın (s.a.s) sünnetlerindedir. Umrenin terk edileceğine dair ruhsat veren hiçbir delil bilmiyoruz. Nafile ibadet olduğuna dair sağlam bir rivâyet yoktur. Hz. Peygamber'den (s.a.s) nafile ibadet olduğuna dair yapılan rivâyet ise zayıf olup bu tür rivâyetler delil olarak ortaya konulamaz.” İbn Abbas'ın umre yapmayı vâcib gördüğü rivâyeti de bize ulaştırmış durumdadır. Bu sözlerin hepsi İmam Şâfiî'nin sözleridir.⁶³⁸

Rivâyet hakkında Tirmizî *hasen-sahihtir* demiştir. Muhakkik Elbânî ise Tirmizî'nin rivâyeti için isnâdı *zayıf* demiştir.⁶³⁹

Şuayb el-Arnaût isnâdı *zayıf*, senette yer alan Haccâc b. Ertât (öl. 145/763) “müdehîs bir râvî” demiştir.⁶⁴⁰ Haccâc b. Ertât hakkında alimler müdehîs bir râvî olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁴¹

⁶²⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/206.

⁶³⁰ Tirmizî, “Hac”, 88.

⁶³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/290.

⁶³² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/223.

⁶³³ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 3/443.

⁶³⁴ Dârekutnî, *es-Sünen*, 3/348,349.

⁶³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/13.

⁶³⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/239.

⁶³⁷ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/129.

⁶³⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, 3/261.

⁶³⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, 3/261.

⁶⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/290.

⁶⁴¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/68-76.

Mevsılî'nin muhakkiki Hüseyin Selim Esed rivâyetin isnâdı *zayıf* demiştir.⁶⁴²

Rivâyeti incelediğimizde Kütüb-i Sitte'de sadece Tirmizî'de yer aldığını görmekteyiz. Tirmizî'nin senedinde de müdellis Haccâc b. Ertât yer almaktadır. Rivâyetin aynı râvîlerden geldiği müşahede edilmektedir. Haccâc b. Ertât'ın müdellis olmasını ve muhakkiklerin görüşleri dikkate alındığında rivâyet *zayıf* olarak görülmektedir.

2.1.42. “Hac Cihat, Umre Tatavvudur” Hadisi

ويقوله عليه السلام: الْحُجُّ جِهَادٌ وَالْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ⁶⁴³

Hz. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğuna göre: “Hac cihattır. Umre tatavvu'dur.”⁶⁴⁴

Rivâyeti Kütüb-i Sitte'den İbn Mâce eserinde tahrir etmiştir.⁶⁴⁵ Ayrıca Abdürrezzâk,⁶⁴⁶ İbn Ebî Şeybe⁶⁴⁷ ve Taberânî⁶⁴⁸ tahrir etmiştir.

Rivâyet tefsirlerden Taberî⁶⁴⁹ ve Zemahşerî'de⁶⁵⁰ yer almaktadır.

İbn Mâce'nin dipnotunda el-Arnaût, rivâyetin *zayıf* olduğunu, isnâdında yer alan Ömer b. Kays'ın (öl. ?) *metrûk*, Hasan b. Yahyâ'nın da (öl. 190/806) *zayıf* olduğunu belirtmiştir. Hasan b. Yahyâ ve Ömer b. Kays Taberânî'nin isnadında da yer almaktadır.⁶⁵¹

Ricâl kitaplarında Ömer b. Kays hakkında, Zehebî'nin eserinde onun *metrûk* olduğu belirtilmiştir. Benzer tespitler İbn Adîy'de de (öl. 365/976) geçmektedir.⁶⁵² Aynı

⁶⁴² Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 3/443.

⁶⁴³ Bu rivâyet Bakara Süresinin 196. Âyetinde tefsir edilmiştir.

⁶⁴⁴ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/206.

⁶⁴⁵ İbn Mâce, ts., “Menâsik”, 44.

⁶⁴⁶ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 5/354.

⁶⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/223.

⁶⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 7/17.

⁶⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/446.

⁶⁵⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/239.

⁶⁵¹ İbn Mâce, *es-Sünen*, 4/202.

⁶⁵² Ömer b. Kays hakkında; Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Dârekutnî'nin onun rivâyetlerini terkettiğini, Yahyâ b. Mâin'in sika kabul etmediğini, Buhârî'nin münkerü'l-hadis kabul ettiği, Ahmed b. Hanbel'in onun hadislerini batıl kabul ettiği tespit edilmiştir. bk. İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, 6/9-13; Zehebî, *Mizânü'l-I'tidâl*, 3/218.

şekilde Hasan b. Yahyâ'nın da zayıf olduğu cerh ve ta'dil alimlerince belirtilmiştir.⁶⁵³

Rivâyetin İbn Ebî Şeybe'deki isnâdında Ebû Sâlih vardır.⁶⁵⁴ Ebû Sâlih muhaddisler tarafından cerh edilmiş bir râvîdir.⁶⁵⁵ Ayrıca rivâyet Ebû Sâlih'den mürsel olarak rivâyet edilmiştir. Ebû Sâlih Abdürezzâk'ın isnadında da yer almaktadır.⁶⁵⁶

Ebû Hâtim bu hadisin *bâtul* olduğunu söylemiştir.⁶⁵⁷

Rivâyetin senedinde yer alan râvîlerden Ömer b. Kays, Hasan b. Yahyâ ve Ebû Sâlih'in *zayıf* olduğundan, kanaatimizce rivâyetin *zayıf* olduğu görülmektedir.

2.1.43. Hacda Bir Organı Kırılan Kimsenin Durumu Hadisi

لما رُوي عن النبي صلى الله عليه وسلم: مَنْ كُسِرَ؛ أَوْ عُرِجَ؛ فَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ⁶⁵⁸

Hz. Peygamber'den (s.a.s) buyurulduğuna göre: “Kimin bir organı kırılır, sakatlanırsa -hac yapamazsa- diğer sene ona hac gerekir.”⁶⁵⁹

Bir düşmanın varlığı gibi hârici durumlar yanında kişinin hastalanması, yol azığının yok olması, kadının mahremini kaybetmesi gibi hac ve umreye devami engelleyen durumlar *ihşâr* kavramıyla ifade edilir. Farz olan hac veya adanmış bir hac ya da umre niyetiyle ihrama giren kimsenin muhsar olarak ihramdan çıkması halinde bu ibadetleri kazâ etmesinin gerekliliği konusunda fakihler görüş birliği içindedir.⁶⁶⁰

Rivâyetin Kütüb-i Sitte'den Ebû Dâvûd,⁶⁶¹ Tirmizî,⁶⁶² Nesâî⁶⁶³ ve İbn

⁶⁵³ Hasan b. Yahya hakkında; İbn Maîn: “leyse bi şey”, Ebû Hâtim: “sadûk, hıfzı kötü”, Nesâî: “zayıf”, Dârekutnî: “metrûk” demiştir. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/339-341; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhiri'l-A'lâm*, 4/1091.

⁶⁵⁴ أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ مَاهَانَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحَجُّ جِهَادٌ، وَالْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ

⁶⁵⁵ Ebû Sâlih hakkında ricâl alimlerinden Yahya b. Maîn, “Kelbî”den rivâyet ettiği hiçbir şey değildir, Nesâî, “sika değildir”, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, “arkadaşlarımızdan onu terk edeni görmedim”, Zehebî “kavî”dir ve Nesâî: sika değildir” şeklinde kanaatleri mevcuttur. bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/37-38.

⁶⁵⁶ Abdürezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 5/354.

⁶⁵⁷ Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, thk. Sa'd b. 'Abdullâh el-Hamîd - Hâlid b. 'Abdurrahman el-Cerîsî (Metâbi'u'l-Hamîdî, 1427/2006), 3/263.

⁶⁵⁸ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 196. Âyetinde tefsir edilmiştir.

⁶⁵⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/206.

⁶⁶⁰ Sâlim Ögüt, “İhsâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/548-549.

⁶⁶¹ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 43.

⁶⁶² Tirmizî, “Hac”, 96.

⁶⁶³ Nesâî, “Menâsik”, 102.

Mâce'nin⁶⁶⁴ eserinde tahrir edildiğini görmekteyiz. Ayrıca rivâyeti Dârimî⁶⁶⁵ ve Ahmed b. Hanbel⁶⁶⁶ tahrir etmiştir.

Rivâyeti tefsirlerden Taberî,⁶⁶⁷ Zemahşerî⁶⁶⁸ ve Beyzâvî'de⁶⁶⁹ görmekteyiz.

Rivâyet Tirmizî'de şu şekilde tahrir edilmiştir: **حَلَّ وَعَلَيْهِ حَجَّةٌ مَنْ كُسِرَ أَوْ عُرِّجَ فَقَدْ أُخْرَى** “Kimin bir yeri kırılır yahut hastalanır da, ihramdan çıkar. -hac yapamaz ise- Ona sonraki sene hac etmek gerekir.”⁶⁷⁰

Tirmizî rivâyet hakkında *hasen-sahîh* demiştir.⁶⁷¹

Muhakkiklerden Şuayb el-Arnaût isnâdı *sahîh*, ricâli *sikadır*. Isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *sahîhtir*, demiştir.⁶⁷² Aynı şekilde Elbânî⁶⁷³ ve Hüseyin Selim Esed⁶⁷⁴ de isnâdı *sahîhtir*, demiştir. Rivâyetin isnâdının muttasıl olduğu ve bu rivâyetin *sahîh* olduğu görülmektedir.

2.1.44. Başındaki Bitler Galiba Seni Rahatsız Ediyor Hadisi

روى أنه صلى الله عليه وسلم قال لكعب بن عُجْرَةَ « لَعَلَّكَ آذَاكَ هَوَائِكَ » . قَالَ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم « اخْلِقْ رَأْسَكَ وَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ، أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ ، أَوْ انْسُكْ بِشَاةٍ⁶⁷⁵

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s) Ka'b'a şöyle buyurmuştur: “Başındaki bitler galiba seni rahatsız ediyor?” buyurdu. Kâ'b: “Evet Yâ Resûlallah!” dedi. Bunun üzerine, “Sen başını tıraş et. Ya üç gün oruç tut, ya altı fakiri doyur ya da bir

⁶⁶⁴ İbn Mâce, 1430, “Menâsik”, 85.

⁶⁶⁵ Dârimî, “Menâsik”, 57.

⁶⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/508.

⁶⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/52.

⁶⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/240.

⁶⁶⁹ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/129.

⁶⁷⁰ Tirmizî, “Hac”, 96.

⁶⁷¹ Tirmizî, *es-Sünen*, 2/268.

⁶⁷² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/508.

⁶⁷³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 2/173.

⁶⁷⁴ Dârimî, *es-Sünen*, 2/1205.

⁶⁷⁵ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 196. Âyetinde tefsir edilmiştir.

koyun kurban et!”⁶⁷⁶

Rivâyetin Buhârî,⁶⁷⁷ Müslim,⁶⁷⁸ Ebû Dâvûd,⁶⁷⁹ Tirmizî,⁶⁸⁰ Nesâî⁶⁸¹ ve İbn Mâce'nin⁶⁸² eserlerinde tahrir edildiğini görüyoruz. Ayrıca Taberî'nin⁶⁸³ tefsirinde görmekteyiz.

Rivâyetin Buhârî ve Müslim tarafından tahrir edildiği ve onların şartlarına uygun olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle rivâyetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.45. Müzdelife’de Sabah Namazı Hadisi

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا صَلَّى الْفَجْرَ، يَعْنِي بِالْمُرْدَلِفَةِ، بَعَثَ رَكِبَ نَاقَتَهُ حَتَّى أَتَى الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ، فَدَعَا وَكَبَّرَ وَهَلَّلَ، وَلَمْ يَزَلْ
وَاقِفًا حَتَّى أَسْفَرَ⁶⁸⁴

“Hz. Peygamber (s.a.s) Müzdelife’de sabah namazını kıldırdı. Binitine bindi ve Meş’ar-i Haram’a kadar geldi. Allah’a (c.c) dua etti. Tekbir ve tehlil getirdi. Ortalık tamamen ağarıncaya kadar vakfe yaptı.”⁶⁸⁵

Ebussuûd Efendi’nin eserine aldığı bu rivâyet Câbir b. Abdullâh’tan (öl. 78/698) nakledilmiş, Müslim,⁶⁸⁶ Ebû Dâvûd⁶⁸⁷ ve İbn Mâce’nin⁶⁸⁸ eserinde tahrir edilmiştir.

Zemahşerî⁶⁸⁹ ve Beyzâvî’de⁶⁹⁰ eserlerinde nakletmiştir.

Rivâyet hac konusuna dair en uzun ve en kapsamlı hadislerden birisidir. Ebussuûd

⁶⁷⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/206.

⁶⁷⁷ Buhârî, “Muhsar”, 5.

⁶⁷⁸ Müslim, “Hac”, 80.

⁶⁷⁹ Ebû Dâvûd, “Hac”, 42.

⁶⁸⁰ Tirmizî, “Hac”, 103.

⁶⁸¹ Nesâî, “Menâsik”, 103.

⁶⁸² İbn Mâce, ts., “Menâsik”, 86.

⁶⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/65.

⁶⁸⁴ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 198. Âyetinde tefsir edilmiştir: (*Hac mevsiminde ticaret yaparak*) *Rabbimizin lütuflar ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin.64 Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz onun yol göstermesinden önce yolunu şaşırmışlardan idiniz”* bk. el-Bakara 2/198.

⁶⁸⁵ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/208.

⁶⁸⁶ Müslim, “Hac”, 147.

⁶⁸⁷ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 55.

⁶⁸⁸ İbn Mâce, ts., “Menâsik”, 84.

⁶⁸⁹ Zemahşerî, el-Keşşâf, 1/246.

⁶⁹⁰ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/131.

Efendi ise eserine bu rivâyetin tamamını değil *taktî*‘ yaparak bir kısmını almıştır.

Câbir b. Abdullâh’tan gelen bu rivâyet Kütüb-i Sitte’de zikredilmiştir. Rivâyeti Müslim’in tahrir ettiği ve onun şartlarına uygun olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle rivâyetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.46. Cennet ve Cehennem’in Zorluklar ve Şehvi Arzularla Çevrenmesi Hadisi

قوله صلى الله عليه وسلم: حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ؛ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ⁶⁹¹

Hiz. Peygamber’in (s.a.s) buyurduğuna göre: “Cennet nefse zor gelen şeylerle çevrenmiş, Cehennem ise nefse hoş gelen şeylerle çevrenmiştir.”⁶⁹²

Rivâyet Buhârî,⁶⁹³ Müslim,⁶⁹⁴ Ebû Dâvûd,⁶⁹⁵ Tirmizî⁶⁹⁶ ve Nesâî’nin⁶⁹⁷ eserinde tahrir olunmuştur.

Sa’lebi⁶⁹⁸ ve Beyzâvî⁶⁹⁹ bu rivayeti tahrir etmiştir.

Tirmizî rivâyet hakkında *hasen-sahîh* demiştir.⁷⁰⁰

Rivâyetin senedlerini incelediğimizde râvîler arasında ittisâl vardır. Rivâyeti Buhârî ve Müslim tahrir etmişler ve onların şartlarına uygun olduğu anlaşılmıştır. Rivâyetin sıhhat değeri hakkında *sahîh* diyebiliriz.

2.1.47. Farsların İki Uğursuz Oyunu Hadisi

⁶⁹¹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 214. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü’minler, “Allah’ın yardımı ne zaman?” diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah’ın yardımı pek yakındır.” bk. el-Bakara 2/214.

⁶⁹² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/266.

⁶⁹³ Buhârî, “Rikâk”, 28.

⁶⁹⁴ Müslim, “Cennet”, 1.

⁶⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 25.

⁶⁹⁶ Tirmizî, “Cennet”, 21.

⁶⁹⁷ Nesâî, “Yemîn”, 2.

⁶⁹⁸ Sa’lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur’ân*, 3/23.

⁶⁹⁹ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esvâru't-Te’vil*, 1/136.

⁷⁰⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, 4/693.

وَعَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: إِيَّاكُمْ وَهَاتَيْنِ اللَّعْبَتَيْنِ الْمَشْنُومَتَيْنِ؛ فَإِنَّهُمَا مَيَاسِرُ الْعَجَمِ⁷⁰¹

Hız. Peygamber'den (s.a.s) rivâyet edildiğine göre, o şöyle buyurdu: “Bu iki uğursuz oyuna karşı sizi uyarıyorum. Bunlar Farısların kumarlarıdır.”⁷⁰²

Ebussuûd Efendi'nin eserine aldığı bu rivâyeti Ahmed b. Hanbel⁷⁰³ tahrir etmiştir. Rivâyet ayrıca Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred* isimli eserinde tahrir olunmuştur.⁷⁰⁴ Müfessir Zemahşerî'de⁷⁰⁵ rivayeti eserine almıştır.

Rivâyet Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'de şu lafızlar ile nakledilmiştir: إِيَّاكُمْ وَهَاتَيْنِ

“Men edilmiş olan, üzerlerinde işaret bulunan bu iki küp şeklindeki şeylerden uzak durun. O ikisi kumardır.”

Rivâyeti Ahmed b. Hanbel'de⁷⁰⁶ Abdullâh b. Mesûd'dan *merfû'* olarak, Buhârî'de⁷⁰⁷ ise *mevkuf* olarak görmekteyiz.

Buhârî rivâyeti “zar ile oynamanın günahı” bâbında zikretmiştir. İki küp şeklindeki şeyin birisinin zar olduğu anlaşılırken, diğerrinin ne olduğunu tespit edemedik.

Buhârî'nin eserinde yer alan rivâyet hakkında Elbânî *sahih* demiştir.⁷⁰⁸ Buhârî'nin senedi şu şekildedir: “Mu'temir b. Süleymân (öl. 187/802) ← Abdülmelik b. Ümeyr (öl. 136/753) ← Ebü'l-Ahvas (öl.?) ← Abdullâh b. Mesûd (öl. 32/652)” Buhârî'nin senedindeki râviler sikadır ve senedi muttasıldır.

⁷⁰¹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 219. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.” Yine sana Allah yolunda ne harçayacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyaçtan arta kalan.” Allah, size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz.” Bk. el-Bakara 2/219.

⁷⁰² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/219.

⁷⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/298.

⁷⁰⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1409), 434.

⁷⁰⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/262.

⁷⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/298.

⁷⁰⁷ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 434.

⁷⁰⁸ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 434.

Şuayb el-Arnaût, Ahmed b. Hanbel'in isnâdının İbrâhim el-Hecerî⁷⁰⁹ sebebiyle *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁰

Bu bilgilere göre Ahmed b. Hanbel'in isnadının *zayıf*, Buhârî'nin isnadının *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.48. Malın Tamamını Tasadduk Etmek Hadisi

أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ ﷺ بِبَيْضَةٍ مِنْ ذَهَبٍ؛ أَصَابَهَا فِي بَعْضِ الْمَغَامِمِ؛ فَقَالَ: خُذْهَا مِنِّي صَدَقَةً. مَا أَمْلِكُ غَيْرَهَا؛ فَأَعْرَضَ عَنْهُ؛ فَكَرَّرَ ذَلِكَ مِرَارًا؛ حَتَّى قَالَ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - مُغَضَّبًا -: "هَاتِمَا"؛ فَأَخَذَهَا؛ فَخَدَفَهَا عَلَيْهِ خَدْفًا؛ لَوْ أَصَابَتْهُ لَشَجَّنَتْهُ؛ ثُمَّ قَالَ: "يَأْتِي أَحَدُكُمْ بِمَالِهِ كُلِّهِ يَتَصَدَّقُ بِهِ؛ وَيَجْلِسُ يَتَكَفَّفُ النَّاسَ؛ إِنَّمَا الصَّدَقَةُ عَنْ ظَهْرِ عَنِّي"⁷¹¹

“Bir adam Hz. Peygamber’in (s.a.s) yanına yumurta (büyüklüğünde) bir altın ile geldi. Ona biraz ganimet payı düşmüştü. Ve dedi ki: Bunu benden tasadduk olarak alın. Bundan başka bir şeye sahip değilim. Hz. Peygamber (s.a.s) ondan yüz çevirdi. Adam isteğini defalarca yineledi. Tâ ki Hz. Peygamber (s.a.s) kızarak ‘Getir onu!’ dedi. Akabinde onu aldı ve sert bir şekilde ona fırlattı. Şayet ona isabet etseydi canını acıtacaktı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.s) dedi ki ‘Sizden biriniz sahip olduğu bütün malı getirip tasadduk ediyor. Sonra oturup halka avuç açıyor. Sadaka ancak zenginlikten sonrakidir.’”⁷¹²

Rivâyeti araştırıldığında Ebû Dâvûd,⁷¹³ Dârimî,⁷¹⁴ el-Hâkim,⁷¹⁵ İbn Huzeyme⁷¹⁶ ve Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî’nin⁷¹⁷ eserlerinde tahrir ettiği görülmektedir.

Rivâyeti tahrir eden eserlere bakıldığında, manayı bozmayacak derecede küçük

⁷⁰⁹ İbrâhim el-Hecerî hakkında Nesâî ve İbn Maîn “zayıf”, Ebû Hâtim “kavi değil”, İbn Adiy “birçok rivâyetini reddederim” demiştir. bk. İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du‘afâ’i’r-Ricâl*, 1/346; Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 1/326; Zehebî, *Mîzânü’l-İtidâl*, 1/65.

⁷¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/298.

⁷¹¹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 219. Âyetinde tefsir edilmiştir.

⁷¹² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/219.

⁷¹³ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 39.

⁷¹⁴ Dârimî, “Zekât”, 25.

⁷¹⁵ Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 1/573.

⁷¹⁶ İbn Huzeyme, *es-Sahih*, 4/98.

⁷¹⁷ Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, 4/154.

lafız farklılıkları mevcuttur.

Müfessir Taberî,⁷¹⁸ Sa'lebî,⁷¹⁹ Zemaşerî⁷²⁰ ve Beyzâvî⁷²¹ eserlerinde bu rivayeti nakletmişlerdir.

el-Hâkim rivâyet hakkında “Müslim’in şartlarına göre *sahîhtir*” demiştir.

Ebû Dâvûd’un muhakkiki Şuayb el-Arnaût “isnâdın râvîleri *sikadır*” demiştir.⁷²²

Dârimî’nin muhakkiki Hüseyin Selim Esed isnâdında yer alan râvîlerden Muhammed b. İshak (öl. 150/768) dışındakilerin *sika* olduğunu belirtmiştir.⁷²³ Hüseyin Selim Esed aynı şekilde Ebû Ya’lâ’nın dipnotunda da ricâli *sikadır*, demiştir.⁷²⁴

Ebussuûd Efendi’nin naklettiği rivâyetin sonunda geçen “إِنَّمَا الصَّدَقَةُ عَنْ ظَهْرِ غِيٍّ” lafzının “حَبِيرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِيٍّ” lafzı ile birçok rivâyette geçtiğini görmekteyiz.⁷²⁵

Rivâyetin sıhhatine dâir muhakkikler *sahîh* görüşünü belirtmişlerdir. Bu çerçevede rivâyetin *sahîh* olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.49. İnsanların Hayızlı Kadınların Elbiselerini Çıkartmaları Hadisi

أَنَّ نَاسًا مِنَ الْأَعْرَابِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ الْبَرْدُ شَدِيدٌ وَالثِّيَابُ قَلِيلَةٌ فَإِنْ أَثَرْنَا هُنَّ الثِّيَابَ هَلَكَ سَائِرُ أَهْلِ الْبَيْتِ وَإِنْ اسْتَأْثَرْنَا بِهَا هَلَكْتَ الْحَيَضُ فَقَالَ ﷺ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ تَعْتَرِلُوا مُجَامَعَتَهُنَّ إِذَا حِضْنَ وَلَمْ يُؤْمَرُكُمْ بِإِخْرَاجِهِنَّ مِنَ التَّوْبِ كَمَا يَفْعَلُ الْأَعَاجِمُ

“Araplardan bir kısım insanlar şöyle dediler: Yâ Rasûlallâh! Kış soğuk, elbiseler de az. Biz eğer elbiseleri onlara tercih edersek, evin diğer ehli helak olur. Onları seçersek bu seferde hayızlı kadınlar helak olur. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle dedi: Siz onlar hayızlı iken onlarla mübaşeretten men olundunuz. Bazı Farsların yaptığı gibi, onları

⁷¹⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 4/341.

⁷¹⁹ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/153.

⁷²⁰ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/262.

⁷²¹ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl*, 1/138.

⁷²² Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 2/128.

⁷²³ Dârimî, *es-Sünen*, 2/1032.

⁷²⁴ Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, 4/154.

⁷²⁵ Buhârî, “Zekât”, 18; “Nefakât”, 2; Müslim, “Zekât”, 95; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 39.

elbiselerinden çıkarmakla emir olunmadınız.”⁷²⁶

Ebussuûd Efendi bu rivâyeti Bakara Sûresi 222. âyetin tefsirinde zikretmiştir.⁷²⁷ Rivâyet olunur ki Müslümanlar, âyetteki “itizâl” kelimesinin zahir mânâsını alarak aybaşı hâlinde olan kadınları evlerinden çıkardılar. Sonra bedevi Araplardan bazıları dediler ki: Yâ Rasûlallâh! Kış soğuk, elbiseler de az. Biz eğer elbiseleri onlara tercih edersek, evin diğer ehli helak olur. Onları seçersek bu seferde hayızlı kadınlar helak olur.⁷²⁸ Ebussuûd Efendi o zamanda her bir ferde yetecek kadar elbisenin olmamasından dolayı böyle bir soru sorulduğunu açıklamıştır.

Ebussuûd Efendi'nin zikretmiş olduğu bu rivâyet araştırıldığında hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

Rivâyeti Sâ'lebî,⁷²⁹ Zemahşerî⁷³⁰ ve Beyzâvî'nin⁷³¹ tefsirinde geçmektedir.

Rivâyet hakkında Münâvî İbn Hacer'in “bu rivâyeti bulamadım” şeklinde kanaat belirttiğini nakletmiştir.⁷³²

Yaptığımız araştırmalar neticesinde rivâyet tespit edilememiştir. Rivâyetin sıhhatine dair bir kanaat belirtemiyoruz.

2.1.50. Yemin Kefâreti Hadisi

إِذَا حَلَفْتَ عَلَى يَمِينٍ؛ فَرَأَيْتَ غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا؛ فَأَتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ؛ وَكَفَّرَ عَنْ يَمِينِكَ⁷³³

“Bir kimse bir hususta yemin eder de sonra ondan daha hayırlısını görürse, hayırlı

⁷²⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/222.

⁷²⁷ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَجِضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَرِلُوا لَتَبْتَاءِ فِي الْمَجِضِ وَلَا تَتَّبِعُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ
“Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.” bk. el-Bakara 2/222.

⁷²⁸ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/222.

⁷²⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/157.

⁷³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/265.

⁷³¹ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/139.

⁷³² Münâvî, *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdîsi'l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/265.

⁷³³ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 224. Âyetinde tefsir edilmiştir: “İyilik etmemek, takvaya sarılmamak, insanlar arasını ıslah etmemek yolundaki yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın. (Bu tür yeminlerinizi bozup kefaretinizi ödeyin ve yapmanız gereken iyi işi yapın.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” bk. el-Bakara 2/224.

olanı yapısın ve yemininden dolayı kefaret versin.”⁷³⁴

Rivâyet Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde şu şekilde geçmektedir: يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ سَمُرَةَ لَا تَسْأَلِ الْإِمَارَةَ، فَإِنْ أُعْطِيَتْهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وَكَلْتِ إِلَيْهَا، وَإِنْ أُعْطِيَتْهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا، وَإِذَا حَلَفْتَ عَلَى يَمِينٍ لِيَسْتَعِينَكَ، فَارْتَأِ غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا، فَأَتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ، وَكَفِّرْ عَنْ يَمِينِكَ” “Ey Abdurrahman b. Semüre idarecilik isteme. Eğer isteyerek sana verilirse o işe vekil kılınırsın. Eğer istenmeden verilirse o işe yardımcı olursun. Bir kimse bir hususta yemin eder de sonra ondan daha hayırlısını görürse, hayırlı olanı yapısın ve yemininden dolayı kefaret versin.”

Rivâyeti incelediğimizde Buhârî,⁷³⁵ Müslim,⁷³⁶ Ebû Dâvûd,⁷³⁷ Tirmizî⁷³⁸ ve Nesâî⁷³⁹ eserlerinde tahrir etmişlerdir.

Rivâyeti Sâ'lebî,⁷⁴⁰ Zemahşerî⁷⁴¹ ve Beyzâvî'nin⁷⁴² tefsirinde geçmektedir.

Rivâyet hakkında Tirmizî *hasen-sahîh* demiştir.

Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyan bu rivâyetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.51. Cariyenin Talâkı Hadisi

وقوله صلى الله عليه وسلم: طَلَاقُ الْأُمَةِ تَطْلِيقَتَانِ؛ وَعِدَّتُهُمَا حَيْضَتَانِ⁷⁴³

Hz. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğuna göre: “Cariyenin talâkı ikidir. İddet süresi ise iki hayız süresi kadardır.”⁷⁴⁴

⁷³⁴ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/223.

⁷³⁵ Buhârî, “Yemîn”, 1; “Ahkâm”, 5,6.

⁷³⁶ Müslim, “İmân”, 19; “İmârât”, 13.

⁷³⁷ Ebû Dâvûd, “Harâc”, 2.

⁷³⁸ Tirmizî, “Nezîr”, 5.

⁷³⁹ Nesâî, “Eymân ve'n-Nüzûr”, 13.

⁷⁴⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/164.

⁷⁴¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/267.

⁷⁴² Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/140.

⁷⁴³ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 228. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” bk. el-Bakara 2/228.

⁷⁴⁴ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/225.

Rivâyeti araştırıldığında, rivâyeti Ebû Dâvûd,⁷⁴⁵ Tirmizî,⁷⁴⁶ İbn Mâce,⁷⁴⁷ Dârimî,⁷⁴⁸ Dârekutnî⁷⁴⁹ ve el-Hâkim en-Nîsâbûrî'nin⁷⁵⁰ eserlerinde görmekteyiz.

Bakara Sûresinin 228. Âyetinin tefsirinde zikredilen ayet tefsirlerden Zemahşerî⁷⁵¹ ve Beyzâvî'nin⁷⁵² eserinde nakledilmiştir.

Rivâyet Hz. Âişe (r.anhâ) ve İbn Ömer'den (r.a) (öl. 73/693) nakledilmiştir.

Rivâyeti tahrir eden eserlerde Hz. Âişe'den (r.anhâ) gelen sened şu şekildedir: Ebû Âsım (öl. 211/826) ← İbn Cüreyc (öl. 149/766) ← Muzâhir b. Eslem (öl. 141/758) ← el-Kâsım b. Muhammed (öl. 101/719) ← Hz. Âişe (r.anhâ) (öl. 58/678)" Rivâyetin senedi Ebû Âsım'a kadar aynı gelmektedir. Ebû Âsım'dan sonra râvîler farklılaşmaktadır.

Ebû Dâvûd "bu hadis meçhûl"dür demiştir.⁷⁵³

Tirmizî "Âişe hadisi gariptir. Bu hadisi *merfû'* olarak sadece Muzâhir b. Eslem'in rivâyetiyle biliyoruz. Bu hadisin dışında Muzâhir'in başka rivâyet ettiği hadis bilmiyoruz. Rasûlüllâh'ın (s.a.s) ashâbının ve ilim adamlarının uygulaması bu hadise göredir. Süfyân es-Sevrî, Şâfîî, Ahmed ve İshâk bunlardandır." demiştir.⁷⁵⁴

Hüseyin Selim Esed ise, isnâdın Muzahir b. Eslem sebebiyle *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁵ Cerh ve ta'dîl alimleri Muzâhir b. Eslem'in zayıf olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁵⁶

İbn Ömer'den gelen rivâyet İbn Mâce ve Dârekutnî'de rivâyet edilmiştir.⁷⁵⁷ İbn Mâce'nin muhakkiki Muhammed Fuad Abdülbâkî, rivâyetin isnadında yer alan Ömer b.

⁷⁴⁵ Ebû Dâvûd, "Talâk", 7.

⁷⁴⁶ Tirmizî, "Talâk", 7.

⁷⁴⁷ İbn Mâce, ts., "Talâk", 30.

⁷⁴⁸ Dârimî, "Talâk", 17.

⁷⁴⁹ Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/71.

⁷⁵⁰ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/223.

⁷⁵¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/271.

⁷⁵² Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/141.

⁷⁵³ Ebû Dâvûd, "Talâk", 7.

⁷⁵⁴ Tirmizî, "Talâk", 7.

⁷⁵⁵ Dârimî, *es-Sünen*, 3/1473.

⁷⁵⁶ Muzâhir b. Eslem hakkında hakkında Buhârî "zayıf", Yahyâ b. Maîn "leyse bi şey", Nesâî "zayıf" demiştir. bk. İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, 8/205-206; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/96-97; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 4/131.

⁷⁵⁷ İbn Mâce, ts., "Talâk", 30; Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/68.

Şebîb ve Atıyye'nin zayıf olduğu sebebiyle isnâdın zayıf olduğunu söylemiştir.⁷⁵⁸

Muhakkikler ile cerh ve tadil alimlerinin görüşleri dikkate alındığında rivâyet zayıf olarak görülmektedir.

2.1.52. Üçüncü Boşama Hadisi

أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الثَّالِثَةِ؛ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ"

“Hz. Peygamber’e (s.a.s) üçüncü kez boşama soruldu. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle dedi: “Güzellikle ayrılmaktır.”⁷⁵⁹ -Bakara Suresi 229. Âyet-⁷⁶⁰

Ebussuûd Efendi'nin naklettiği rivâyet İbn Ebî Şeybe⁷⁶¹ ve Ebû Dâvûd,⁷⁶² Dârekutnî⁷⁶³ ve Beyhakî'nin⁷⁶⁴ eserinde tahrir edilmiştir. Ayrıca Taberî⁷⁶⁵ ve Beyzâvî'nin⁷⁶⁶ tefsirinde nakledilmiştir.

İbn Hacer hasen derecesinde, mürsel olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi olarak da isnâd da yer alan Ebû Rezîn'in (öl. 85/705) Hz. Peygamber (s.a.s) ile sohbeti olmadığı için mürsel olduğunu belirtir.⁷⁶⁷

Rivâyet mürsel olarak Ebû Rezîn ← İsmâil b. Suney'’den gelmektedir.

Rivâyet Dârekutnî’de ve Beyhakî’nin bir rivâyetinde Enes b. Mâlik ← İsmâil b. Suney'’ten *muttasıl* olarak nakledilmiştir. Beyhakî rivâyeti eserinde hem Enes b.

⁷⁵⁸ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1/672.

⁷⁵⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdî'l- 'Akli's-Selîm*, 1/226.

⁷⁶⁰ الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِنْ سَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ “(Dönüş yapılabilir) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.” bk. el-Bakara 2/229.

⁷⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/190.

⁷⁶² Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 189.

⁷⁶³ Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/7.

⁷⁶⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, 7/556,557.

⁷⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 4/587.

⁷⁶⁶ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/142.

⁷⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 9/366.

Mâlik'ten hem de Ebû Rezîn'den nakletmiştir. Beyhakî rivâyeti naklettikten sonra şöyle demiştir: “Bu rivâyetin doğru olan isnadı Enes b. Mâlik'ten gelen şekli değil, *mürsel* olarak Ebû Rezîn ← İsmâil b. Suney’’den nakledilen isnâdıdır.”⁷⁶⁸

Bu bilgilere göre Ebû Rezîn'in Hz. Peygamber (s.a.s) ile mülâkî olmadığı⁷⁶⁹ ve rivâyetin *hasen* derecesinde olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.53. Sâbit b. Kays'ın Eşi Cemile'nin Boşanması Hadisi

وَرُوِيَ «أَنَّ جَمِيلَةَ بِنْتَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بِنِ سَلُولٍ كَانَتْ تُبْعَضُ زَوْجَهَا ثَابِتَ بْنَ قَيْسٍ؛ فَأَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: «لاَ أَنَا؛ وَلاَ ثَابِتٌ؛ لاَ يَجْمَعُ رَأْسِي وَرَأْسَهُ شَيْءٌ؛ وَاللَّهِ مَا أَعِيبُ عَلَيْهِ فِي دِينٍ؛ وَلاَ خُلُقٍ؛ وَلَكِنْ أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الْإِسْلَامِ؛ مَا أَطِيفُهُ بُعْضًا؛ إِنِّي رَفَعْتُ جَانِبَ الْحِجَابِ فَرَأَيْتُهُ أَقْبَلَ فِي عِدَّةٍ؛ فَإِذَا هُوَ أَشَدُّهُمْ سَوَادًا؛ وَأَقْصَرُهُمْ قَامَةً؛ وَأَقْبَحُهُمْ وَجْهًا»؛ فَاخْتَلَعْتُ مِنْهُ بِحَدِيقَةٍ⁷⁷⁰

“Abdullah b. Übeyy b. Selül’ün kızı Cemile, eşi Sâbit b. Kays’ı sevmiyordu. Sonra Rasûlallâh’a (s.a.s) gelip şöyle dedi: Sabit’le ben ayrıyız artık. Hiçbir şey onunla benim başımı bir araya getiremez. Vallâhi ben onu ne dininden dolayı ne ahlakından dolayı ayıplamam. Lakin ben -kocamı çirkin gördüğümünden- Müslümanlık iken isyankar, nankö olmayı çirkin görürüm. Benim ona buğzum şudur: Ben çadırın kenarını kaldırdığımda onunla birlikte birkaç kişi gördüm. Onların içinde en karası, en kisası, en çirkinini Sâbit idi. Bahçe karşılığında boşandım.”⁷⁷¹

Ebussuûd Efendi’nin 229. Âyetin tefsirinde naklettiği bu rivâyet Buhârî,⁷⁷² Nesâî,⁷⁷³ İbn Mâce⁷⁷⁴ ve Ahmed b. Hanbel’in⁷⁷⁵ eserinde tahrir olunmuştur. Ayrıca Zemahşerî⁷⁷⁶ tefsirinde nakletmiştir.

Rivâyet Buhârî’de şu şekilde geçmektedir: “Sâbit b. Kays’ın karısı, Hz.

⁷⁶⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, 7/556.

⁷⁶⁹ Alâî, *Câmiu't-Tahsil*, 278.

⁷⁷⁰ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 229. Âyetinde tefsir edilmiştir.

⁷⁷¹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/227.

⁷⁷² Buhârî, “Talâk”, 11.

⁷⁷³ Nesâî, “Talâk”, 35.

⁷⁷⁴ İbn Mâce, ts., “Talâk”, 22.

⁷⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/18.

⁷⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/274.

Peygamber'e (s.a.s) geldi ve: Yâ Rasûlullâh (s.a.s) -kocam- Sâbit b. Kays; ben onu ne ahlakından dolayı ne dininden dolayı ayıplamam. Lakin ben -kocamı çirkin gördüğümden- Müslümanlık hayatında küfrü çirkin görürüm. Bunun üzerine Rasûlullâh (s.a.s): "Sen Sâbit'in -vaktiyle mehir verdiği- bostanımı geri verirmisin?" diye sordu. Kadın: "Evet" dedi. Rasûlullâh (s.a.s), Sâbit b. Kays'a: "Bahçeyi kabul et ve kadını bir talak ile boş!" buyurdu."⁷⁷⁷

Bûsirî, Ahmed b. Hanbel'in isnâdında yer alan Haccâc b. Ertât'ın *tedlis* yaptığını ve bu sebeple isnâdın *zayıf* olduğunu, ancak Nesâî ve İbn Mâce'nin eserinde rivâyetin şâhidi olduğunu söylemiştir.⁷⁷⁸

Begavî'de rivâyeti eserine almış ve *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁷⁷⁹

Rivâyet sıhhat değeri hakkında Şuayb el-Arnaût *sahih* demiştir.⁷⁸⁰

Ebussuûd Efendi'nin naklettiği rivâyetin Buhârî'nin şartlarına uyduğu, muhaddis ile muhakkiklerin *sahih* olarak kanaat belirttikleri görünmektedir. Bu bilgilere göre rivâyet hakkında *sahih* diyebiliriz.

2.1.54. Rifâe'nin Hanımını Boşamasına Dair Hadis

جَاءتِ امْرَأَةُ رِفَاعَةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: كُنْتُ عِنْدَ رِفَاعَةَ، فَطَلَّقَنِي، فَبَتَّ طَلَاقِي، فَتَزَوَّجْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ الزَّيْبِرِ، وَإِنَّ مَا مَعَهُ مِثْلُ هُدْبَةِ التَّوْبِ، فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «أَتُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ؟ لَا، حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ، وَيَذُوقَ عُسَيْلَتِكَ

"Rifâe'nin hanımını Hz. Peygamber'in (s.a.s) yanına geldi ve dedi ki: Ben Rifâe'nin nikahında idim. Sonra beni boşadı. Talâkım kesinleşti. Sonra Abdurrahman b. Zübeyr ile evlendim. Ama ondaki -onun tenâsül uzvu- elbisenin püskülü gibi. Rasûlullâh (s.a.s)

⁷⁷⁷ حَدَّثَنَا أَبُو زَيْبِرٍ بْنُ جَبَلٍ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ عِصْمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ امْرَأَةً ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ثَابِتٌ بُنْتُ قَيْسٍ، مَا أُعْتِبْتُ عَلَيْهِ فِي حُلِّيِّ وَلَا دِينِ، وَلَكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الْإِسْلَامِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (أَتُرِيدِينَ عَلَيْهِ حَدِيثَهُ). قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (أَقْبِلِ الْحَدِيثَ وَطَلِّقِيهَا تَطْلِيقًا)

⁷⁷⁸ Bûsirî, *Misbâhu'z-Züçâce fî Zevâidi İbni Mâce*, 2/128.

⁷⁷⁹ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' el-Begavî, *Mesâbihu's-Sunne*, thk. Yûsuf 'Abdurrahmân el-Mar'aşlî vd. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987), 2/453.

⁷⁸⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, 3/208.

tebessüm etti. Ve şöyle dedi: “Sen Rifâe’ye mi dönmek istiyorsun. Hayır, sen onun balcığını, o da senin balcığını tatmadıkça olmaz.”⁷⁸¹

Ebussuûd Efendi’nin Bakara Suresi 230. âyetin⁷⁸² tefsirinde eserine aldığı bu rivâyeti, Buhârî,⁷⁸³ Müslim,⁷⁸⁴ Ebû Dâvûd,⁷⁸⁵ Tirmizî,⁷⁸⁶ Nesâî⁷⁸⁷ ve İbn Mâce⁷⁸⁸ tahrir etmiştir.

Rivayeti Taberî,⁷⁸⁹ Sa’lebî,⁷⁹⁰ Zemahşerî⁷⁹¹ ve Beyzâvî⁷⁹² nakletmiştir.

Rivâyet hakkında Tirmizî *hasen-sahîh* demiştir.

Muttefekun aleyh olan bu rivâyetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.55. Hulle Yapan ve Yaptıranla İlgili Hadis

لقوله صلى الله عليه وسلم: لَعَنَ اللَّهُ الْمُحْلِلَ؛ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ⁷⁹³

Hz. Peygamber’in (s.a.s) buyurduğuna göre: “Hulle yapana da, yaptıran da Allah (c.c) lanet etsin.”⁷⁹⁴

Ebussuûd Efendi’nin hulle konusunda 230. Âyetin tefsirinde eserine aldığı rivâyeti incelediğimizde, rivâyeti Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd,⁷⁹⁵ Tirmizî⁷⁹⁶ ve İbn Mâce⁷⁹⁷ tahrir etmiştir. Rivâyeti ayrıca Ahmed b. Hanbel de tahrir etmiştir.⁷⁹⁸

⁷⁸¹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/227.

⁷⁸² “Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) Allah’ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah’ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir.” bk. el-Bakara 2/230.

⁷⁸³ Buhârî, “Şehâdât”, 3; “Talâk”, 4,7,36; “Libâs”, 6,23; “Nikâh”, 17.

⁷⁸⁴ Müslim, “Nikâh”, 112,114,115.

⁷⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 50.

⁷⁸⁶ Tirmizî, “Nikâh”, 27.

⁷⁸⁷ Nesâî, “Nikâh”, 44; “Talâk”, 9,10,12.

⁷⁸⁸ İbn Mâce, ts., “Nikâh”, 32.

⁷⁸⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 4/590.

⁷⁹⁰ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 6/220.

⁷⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/275.

⁷⁹² Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl*, 1/143.

⁷⁹³ Bu rivâyet Bakara Süresinin 230. Âyetinde tefsir edilmiştir.

⁷⁹⁴ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/227.

⁷⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 16.

⁷⁹⁶ Tirmizî, “Nikâh”, 28.

⁷⁹⁷ İbn Mâce, ts., “Nikâh”, 33.

⁷⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/67,89,94,126,207,279,424,462.

Tefsir müelliflerinden de Sa'lebî⁷⁹⁹ ve Beğâvi⁸⁰⁰ rivayeti nakletmiştir.

Rivâyetin sıhhat değeri hakkında Şuayb el-Arnaût *sahîh li-gayrihi* olduğunu,⁸⁰¹ Elbânî *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁸⁰² Rivâyetin senedindeki râvîler arasında ittisal vardır. Rivâyet bu yönüyle *sahîh* olarak görünmektedir.

2.1.56. “Üç Şeyin Ciddisi de Ciddi Şakası da Ciddidir” Hadisi

قال صلى الله عليه وسلم: ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ؛ وَهَزْنُهُنَّ جِدٌّ: التَّكَاحُ؛ وَالطَّلَاقُ؛ وَالْعِتَاقُ⁸⁰³

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Üç şeyin ciddisi de ciddidir. Şakası da ciddidir: Nikâh, talâk, köle azadı.”⁸⁰⁴

Ebussuûd Efendi'nin eserinde yer vermiş olduğu rivâyet bu lafızlarla Kütüb-i Sitte'de tespit edilememiştir. Rivâyet İmam Mâlik⁸⁰⁵ ve İbn Ebî Şeybe'nin⁸⁰⁶ eserinde zikredilmiştir.

Ebussuûd Efendi'nin naklettiği lafızlarla Sa'lebî⁸⁰⁷ ve Beyzâvi⁸⁰⁸ tefsirinde zikretmiştir.

İbn Hacer, İbn Ebî Şeybe'nin rivâyetinin *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁸⁰⁹

Rivâyeti farklı lafızlarla مَنْ طَلَّقَ، وَهُوَ لَاعِبٌ فَطَلَّاقُهُ جَائِزٌ، وَمَنْ أَعْتَقَ وَهُوَ لَاعِبٌ فَعَتَّاقُهُ جَائِزٌ،

Abdürrezzak tahric etmiştir.⁸¹⁰ İsnad zincirinde yer alan

İbrahim b. Muhammed (öl. 184/801) cerh ve ta'dîl alimlerinin naklettikleri bilgilere göre

⁷⁹⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 6/226.

⁸⁰⁰ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/274.

⁸⁰¹ İbn Mâce, *es-Sünen*, 3/118.

⁸⁰² Tirmizî, *es-Sünen*, 3/419-420.

⁸⁰³ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 231. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” Bk. el-Bakara 2/231.

⁸⁰⁴ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/228.

⁸⁰⁵ İmam Mâlik, “Nikâh”, 1556.

⁸⁰⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/114.

⁸⁰⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 6/243.

⁸⁰⁸ Beyzâvi, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/143.

⁸⁰⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-'Âliye*, 14/469.

⁸¹⁰ Abdürrezzak es-San'ânî, *el-Musannef*, 6/134.

metrûk bir râvîdir.⁸¹¹ İbn Hacer Abdürrezzak'ın rivâyeti için aşırı zayıf demiştir.⁸¹²

Ebussuûd Efendi'nin nakletmiş olduğu rivâyeti şu lafızlarla **ثَلَاثٌ لَا يَجُوزُ اللَّعِبُ فِيهِنَّ،** Taberânî tahrir etmiştir.⁸¹³ Rivâyetin isnâd zincirinde yer alan Abdullah b. Lehîa (öl. 174/791) cerh ve ta'dîl alimlerinince mecruh bir râvîdir.⁸¹⁴

Yaptığımız araştırmalar sonucunda rivâyetin bu lafızlarla Kütüb-i Tis'a'da tahrir edilmediği ve benzer lafızlar ile Taberânî ve Abdürrezzâk'ın eserlerinde tahrir edildiğini tespit ettik. Fakat bu rivâyetlerin de isnâdının İbrahim b. Muhammed ve Abdullah b. Lehîa dolayısıyla zayıf olduğu tespit edilmiştir. Lakin İbn Ebî Şeybe'nin rivâyeti İbn Hacer'in de belirttiği üzere *sahîh*dir.

2.1.57. Geceden Oruca Niyet Etmeyenin Orucu Yoktur Hadisi

قوله صلى الله عليه وسلم: لا صِيَامَ لِمَنْ لَمْ يُبَيِّتِ الصِّيَامَ مِنَ اللَّيْلِ⁸¹⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğuna göre: “Geceden niyet etmeyeninin orucu yoktur.”⁸¹⁶

Ebussuûd Efendi'nin oruçla ilgili olarak zikrettiği bu rivâyet hadis kaynaklarından Ebû Dâvûd,⁸¹⁷ Tirmizî,⁸¹⁸ Nesâî,⁸¹⁹ İbn Mâce,⁸²⁰ Ahmed b. Hanbel⁸²¹ ve İmam Mâlik'in⁸²² eserinde tahrir edilmiştir. Tefsirlerden ise Zemahşerî'nin⁸²³ eserinde

⁸¹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/450-451.

⁸¹² İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, 14/469.

⁸¹³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 18/304.

⁸¹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/11-31.

⁸¹⁵ Bu rivâyet Bakara Süresinin 235. Âyetinde tefsir edilmiştir: “(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin. Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın. Şunu da bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için Allah'a karşı gelmekten sakının ve yine şunu da bilin ki Allah gerçekten çok bağışlayandır, halîmdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)” bk. el-Bakara 2/235.

⁸¹⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/233.

⁸¹⁷ Ebû Dâvûd, “Savm”, 61.

⁸¹⁸ Tirmizî, “Savm”, 33.

⁸¹⁹ Nesâî, “Savm”, 69.

⁸²⁰ İbn Mâce, ts., “Savm”, 26.

⁸²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/53.

⁸²² İmam Mâlik, “Savm”, 5.

⁸²³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/284.

nakledilmiştir.

Rivâyet Ebû Dâvûd'da şu lafızlar ile zikredilmiştir. **أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ** . Burada zikredilen **يُجْمَعُ الصِّيَامَ** lafzı ile niyet etmeyen manası kastedilmiştir.⁸²⁴

Rivâyet Hz. Peygamber'in (s.a.s) ezvâc-ı tâhirât'ından Hafsa (r.anhâ) (öl. 45/665) kanalıyla gelmektedir. Tirmizî şöyle demiştir: “Hafsa'nın hadisini merfu olarak sadece bu tarikle biliyoruz. Nâfi yoluyla İbn Ömer'in sözü -mevkuf- olarak da rivâyet edilmiştir. Mevkuf olması daha doğrudur.”⁸²⁵

Muhakkik Şuayb el-Arnaût⁸²⁶ ve Elbânî rivâyet hakkında *sahîh* demiştir.⁸²⁷

Rivâyet hakkında herhangi bir olumsuz değerlendirme olmaması ve muhakkiklerin rivâyetin isnâdı hakkında olumlu görüş belirtmeleri sebebiyle rivâyetin *sahîh* olduğunu düşünüyoruz.

2.1.58. Belirlenmemiş Mehir Hadisi

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ تَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ وَلَمْ يُسَمِّ لَهَا مَهْرًا طَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَمْسَهَا أَمْتَعْتَهَا؟ قَالَ لَمْ يَكُنْ عِنْدِي شَيْءٌ قَالَ مَتَّعَهَا بِقَلَنْسُونَتِكَ⁸²⁸

“Ensâr'dan birisi bir kadın ile evlendi. Ve mehri de belirlemedi. Sonrasında onunla gerdeğe girmeden ondan boşandı. Hz. Peygamber (s.a.s): “Ona mehir verdin mi?” diye sorunca, dedi ki: Yanımda hiçbir şey yok. Hz. Peygamber de (s.a.s): “Şapkanı ver.” buyurdu.⁸²⁹

Ebussuûd Efendi'nin naklettiği bu rivâyeti *sahîh* hadis külliyyatında tespit

⁸²⁴ Ebû Dâvûd, “Savm”, 71.

⁸²⁵ Tirmizî, “Savm”, 33.

⁸²⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 4/112.

⁸²⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, 3/99.

⁸²⁸ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 237. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının, ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka. Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.” Bk. el-Bakara 2/237.

⁸²⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/234.

edemedik. Veliyyüddîn Irâkî (öl. 826/1423) ve İbn Hacer “bu hadise rastlayamadım ve vakıf olamadım” demişlerdir.⁸³⁰

Rivayeti Zemahşerî⁸³¹ ve Beyzâvî'nin⁸³² tefsirlerinde görmekteyiz.

Bu rivâyetin sıhhati hakkında, herhangi bir hadis kitabında yer almaması ve hakkında bir hüküm verilmemesi sebebiyle herhangi bir görüş beyan edemiyoruz.

2.1.59. Bizi İkinci Namazından Alıkoydular Hadisi

لَقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى؛ صَلَاةِ الْعَصْرِ؛ مَلَأَ اللَّهُ (تَعَالَى) بُيُوتَهُمْ نَارًا⁸³³

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Bizi orta namazdan (ikinci namazı) alıkoydular. Allah (c.c) onların evlerine ateşle doldursun.”⁸³⁴

Ebussuûd Efendi'nin eserine aldığı rivâyet Buhârî,⁸³⁵ Müslim,⁸³⁶ Ebû Dâvûd,⁸³⁷ Tirmizî,⁸³⁸ Nesâî⁸³⁹ ve İbn Mâce'nin⁸⁴⁰ eserinde yer almaktadır.

Rivayeti Taberî,⁸⁴¹ Zemahşerî⁸⁴² ve Beyzâvî⁸⁴³ nakletmiştir.

Rivâyet hakkında belirtilen görüşleri incelediğimizde Tirmizî *hasen-sahîh*, Elbânî *sahîh* olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴⁴

Bu rivâyetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyması, Tirmizî ve muhakkiklerin *sahîh* görüşünde olmaları dolayısıyla, rivâyetin *sahîh* olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.60. Süleymân b. Dâvûd da (a.s) İkinci Namazından Alıkonuldu Hadisi

⁸³⁰ Süyûtî, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr*, 2/437.

⁸³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/285.

⁸³² Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/146.

⁸³³ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 238. Âyetinde tefsir edilmiştir: “*Namazlara ve orta namaza76 devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.*” Bk. el-Bakara 2/238.

⁸³⁴ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/235.

⁸³⁵ Buhârî, “Cihâd”, 87; “Megâzî”, 31; “Tefsîr”, 44; “Deavât”, 58.

⁸³⁶ Müslim, “Mesâcid”, 202.

⁸³⁷ Ebû Dâvûd, “Salât”, 5.

⁸³⁸ Tirmizî, “Tefsîr”, 3.

⁸³⁹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/311.

⁸⁴⁰ İbn Mâce, ts., “Salât”, 6.

⁸⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/184.

⁸⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/287.

⁸⁴³ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/147.

⁸⁴⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/217.

وقال صلى الله عليه وسلم: إِنَّهَا الصَّلَاةُ الَّتِي شُغِلَ عَنْهَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ -عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ هِيَ صَلَاةُ الْعَصْرِ⁸⁴⁵

Hız. Peygamber (s.a.s) buyurdu ki: “Süleymân b. Dâvûd’un da alıkonlduğu namazdır. -ikinci namazı-”⁸⁴⁶

Ebussuûd Efendi’nin zikretmiş olduğu bu rivâyeti incelediğimizde hadis kaynaklarında tespit edemedik.

Rivâyet tefsirlerden Zemahşerî’de nakledilmiştir.⁸⁴⁷

Rivâyet İbn Adiy’nin *el-Kâmil*’inde Mukâtil b. Süleymân’dan (öl. 150/767), onun cerh ve ta’dil yönünden incelendiği bölümde zikredilmiştir. Mukâtil b. Süleymân hakkında İbn Maîn “hadisi bir şey değildir”, Buhârî “lâ şey” Veki’ “kezzâb”, Zehebî “alimler onu terk etti” demişlerdir.⁸⁴⁸

Bu rivâyetin sıhhati hakkında, herhangi bir hadis kitabında yer almaması ve hakkında bir hüküm verilmemesi sebebiyle herhangi bir görüş beyan edemiyoruz.

2.1.61. İbadetlerin En Faziletlisi Hadisi

أَفْضَلُ الْعِبَادَاتِ أَحْمَرُهَا⁸⁴⁹

“İbadetlerin en faziletlisi en zor olanıdır.”⁸⁵⁰

Ebussuûd Efendi’nin nakletmiş olduğu rivâyet hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Rivayeti Beyzâvî’nin⁸⁵¹ tefsirinde görmekteyiz. Ebussuûd Efendi’nin rivayeti bu tefsirden aldığını düşünmekteyiz.

Rivâyeti Sehavî’nin⁸⁵² (öl. 902/1497) ve Alî el-Kârî’nin⁸⁵³ eserinde bulmaktayız.

Mizzî, “bu garib hadislerdendir, bu konuda Kütüb-i Sitte’de bir şey

⁸⁴⁵ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 238. Âyetinde tefsir edilmiştir

⁸⁴⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/235.

⁸⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/287.

⁸⁴⁸ İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du’afâ’i’r-Ricâl*, 8/188.

⁸⁴⁹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 238. Âyetinde tefsir edilmiştir.

⁸⁵⁰ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/235.

⁸⁵¹ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 1/147.

⁸⁵² Sehâvî, *el-Makasîdü’l-Hasene*, 130.

⁸⁵³ Ebü’l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfûat fî’l-Ahbâri’l-Mevzûati el-Ma’rûf bi’l-Mevzûati’l-Kubrâ*, thk. Muhammed es-Sabbâğ (Beyrut: Dâru’l-Emâne, “t.y”), 100.

nakledilmemiştir” demiştir.⁸⁵⁴ Zerkeşî (öl. 794/1392) hadis olarak bilinmemektedir, demiştir. İbn Kayyim (öl. 751/1350) bunun aslı yoktur demiştir.⁸⁵⁵

Araştırmamızda rivâyeti sahîh hadis külliyatında tespit edemedik. Ayrıca muhaddisler rivâyetin aslının olmadığını söylemiştir. Bu yönüyle rivâyet *mevzû* olarak görünmektedir.

2.1.62. Bakara 238. Âyetin Okunuşu Hadisi

وعن عائشة وابن عباس رضي الله عنهم أنه صلى الله عليه وسلم كان يقرأ: والصلاة الوسطى وصلاة العصر⁸⁵⁶

حافظوا “Hz. Âişe ve İbn Abbas’dan (r.a) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s) *حافظوا* şeklinde okurdu.”⁸⁵⁷ “Hz. Âişe ve İbn Abbas’dan (r.a) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s) *حافظوا* şeklinde okurdu.”⁸⁵⁷

Ebussuûd Efendi’nin nakletmiş olduğu bu rivâyeti hadis külliyatında tespit edemedik. Rivayeti Taberî⁸⁵⁸ ve Zemahşerî’nin⁸⁵⁹ tefsirinde görmekteyiz.

İbn Abbas ve Hz. Âişe gibi bazı sahabîlerin Mushaflarına bu şekilde yazdırıldığı veya yazdığı ile ilgili rivâyetler⁸⁶⁰ var ise de, Hz. Peygamber’in (s.a.s) mezkûr âyeti Ebussuûd Efendi’nin nakletmiş olduğu rivâyetteki şekliyle okuduğuna dair bir rivâyete rastlayamadık.

Rivâyet hakkında herhangi bir hüküm belirtemiyoruz.

2.1.63. Kürsî’nin Genişliğine Dair Hadis

لقوله صلى الله عليه وسلم: ما السموات السبع؛ والأرضون السبع؛ مع الكرسي؛ إلا كحلقة في فلاة؛ وفضل العرش

على الكرسي كفضل تلك الفلاة على تلك الحلقة⁸⁶¹

⁸⁵⁴ Sehâvî, *el-Makasidü'l-Hasene*, 130.

⁸⁵⁵ Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa*, 100-101.

⁸⁵⁶ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 238. Âyetinde tefsir edilmiştir.

⁸⁵⁷ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/235.

⁸⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/174.

⁸⁵⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/287.

⁸⁶⁰ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 88.

⁸⁶¹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 255. Âyetinde tefsir edilmiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğuna göre: "Yedi kat göğün ve yedi kat yerin kürsi'ye göre büyüklüğü ancak çöle atılmış bir yüzük kadardır. Arşın kürsi'den büyüklüğü ise çölün o yüzükten büyüklüğü kadardır."⁸⁶²

Yaptığımız araştırmalar neticesinde rivâyet Kütüb-i Tis'a'da tespit edilememiştir.

Rivâyeti İbn Hibbân tahrir etmiştir.⁸⁶³ *es-Sahih*'in muhakkiki Şuayb el-Arnaût rivâyetin isnâdının aşırı *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁸⁶⁴ Bunun sebebini ise İbrahim b. Hişam b. Yahya'nın (öl. 238/853) cerh ve tadil alimlerinde "kezzâb", "metrûk" olarak nitelendirilmesine bağlamıştır.⁸⁶⁵ Rivâyet hakkında Elbânî'de aşırı *zayıf* demiştir.⁸⁶⁶

Tefsirleri incelediğimizde rivayeti Beyzâvî'nin⁸⁶⁷ eserinde görmekteyiz.

Rivâyetin sıhhat değeri hakkında Şuayb el-Arnaût ve Elbânî'nin görüşleri de dikkate alındığında, bu yönüyle rivâyet aşırı *zayıf* olarak görülmektedir.

2.1.64. Kur'ân'daki En Yüce Âyete Dair Hadis

قال صلى الله عليه وسلم: إِنَّ أَعْظَمَ آيَةٍ فِي الْقُرْآنِ آيَةُ الْكُرْسِيِّ؛ مَنْ قَرَأَهَا بَعَثَ اللَّهُ (تَعَالَى) مَلَكًا يَكْتُبُ مِنْ حَسَنَاتِهِ؛ وَيَمْحُو مِنْ سَيِّئَاتِهِ إِلَى الْعَدِّ مِنَ تِلْكَ السَّاعَةِ⁸⁶⁸

Hız. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı-Kerim'in en büyük âyeti Âyetü'l-Kürsî'dir. Her kim onu okursa, Allah (c.c) ona bir melek gönderir. Melek o saatten itibaren ertesi gün o saate kadar ona sevap yazar ve günahlarını siler."⁸⁶⁹

Yaptığımız araştırmalarda bu rivâyeti sahîh hadis külliyyatında tespit edemedik.

Rivâyeti tefsirlerden Beyzâvî'nin eserinde tespit ettik.⁸⁷⁰

⁸⁶² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/248.

⁸⁶³ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/76.

⁸⁶⁴ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/76.

⁸⁶⁵ İbrahim b. Hişam hakkında bk. Zehebî, *Mizânü'l-I'tidâl*, 1/71-72.

⁸⁶⁶ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/76.

⁸⁶⁷ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/154.

⁸⁶⁸ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 255. Âyetinde tefsir edilmiştir.

⁸⁶⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/249.

⁸⁷⁰ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/154.

İbnü'l-Cevzî, İbn Adi'nin "bu hadis bâtıldır" dediğini nakletmiştir.⁸⁷¹

Rivâyetin sahîh hadis külliyatında tespit edilememesi ve İbnü'l-Cevzî'nin görüşü dikkate alındığında, bu yönüyle rivâyet *mevzu'* olarak görünmektedir.

2.1.65. Âyetü'l-Kürsî Hangi Evde Okunursa Oraya Sihirbaz Giremez Hadisi

مَا قُرِئَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي دَارٍ إِلَّا هَجَرَتْهَا الشَّيَاطِينُ ثَلَاثِينَ يَوْمًا وَلَا يَدْخُلُهَا سَاحِرٌ وَلَا سَاحِرَةٌ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً. يَا عَلِيُّ.. عَلِمَهَا
وَلَدَكَ وَأَهْلَكَ وَجِيرَانَكَ فَمَا نَزَلَتْ آيَةٌ أَعْظَمُ مِنْهَا⁸⁷²

*"Âyetü'l-Kürsî hangi evde okunursa şeytanlar o evi 30 gün boyunca terk ederler. Büyücü erkek ve kadınlar da 40 gün boyunca giremezler. Yâ Ali Âyete'l-Kürsî'yi evlâdına, eşine ve komşularına öğret. Çünkü ondan daha büyük âyet inmemiştir."*⁸⁷³

Ebussuûd Efendi'nin eserinde nakletmiş olduğu bu rivâyeti, sahîh hadis külliyatında tespit edemedik.

Rivâyeti, Sa'lebî⁸⁷⁴ ve Zemahşerî'nin⁸⁷⁵ tefsirinde görmekteyiz.

Bu rivâyetin sıhhati hakkında, herhangi bir hadis kitabında yer almaması ve bir hüküm verilmemesi sebebiyle bir görüş beyan edemiyoruz.

2.1.66. Kim Âyetü'l-Kürsî'yi Farz Namazından Sonra Okursa Hadisi

وقال صلى الله عليه وسلم: من قرأ آية الكرسي في دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا الْمَوْتُ؛ وَلَا يُوَاطِبُ عَلَيْهَا إِلَّا صِدِّيقٌ؛ أَوْ عَابِدٌ؛ وَمَنْ قَرَأَهَا إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ أَمَّنَهُ اللَّهُ (تعالى) عَلَى نَفْسِهِ؛ وَجَارِهِ؛ وَجَارِ جَارِهِ؛
وَالْأَيَّاتِ حَوْلَهُ⁸⁷⁶

Hız. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Her kim Âyete'l-Kürsî'yi bütün farz namazlardan sonra okursa, cennete girmesine ölümden başka engel olan olmaz. Bu âyeti

⁸⁷¹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1386), 1/243.

⁸⁷² Bu rivâyet Bakara Sûresinin 255. Âyetinde tefsir edilmiştir.

⁸⁷³ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/249.

⁸⁷⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/228.

⁸⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/302.

⁸⁷⁶ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 255. Âyetinde tefsir edilmiştir.

okumaya devam eden kimse sıddîk ve âbidlerden olur. Her kim yatağına girdiğinde okursa, Allah (c.c) onun kendine, komşusuna, komşusunun komşusuna ve çevredeki evlere emniyet verir.”⁸⁷⁷

Ebussuûd Efendi’nin nakletmiş olduğu rivâyeti incelediğimizde, rivâyeti Nesâî⁸⁷⁸ ve Taberânî⁸⁷⁹ tahrir etmiştir.

Aclûnî *Keşfu’l-Hafâ*’ya rivâyeti almış, ancak sıhhat değeri hakkında değerlendirmede bulunmamıştır.⁸⁸⁰

Rivayeti Sa’lebî⁸⁸¹ ve Beyzâvî⁸⁸² tefsirinde nakletmiştir. Münâvî rivâyeti incelemiş ve isnâdının *sahîh* olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸³

Elbânî *Silsiletü’l-Ehâdîsi’s-Sahîha* isimli eserine bu rivâyeti almıştır.⁸⁸⁴

Muhakkiklerin rivâyetin *sahîh* olduğunu belirtmeleri, rivâyet hakkında olumsuz görüş olmaması, rivâyetin isnâdının *sahîh* olduğu kanaatini bizde oluşturmaktadır.

2.1.67. “Beşer’in Efendisi Adem’dir” Hadisi

وقال عليه الصلاة والسلام: سَيِّدُ الْبَشَرِ آدَمُ؛ وَسَيِّدُ الْعَرَبِ مُحَمَّدٌ؛ وَلَا فَخْرَ؛ وَسَيِّدُ الْفُرْسِ سَلْمَانُ؛ وَسَيِّدُ الرُّومِ صُهَيْبٌ؛
وَسَيِّدُ الْحَبَشَةِ بِلَالٌ؛ وَسَيِّدُ الْجِبَالِ الطُّورُ؛ وَسَيِّدُ الْأَيَّامِ يَوْمُ الْجُمُعَةِ؛ وَسَيِّدُ الْكَلَامِ الْقُرْآنُ؛ وَسَيِّدُ الْقُرْآنِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ؛

وَسَيِّدُ الْبَقَرَةِ آيَةُ الْكُرْسِيِّ⁸⁸⁵

Hız. Peygamber (s.a.s) buyurdu ki: “Beşerin efendisi Adem’dir. Arapların efendisi Muhammed’dir. Övünmek yok. Fârisîlerin efendisi Selmân’dır. Rumların efendisi Suheyb’dir. Habeşlilerin efendisi Bilâl’dir. Dağların efendisi Tûr’dur. Günlerin efendisi Cumâ’dır. Kur’ân’ın efendisi Bakara Sûresi’dir. Bakara Sûresi’nin efendisi Âyetül-

⁸⁷⁷ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/249.

⁸⁷⁸ Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 9/44.

⁸⁷⁹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, 8/92.

⁸⁸⁰ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, 1/526.

⁸⁸¹ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 7/66.

⁸⁸² Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 1/154.

⁸⁸³ Münâvî, *el-Fethu’s-Semâvî bi Tahrîci Ehâdîsi’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/308.

⁸⁸⁴ Nâsırüddin el-Elbânî, *Ehâdîsi’s-Sahîha*, 2/661.

⁸⁸⁵ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 255. Âyetinde tefsir edilmiştir.

Kürsî' dir.”⁸⁸⁶

Ebussuûd Efendi'nin naklettiği rivâyet muteber hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Rivâyet Deylemî'de⁸⁸⁷ tahrir olunmuştur.

Sa'lebî⁸⁸⁸ ve Zemahşerî⁸⁸⁹ bu rivayeti eserinde nakletmiştir.

Rivâyet hakkında İbn Hacer el-Askalânî “ben bu rivâyeti bulamadım”, demiştir. Elbânî rivâyet hakkında “*mevzû* 'dur”, demiştir.⁸⁹⁰

Bu rivâyeti, ilk dört asır kaynaklarında tespit edemedik. Sonraki dönem eserlerde bu rivâyetin tahrir olduğunu görmekteyiz. Bu eserlerde yer alan rivâyet için de muhakkikler rivâyetin “aslî yoktur” şeklinde kanaat belirtmişlerdir. Bu yönüyle rivâyet *mevzû* olarak görünmektedir.

2.1.68. “Zekât Malı Eksiltmez” Hadisi

وعنه عليه الصلاة والسلام: ما نَقَصْتُ زَكَاةً مِنْ مَالٍ قَطُّ⁸⁹¹

Hz. Peygamber'den (s.a.s) rivâyet edildiğine göre: “Zekât malı asla eksiltmez”⁸⁹²

Ebussuûd Efendi'nin nakletmiş olduğu rivâyet, lafız farklılığı ile Müslim,⁸⁹³ Tirmizî,⁸⁹⁴ Dârimî,⁸⁹⁵ Ahmed b. Hanbel,⁸⁹⁶ İmam Mâlik⁸⁹⁷ ve İbn Ebî Şeybe⁸⁹⁸ tahrir edilmiştir. Zemahşerî⁸⁹⁹ ve Beyzâvî⁹⁰⁰ bu rivayeti eserinde nakletmiştir.

Rivâyet Müslim'de şu lafızlar ile gelmiştir: مَا نَقَصْتُ صَدَقَةً مِنْ مَالٍ، وَمَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَمُو،

⁸⁸⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/249.

⁸⁸⁷ Deylemî, *el-Firdevs bi'Me'sûri'l-Hitâb*, 5/2/324.

⁸⁸⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, 7/76.

⁸⁸⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/303.

⁸⁹⁰ Nâsirüddin el-Elbânî, *Ehâdîsi'z-Za'ife*, 8/206.

⁸⁹¹ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 255. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır (bereketlendirir). Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez.” Bk. el-Bakara 2/276.

⁸⁹² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/267.

⁸⁹³ Müslim, “Birr”, 69.

⁸⁹⁴ Tirmizî, “Birr”, 82.

⁸⁹⁵ Dârimî, “Zekât”, 35.

⁸⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/552; 15/404.

⁸⁹⁷ İmam Mâlik, “Sadaka”, 12.

⁸⁹⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/352.

⁸⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/321.

⁹⁰⁰ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, 1/161.

إِلَّا عِزًّا، وَمَا تَوَاصَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ“Sadaka malı eksiltmez. Kul başkalarının hatalarını bağışladıkça Allah (c.c) da onun şerefini artırır. Kim Allah (c.c) için alçak gönüllü davranırsa Allah da onu yükseltir.”

Rivâyeti زَكَاةٌ kelimesi ile hadis kaynaklarında tespit edemedik. Rivâyet صَدَقَةٌ kelimesi ile hadis kaynaklarında geçmektedir.

Rivâyet hakkında Tirmizî *hasen-sahîh* demiştir.⁹⁰¹ Tirmizî'nin dipnotunda Elbânî *sahîh* demiştir.⁹⁰²

Dârimî'nin *es-Sünen*'inin muhakkiki Hüseyin Selim Esed *sahîhü'l-İsnâd* demiştir.⁹⁰³

Şuayb el-Arnaût, Müslim'in şartlarına göre isnâdı *sahîh* demiştir.⁹⁰⁴

Rivâyetin Müslim'in şartlarına uyması, Tirmizî ve muhakkiklerin *sahîh* görüşünde olmaları dolayısıyla rivâyetin *sahîh* olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.69. Müslüman'ın Borcunu Geciktirmesi Hadisi

لقوله عليه السلام: لا يَجِلُّ دَيْنُ رَجُلٍ مُسْلِمٍ فَيُؤَخَّرُهُ إِلَّا كَانَ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ⁹⁰⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğuna göre: “Müslüman birinin borcunu geciktirmesi helal olmaz. Eğer alacaklı onu ertelerse her gün için bir sadaka sevab yazılır.”⁹⁰⁶

Rivâyet İbn Mâce,⁹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel⁹⁰⁸ ve el-Hâkim en-Nisâbüri'nin⁹⁰⁹

⁹⁰¹ Tirmizî, “Birr”, 82.

⁹⁰² Tirmizî, *es-Sünen*, 4/376.

⁹⁰³ Dârimî, *es-Sünen*, 2/1042.

⁹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/552; 15/404.

⁹⁰⁵ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 280. Âyetinde tefsir edilmiştir: “Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.” Bk. el-Bakara 2/280.

⁹⁰⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/268.

⁹⁰⁷ İbn Mâce, ts., “Sadaka”, 14.

⁹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/69,153.

⁹⁰⁹ Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 2/34.

eserinde tahrir edilmiştir. Zemahşerî⁹¹⁰ ve Beyzâvî⁹¹¹ bu rivayeti eserinde nakletmiştir

İbn Mâce'nin dipnotunda Elbânî *sahih* demiştir.⁹¹² Muhammed Fuad Abdülbakî ise "İbn Mâce'nin senedinde yer alan Nüfey b. Ebû Dâvûd'un (öl. ?) zayıf olduğuna ittifak edilmiştir" demiştir.⁹¹³ Nüfey hakkında İbn Maîn ve Ebû Zürâ "leyse bi şey", Dârekutnî "metruku'l-hadis", İbn Hibbân "ondan rivâyet caiz değil", demiştir.⁹¹⁴ İbn Mâce'nin isnâdı hakkında Şuayb el-Arnaût isnâdı çok *zayıf*, ancak hadis başka yollardan *sahihtir*, demiştir.⁹¹⁵

Ahmed b. Hanbel'in eserinde rivâyet iki isnâd ile gelmektedir. İsnadın birinde Nüfey olduğu için *zayıftır*. Fakat diğer isnâd hakkında Elbânî "Müslim'in şartlarına göre *sahihtir*" demiştir.⁹¹⁶

el-Hâkim "rivâyet Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *sahihtir*" demiştir. Zehebî de dipnotta el-Hâkim'in görüşüne muvafakat etmiştir.⁹¹⁷

Bu bilgilere göre rivâyetin zayıf olan senedleri olduğu gibi, sahih senedleri de vardır. Muhaddis ve muhakkiklerin görüşleri dikkate alındığında rivâyet *sahih* olarak görünmektedir.

2.1.70. Öncekilerin Dediğini Siz de mi Söyleyeceksiniz Hadisi

وَقَدْ رُوِيَ أَنَّهُ «لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ (تَعَالَى): ﴿وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾؛ الْآيَةُ.. اشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؛ فَأَتَوْهُ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ -؛ ثُمَّ بَرَكُوا عَلَى الرَّكْبِ؛ فَقَالُوا: أَيُّ رَسُولَ اللَّهِ.. كُفِّفْنَا مِنَ الْأَعْمَالِ مَا نُنْطِيقُ: الصَّلَاةُ؛ وَالصَّوْمُ؛ وَالْحَجُّ؛ وَالْجِهَادُ؛ وَقَدْ أَنْزَلَ إِلَيْكَ هَذِهِ الْآيَةَ؛ وَلَا نُطِيقُهَا؛ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَتُرِيدُونَ أَنْ تَقُولُوا كَمَا قَالَ أَهْلُ الْكِتَابِ مِنْ قَبْلِكُمْ: سَمِعْنَا؛ وَعَصَيْنَا؟ بَلْ قُولُوا: "سَمِعْنَا؛ وَأَطَعْنَا؛ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا؛ وَإِلَيْكَ

⁹¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/323.

⁹¹¹ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/163.

⁹¹² İbn Mâce, *es-Sünen*, 2/808.

⁹¹³ İbn Mâce, *es-Sünen*, 2/808.

⁹¹⁴ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 2/272.

⁹¹⁵ İbn Mâce, 1430, (Dâru'r-Risâle) *es-Sünen*, 3/492.

⁹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/69,153.

⁹¹⁷ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/34.

“Bakara Sûresi’nin 284. Âyeti⁹¹⁹ nazil olduğunda, Hz. Peygamber’in (s.a.s) ashabına çok şiddetli geldi. Sonra Hz. Peygamber’in (s.a.s) yanına gelip diz üstü çöktüler ve dediler ki: Önceden bize namaz, oruç, hac, cihad gibi gücümüzün yeteceği ibadetler emredilmişti. Fakat şimdi bu âyet nazil oldu. Bu âyete gücümüz yetmez. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle dedi: Sizden önceki iki ehli kitabın dediği gibi “işittik” ve “isyan ettik” mi demek istiyorsunuz. Bilakis şöyle deyin: “işittik” ve “itaat ettik” “Ya Rabbi bizi affet”, “dönüş sanadır”.⁹²⁰

Ebussuûd Efendi’nin nakletmiş olduğu rivâyeti Müslim,⁹²¹ Ahmed b. Hanbel⁹²² ve İbn Hibbân⁹²³ tahrir etmiştir. Tefsirlerden Begavî’nin⁹²⁴ eserinde nakledilmiştir.

Ebussuûd Efendi rivâyetin başından bir kısmını zikretmiştir. Rivâyetin devamı Müslim’de şu şekildedir: “Cemaat bunu okuyunca dilleri ona yatıştı. Arkasından Allah (c.c) şu ayeti indirdi: “Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü’minler de (iman ettiler). Her biri; Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: “Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.” Şöyle de dediler: “İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.” Onlar bunu yapınca Allah (c.c) o ayeti neshederek: “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): “Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!” -Hz. Peygamber (s.a.s) bu duaları okudukça Allah (c.c)- Peki, buyurmuştur. “Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme.” -Allah (c.c)- Peki buyurmuştur. “Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme!” -Allah (c.c)- Peki buyurmuştur. “Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.” -Allah (c.c)- Peki

⁹¹⁸ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 280. Âyetinde tefsir edilmiştir.

⁹¹⁹ “Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.” bk. el-Bakara 2/284

⁹²⁰ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm*, 1/276.

⁹²¹ Müslim, “İmân”, 199.

⁹²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/198.

⁹²³ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 1/350.

⁹²⁴ Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, 1/354.

buyurmuştur.”

Rivâyet hakkında Şuayb el-Arnaût⁹²⁵ ve Elbânî *sahîh* demiştir.⁹²⁶

Rivâyetin Müslim'in şartlarına uyduğu, hakkında muhakkiklerin olumsuz bir görüş serdetmedikleri müşahede edilmiştir. Rivâyet hakkında *sahîh* diyebiliriz.

2.1.71. Hanîf Diniyle Gönderildim Hadisi

وقال صلى الله عليه وسلم: بُعِثْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ السَّهْلَةِ؛ السَّمْحَةِ⁹²⁷

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Ben hoşgörü ve kolaylık olan Hanîf diniyle gönderildim.”⁹²⁸

Rivâyet bu lafızlarla, Kütüb-i Sitte’de tespit edilememiştir. Rivâyeti Ahmed b. Hanbel⁹²⁹ ve Taberânî⁹³⁰ bu lafızlarla tahrir etmiştir. Rivayeti Begavî⁹³¹ tefsirinde nakletmiştir.

Şuayb el-Arnaût Ahmed b. Hanbel’in senedinin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.

Rivâyeti Ahmed b. Hanbel şu isnâd zinciri: “Ebü’l Muğire (öl. 212/828)⁹³² ← Muân b. Rifâe (öl. 150/768) ← Ali b. Yezid (öl. 100/719) ← Kâsım Ebû Abdurahman (öl. 112/731)⁹³³ ← Ebû Ümâme (öl. 86/705)” ile nakletmiştir.

Râvîleri cerh ve ta’dîl kitaplarından incelediğimizde, Muân b. Rifâe⁹³⁴ ve Ali b.

⁹²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/198

⁹²⁶ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 1/350.

⁹²⁷ Bu rivâyet Bakara Sûresinin 286. Âyetinde tefsir edilmiştir. Geri kalan diğer rivayetler bu ayetin tefsirinde zikredilmiştir.

⁹²⁸ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/277.

⁹²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/623.

⁹³⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/170.

⁹³¹ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/199.

⁹³² Ebü'l Muğire hakkında; İclî “sika”, Ebû Hâtîm “sadûk”, Nesâî “leyse bihi be’s” demiştir. bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/223-224; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/237-238.

⁹³³ Kasın Ebû Abdurrahmân hakkında Tirmizî ve İbn Maîn “sika”, Ahmed b. Hanbel “Ebû Ümâme'den naklettikleri münkerdir” demiştir. bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/194.

⁹³⁴ Muân b. Rifâe hakkında Ali b. Medinî “sika”, Ebû Hâtîm “hadisi yazılır, ihticac edilmez, münkerül hadis”, İbn Maîn “zayıf”, İbrâhim b. Yâkub es-Sâdi “leyse bi hücce” demiştir. bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/158-159.

Yezid'in⁹³⁵ zayıf olduğu tespit edilmiştir. Ahmed b. Hanbel, Kâsım Ebû Abdurrahman'ın Ebû Ümâme'den naklettiklerini münker olarak saydıklarını cerh ve ta'dîl alimlerinin kanaatlerinden tespit edebilmekteyiz.

Taberânî'nin isnâdını incelediğimizde, senesinde yer alan Ufeyr b. Ma'dên'in (öl. 168/784)⁹³⁶ zayıf bir râvî olduğu tespit edilmiştir.

Rivâyet bu lafızlarla Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'de zikredilmiş ve bunların isnadı da zayıf olduğu yukarıdaki açıklamalarla tespit edilmiştir. Ancak rivâyet mana olarak benzer lafızlarla - "أَيُّ الْأَدْيَانِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ؟ قَالَ: "الْحَنِيفِيَّةُ السَّمْحَةُ" - Ahmed b. Hanbel⁹³⁷ ve Abdürrezzâk⁹³⁸ tahric etmiştir. Buhârî'de⁹³⁹ ise muallak olarak bulunmaktadır. Ayrıca *el-Edebü'l-Müfred*'de zikretmiştir.⁹⁴⁰

İbn Hacer Buhârî'nin muallak hadislerinin muttasıl rivâyetlerini tespit ettiği eserinde, bu rivâyetin senedini vermiştir.⁹⁴¹ Şuayb el-Arnaût Ahmed b. Hanbel'in dipnotunda rivâyetin *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁹⁴²

Rivâyetin Buhârî'nin şartlarına uyduğu, mahakkiklerin olumlu görüş bildirmeleri neticesinde *sahîh* olduğu kanaatini taşımaktayız.

2.1.72. "Ümmetimden Yere Batırılma, Maymuna Çevrilme, Tufanda Boğulma Kaldırılmıştır" Hadisi

فِي قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الْحَسَنُ؛ وَالْمَسْخُ؛ وَالْعَرَقُ

Hz. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğuna göre: Ümmetimden yere batırılma,

⁹³⁵ Ali b. Yezid hakkında Ebû Zür'a er-Râzî "leyse bi kavi", Ebû Hâtim "zayıf", Buhârî "zayıf", Tirmizî "zayıf", Nesâî "leyse bi sika" demiştir. bk. Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 21/179-181.

⁹³⁶ Ufeyr b. Ma'dên hakkında; Ahmed b. Hanbel "zayıf, münker", Yahyâ b. Maîn "leyse bi şey", Nesâî "zayıf", İbn Adiy "gayru mahfuz" demiştir. bk. Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 20/176-178.

⁹³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 4/17.

⁹³⁸ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 1/343.

⁹³⁹ Buhârî, "İmân", 28.

⁹⁴⁰ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 149.

⁹⁴¹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Taglîku't-ta'lik* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1405), 2/41.

⁹⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 4/17.

maymuna çevrilme ve tufanda boğulma kaldırılmıştır.”⁹⁴³

Ebussuûd Efendi'nin eserinde yer vermiş olduğu rivâyet araştırıldığında bu lafız ve mana ile hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Rivâyetin mana yönünden tam tersi ط Tirmizî,⁹⁴⁴ İbn Mâce⁹⁴⁵ ve Ahmed b. Hanbel'in⁹⁴⁶ tahrir ettiği tespit edilmiştir.

Rivayeti tefsir eserlerinde tespit edemedik.

Rivâyet Tirmizî'de şu lafızlar ile tahrir olunmuştur. - **يَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ أَوْ فِي أُمَّتِي** - “Bu ümmette yere batırılma, maymuna çevrilme ve taş yağması olacak ve bunlar da kaderi inkar edenlere isabet edecek.”

Ebussuûd Efendi'nin zikrettiği lafızlar ile rivâyetin hadis kaynaklarında tahrir edilmediğini müşahade etmekteyiz. Rivâyet hakkında bir hüküm verilmemesi sebebiyle herhangi bir görüş beyan edemiyoruz.

2.1.73. Bakara Suresinin Son İki Âyeti (1) Hadisi

وعنه صلى الله عليه وسلم: أَنْزَلَ اللَّهُ آيَتَيْنِ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ؛ كَتَبَهُمَا الرَّحْمَنُ بِيَدِهِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ بِالْفِي عَامٍ؛ مَنْ قَرَأَهُمَا بَعْدَ الْعِشَاءِ الْأَخِيرَةِ أَجْرَاتَاهُ عَنْ قِيَامِ اللَّيْلِ

Hiz. Peygamber'den (s.a.s) rivâyet edildiğine göre: “Allah (c.c) Cennet hazinelerinden iki âyet indirmiştir. Mahlukat yaratılmazdan iki bin sene önce Allah (c.c) onları eliyle yazmıştır. Her kim o iki âyeti yatsı namazından sonra okursa, o gecenin ihyası olarak ona yeter.”⁹⁴⁷

Rivâyet bazı lafız farklılıkları ile Tirmizî,⁹⁴⁸ Dârimî⁹⁴⁹ ve Ahmed b. Hanbel'de⁹⁵⁰

⁹⁴³ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/277.

⁹⁴⁴ Tirmizî, “Kader”, 16.

⁹⁴⁵ İbn Mâce, ts., “Fiten”, 29.

⁹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/108,341.

⁹⁴⁷ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/278.

⁹⁴⁸ Tirmizî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 4.

⁹⁴⁹ Dârimî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 14.

⁹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/363.

tahric edilmiştir. Ayrıca Zemahşerî⁹⁵¹ tefsirinde nakletmiştir.

Rivâyet Tirmizî’de şu lafızlar ile zikredilmiştir: **إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ كِتَابًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْفِي عَامٍ، أَنْزَلَ مِنْهُ آيَاتٍ حَتَمَ بِهَا سُورَةَ الْبَقَرَةِ، وَلَا يُقْرَأُ فِي دَارٍ ثَلَاثَ لَيَالٍ فَيَقْرُبَهَا شَيْطَانٌ** “Allah (c.c) gökleri ve yeri yaratmadan iki bin yıl önce bir kitap yazdı da o kitaptan iki ayet indirerek Bakara Sûresi’ni o iki ayetle mühürledi. Bu ayet bir evde üç gün süreyle okunmazsa şeytan o eve yaklaşır.”

Tirmizî rivâyet hakkında *garib* demiştir.⁹⁵²

Şuayb el-Arnaut Ahmed b. Hanbel’in,⁹⁵³ Elbânî Tirmizî’nin,⁹⁵⁴ Hüseyin Selim Esed Dârimî’nin⁹⁵⁵ dipnotunda *sahih* demiştir.

Ebussuûd Efendi’nin nakletmiş olduğu rivâyetin son kısmı⁹⁵⁶ ise Buhârî,⁹⁵⁷ Müslim,⁹⁵⁸ Ebû Dâvûd,⁹⁵⁹ Tirmizî⁹⁶⁰ ve İbn Mâce’de⁹⁶¹ tahric edilmiştir.

Bu bilgiler sonucunda rivâyetin *sahih* olduğu kanaatini taşıyoruz.

2.1.74. Bakara Suresinin Son İki Âyeti (2) Hadisi

وعنه صلى الله عليه وسلم: مَنْ قَرَأَ آيَتَيْنِ مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ كَفَتَاهُ

Hz. Peygamber’den (s.a.s) rivâyet edildiğine göre: “Kim Bakara Suresi’nden son iki âyeti okursa ona yeter”⁹⁶²

Ebussuûd Efendi’nin naklettiği rivâyet Buhârî,⁹⁶³ Müslim,⁹⁶⁴ Ebû Dâvûd,⁹⁶⁵

⁹⁵¹ Zemahşerî, el-Keşşâf, 1/333.

⁹⁵² Tirmizî, *es-Sünen*, 5/159.

⁹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/363.

⁹⁵⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/159.

⁹⁵⁵ Dârimî, *es-Sünen*, 4/2132.

⁹⁵⁶ مَنْ قَرَأَهَا بَعْدَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ أَجْرَاتُهُ عَنْ قِيَامِ اللَّيْلِ

⁹⁵⁷ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 10.

⁹⁵⁸ Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirin", 256.

⁹⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Kıraât", 2.

⁹⁶⁰ Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 4.

⁹⁶¹ İbn Mâce, ts., "İkâmetü's-Salât", 183.

⁹⁶² Ebussuûd Efendi, *İrşâdî'l-'Akli's-Selîm*, 1/279.

⁹⁶³ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 10,27,34; "Megâzî", 12.

⁹⁶⁴ Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirin", 255,256.

⁹⁶⁵ Ebû Dâvûd, "Kıraât", 4.

Tirmizî⁹⁶⁶ ve İbn Mâce'nin⁹⁶⁷ eserinde tahrir edilmiştir.

Rivayeti tefsir eserlerinden Sa'lebî,⁹⁶⁸ Zemahşerî⁹⁶⁹ ve Beyzâvî'nin⁹⁷⁰ eserlerinde tespit ettik.

Rivâyetin, Kütüb-i Sitte müellifleri tarafından eserlerinde tahrir edildiği görülmektedir. Rivâyet hakkında Tirmizî *hasen-sahih*, Elbânî *sahih* demiştir.⁹⁷¹

Rivâyetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyması, Tirmizî ve muhakkiklerin *sahih* görüşünde olmaları dolayısıyla rivâyetin *sahih* olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.75. Bakara Suresinin Bereketi Hadisi

قَالَ ﷺ: "السُّورَةُ الَّتِي يُذَكَّرُ فِيهَا الْبَقْرَةُ فَسُطَّاطُ الْقُرْآنِ؛ فَتَعَلَّمُوهَا؛ فَإِنَّ تَعَلُّمَهَا بَرَكَةٌ؛ وَتَرْكُهَا حَسْرَةٌ؛ وَلَنْ تَسْتَطِيعَهَا الْبَطَلَةُ؛" قِيلَ: وَمَا الْبَطَلَةُ؟ قَالَ ﷺ: "السَّحْرَةُ"

“Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: İnek kıssasının anlatıldığı sure Kur’ân’ın büyük çadırıdır. Onu öğrenin. Zira onu öğrenmek bereket, onu terk etmek ise pişmanlıktır. Betale’nin gücü ona asla yetmeyecektir. Denildi ki: Betale kimlerdir? Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle dedi: Sihirbazlardır.”⁹⁷²

Ebussuûd Efendi’nin nakletmiş olduğu rivâyet *فُسُطَّاطُ الْقُرْآنِ* lafzı olmaksızın Müslim⁹⁷³ ve Ahmed b. Hanbel’de⁹⁷⁴ tahrir edilmiştir. *فُسُطَّاطُ الْقُرْآنِ* lafzı ile Dârimî’de⁹⁷⁵ tespit edilmiştir. Rivâyet ayrıca Deylemî’de tespit edilmiştir.⁹⁷⁶

Rivayeti tefsir eserlerinden Zemahşerî⁹⁷⁷ ve Beyzâvî’nin⁹⁷⁸ eserlerinde tespit ettik.

⁹⁶⁶ Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur’ân", 4.

⁹⁶⁷ İbn Mâce, ts., "İkâmetü's-Salât", 183.

⁹⁶⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur’ân*, 7/569.

⁹⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/333.

⁹⁷⁰ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/167.

⁹⁷¹ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/159.

⁹⁷² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 1/278.

⁹⁷³ Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 202.

⁹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/532,546; 38,155.

⁹⁷⁵ Dârimî, "Fezâilü'l-Kur’ân", 13.

⁹⁷⁶ Deylemî, *el-Firdevs bi'Me'sûri'l-Hitâb*, 5/2/344.

⁹⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/334.

⁹⁷⁸ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/167.

Rivâyet Ahmed b. Hanbel’de küçük lafız farklılıkları barındırarak üç isnâd ile gelmektedir. Şuayb el-Arnaût üç rivâyet için de *sahih* hükmünü vermiştir.⁹⁷⁹

Dârimî’nin muhakkiki Hüseyin Selim Esed rivâyet hakkında herhangi bir hüküm belirtmemiştir.⁹⁸⁰ Elbânî ise mevzu demiştir.⁹⁸¹

Rivâyetin Müslim’in şartlarına uyması ve Şuayb el-Arnaût’un *sahih* hükmünü vermesi bizde rivâyetin *sahih* olduğunu kanaatini oluşturmuştur.

Ebussuûd Efendi’nin Bakara Sûresini tefsir ederken kullanmış olduğu rivâyetleri de bu kısımda incelemiş olduk. Ebussuûd Efendi Bakara Sûresinin tefsirinde 75 rivayetten yararlanmıştır. Bu rivâyetlerin 43’ü *sahih*, 3’ü *hasen*, 16’sı *zayıf*, 1’i *çok zayıf*, 5’i *mevzû*, 7’si hakkında da hüküm verilememiştir.

Bakara Sûresinde yer alan rivâyetler ilk dönem tefsirlerden başlayarak araştırıldığında, Ebussuûd Efendi’nin yararlandığı beş tefsir öne çıkmaktadır. Fâtiha Sûresinde yer alan rivayetlerin zikredildiği tefsirleri de göz önünde bulundurduğumuzda, müellifin en fazla yararlandığı tefsirler; Sa’lebî’nin *el-Keşf ve l-beyân*’ı, Zemahşerî’nin *el-Keşşâf*’ı ve Beyzâvî’nin *Envârü t-tenzîl*’idir. Müellifin eserinde naklettiği rivayetlerin bazılarını hadis kaynaklarında tespit edemedik. Bu rivayetleri tefsirlerden araştırdığımızda aynı lafızlarla Ebussuûd Efendi’nin sıkça yararlandığı tefsirlerde tespit ettik. Bu durum bizi nakledilen rivayetlerin o tefsirlerden alındığı sonucuna götürmektedir. Tabloların sonunda yer alan “toplam” sütunu ile sayısal analizi daha yapılması amaçlanmaktadır.

2.2. Hadislerin Tespit Edildiği Tefsirler Tablosu (Bakara)

Tefsir Eserleri Tablosu					
Bakara Sûresi	TABERÎ (<i>Câmi ‘u’l- beyân</i>)	SALEBÎ (<i>el-Keşf ve l- beyân</i>)	VAHİDİ (<i>el-Basît</i>)	ZEMAŞSERİ (<i>el-Keşşâf</i>)	BEYDAVÎ (<i>Envârü t- tenzîl</i>)
1. Rivayet					x
2. Rivâyet		x		x	x

⁹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/532,546; 38,155

⁹⁸⁰ Dârimî, *es-Sünen*, 4/2126.

⁹⁸¹ Nâsirüddin el-Elbânî, *Za ‘ifü’l-Câmi*, 1/493.

3. Rivâyet				×	×
4. Rivâyet	×	×	×		×
5. Rivâyet					
6. Rivâyet	×				×
7. Rivâyet		×			
8. Rivâyet		×		×	
9. Rivâyet				×	
10. Rivâyet				×	×
11. Rivâyet					×
12. Rivâyet				×	
13. Rivâyet		×		×	×
14. Rivâyet				×	×
15. Rivâyet				×	×
16. Rivâyet					×
17. Rivâyet		×			×
18. Rivâyet	×		×	×	×
19. Rivâyet				×	×
20. Rivâyet	×			×	
21. Rivâyet		×	×		
22. Rivâyet				×	
23. Rivâyet		×		×	×
24. Rivâyet					
25. Rivâyet		×		×	×
26. Rivâyet	×			×	×
27. Rivâyet				×	×
28. Rivâyet	×	×			
29. Rivâyet	×			×	×
30. Rivâyet		×		×	×

31. Rivâyet	×				
32. Rivâyet		×		×	×
33. Rivâyet		×			
34. Rivâyet					
35. Rivâyet					×
36. Rivâyet				×	×
37. Rivâyet				×	×
38. Rivâyet	×			×	
39. Rivâyet				×	
40. Rivâyet				×	×
41. Rivâyet	×			×	×
42. Rivâyet	×			×	
43. Rivâyet	×			×	×
44. Rivâyet	×				
45. Rivâyet				×	×
46. Rivâyet		×			×
47. Rivâyet				×	
48. Rivâyet	×	×		×	×
49. Rivâyet		×		×	×
50. Rivâyet		×		×	×
51. Rivâyet				×	×
52. Rivâyet	×				×
53. Rivâyet				×	
54. Rivâyet	×	×		×	×
55. Rivâyet		×			
56. Rivâyet		×			×
57. Rivâyet				×	
58. Rivâyet				×	×

59. Rivâyet	×			×	×
60. Rivâyet				×	
61. Rivâyet					×
62. Rivâyet	×			×	
63. Rivâyet					×
64. Rivâyet					×
65. Rivâyet		×			×
66. Rivâyet		×			×
67. Rivâyet		×		×	
68. Rivâyet				×	×
69. Rivâyet				×	×
70. Rivâyet					
71. Rivâyet					
72. Rivâyet					
73. Rivâyet				×	
74. Rivâyet		×		×	×
75. Rivâyet				×	×
Toplam:	18	24	3	46	47

2.3. Bakara Sûresinde Geçen Hadislerin Genel Tablosu

		Bakara	
Kaynak Bakımından	Kudsî	1	
	Merfû'	72	
	Mevkûf	2	
	Maktû'	-	
	Toplam	75	
İçinde Yer Aldığı Kaynak Bakımından	Kütüb-İ Tis'a'da Yer Alanlar	56	
	Diğer Hadis Kitaplarında Yer Alanlar	8	
	Hadis Kitabı Dışında Yer Alanlar	11	
	Başvurulan Kaynaklarda Bulunamayanlar	-	
	Toplam	75	
Sıhhat Bakımından	Makbul Hadisler	Sahîh	43
		Hasen	4
	Merdud Hadisler	Zayıf	17
		Mevzû'	4
	Hakkında Hüküm Verilemeyenler		7
	Toplam		75
Sened Bakımından	İsnadlı Olarak Verilenler	-	
	İsnadsız Olarak Verilenler	75	

	Toplam	75
--	---------------	-----------

2.2. Fâtiha ve Bakara Sûresinde Yer Alan Rivâyetlerin Tablosu

Ebussuûd Efendi'nin eserinde naklettiği rivâyetlerin tahric ve değerlendirmesi yapılmasının yanında, kullanmış olduğu rivâyetlerin hükmünün ve hangi hadisin hangi kaynakta geçtiğini genel olarak görebilmek adına verilerin tablo şeklinde verilmesinin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Aşağıda vereceğimiz tabloda Fatiha ile Bakara Suresinin tablosunu karışıklığa sebep olmaması için ayrı olarak verdik. Rivâyetin geçtiği kaynakları Kütüb-i Sitte eserlerinin yanında Kütüb-i Tis'a'ya dahil olan İmam Mâlik'in *el-Muvattâ'i*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned'i*, Dârimî'nin *es-Sünen'ini* dahil edilmiştir. Son kutucuğa ise Kütüb-i Tis'a'da olmayan Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmî'si*, İbn Hibbân'ın *es-Sahîh'i* vb. eserleri kast ettiğimiz "diğerleri" kutucuğunu ekleyerek kapsayıcı bir tablo olması istenmiştir. Rivayetlerin geçtiği tefsirler ve sıhhat dereceleri hakkında tablo sûre sonlarına konularak isfiade edilmesinin kolaylaştırılması amaçlandı.

2.2.1. Fatiha Suresindeki Rivâyetlerin Tablosu

Fâtiha Suresindeki Rivâyetler											
Hadis No:	Rivâyetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükümü
	<i>Buhârî</i>	<i>Müslim</i>	<i>Ebû Dâvûd</i>	<i>Tirmizî</i>	<i>Nesâî</i>	<i>İbn Mâce</i>	<i>İmam Mâlik</i>	<i>Ahmed b. Hanbel</i>	<i>Dârimî</i>	<i>Diğerleri</i>	
1.										×	Zayıf
2.									×	×	Hasen
3.										×	Sahîh
4.											Sahîh
5.			×		×	×		×		×	Zayıf
6.										×	Zayıf
7.	×	×	×								Sahîh
8.											Mevzû'
9.											Hüküm Verilemedi
10.			×	×	×	×			×		Sahîh
11.				×	×			×	×		Sahîh
12.									×		Zayıf
Toplam:	1	1	3	2	3	2	0	2	4	5	

2.2.2. Bakara Suresindeki Rivâyetlerin Tablosu

Bakara Suresindeki Rivâyetler											
Hadis No:	Rivâyetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükmü
	<i>Buhârî</i>	<i>Müslim</i>	<i>Ebû Dâvûd</i>	<i>Tirmizî</i>	<i>Nesâî</i>	<i>İbn Mâce</i>	<i>İmam Mâlik</i>	<i>Ahmed b. Hanbel</i>	<i>Dârimî</i>	<i>Diğerleri</i>	
1.				×					×		Sahîh
2.			×	×		×			×		Sahîh
3.	×			×	×			×			Sahîh
4.				×				×		×	Sahîh
5.						×				×	Mevzû‘
6.								×	×	×	Zayıf
7.	×	×		×	×	×					Sahîh
8.	×	×		×	×			×			Sahîh
9.			×	×		×				×	Sahîh
10.										×	Sahîh
11.											Zayıf
12.			×	×		×		×			Sahîh
13.				×		×				×	Zayıf
14.	×	×		×			×				Sahîh
15.											Sahih
16.			×	×				×		×	Sahîh
17.								×	×	×	Zayıf
18.			×					×			Zayıf

Bakara Suresindeki Rivâyetler											
Hadis No:	Rivâyetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükmü
	<i>Buhârî</i>	<i>Müslim</i>	<i>Ebû Dâvûd</i>	<i>Tirmizî</i>	<i>Nesâî</i>	<i>İbn Mâce</i>	<i>İmam Mâlik</i>	<i>Ahmed b. Hanbel</i>	<i>Dârimî</i>	<i>Diğerleri</i>	
19.					×			×		×	Hasen
20.										×	Zayıf
21.				×				×		×	Zayıf
22.	×		×						×		Sahîh
23.	×			×		×		×			Sahîh
24.	×							×			Sahîh
25.	×	×		×		×					Sahîh
26.								×		×	Zayıf
27.											Hüküm Verilemedi
28.	×	×		×				×			Sahîh
29.	×	×		×	×						Sahîh
30.				×				×		×	Hasen
31.										×	Zayıf
32.										×	Zayıf
33.							×				Zayıf
34.	×	×				×					Sahîh
35.						×				×	Zayıf
36.			×	×		×					Sahîh
37.	×	×	×	×	×	×					Sahîh

Bakara Suresindeki Rivâyetler											
Hadis No:	Rivâyetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükmü
	<i>Buhârî</i>	<i>Müslim</i>	<i>Ebü Dâvûd</i>	<i>Tirmizî</i>	<i>Nesâî</i>	<i>İbn Mâce</i>	<i>İmam Mâlik</i>	<i>Ahmed b. Hanbel</i>	<i>Dârimî</i>	<i>Diğerleri</i>	
38.								×		×	Zayıf
39.	×	×	×	×	×	×					Sahîh
40.	×	×	×	×	×	×					Sahîh
41.				×				×			Zayıf
42.						×				×	Zayıf
43.			×	×	×	×		×	×		Sahîh
44.	×	×	×	×	×	×					Sahîh
45.		×	×			×					Sahîh
46.	×	×	×	×	×						Sahîh
47.								×		×	Sahîh
48.			×						×	×	Sahîh
49.											Hüküm Verilemedi
50.	×	×	×	×	×						Sahîh
51.			×	×		×			×	×	Zayıf
52.										×	Hasen
53.	×				×	×		×			Sahîh
54.	×	×	×	×	×	×					Sahîh
55.			×	×	×			×			Sahîh
56.										×	Sahih

Bakara Suresindeki Rivâyetler											
Hadis No:	Rivâyetlerin Geçtiği Kaynaklar										Hükmü
	<i>Buhârî</i>	<i>Müslim</i>	<i>Ebû Dâvûd</i>	<i>Tirmizî</i>	<i>Nesâî</i>	<i>İbn Mâce</i>	<i>İmam Mâlik</i>	<i>Ahmed b. Hanbel</i>	<i>Dârimî</i>	<i>Diğerleri</i>	
57.			×	×	×	×	×	×			Sahîh
58.											Hüküm Verilemedi
59.	×	×	×	×	×	×					Sahîh
60.											Hüküm Verilemedi
61.											Mevzû‘
62.											Hüküm Verilemedi
63.										×	Aşırı Zayıf
64.											Mevzû‘
65.											Hüküm Verilemedi
66.					×					×	Sahîh
67.										×	Mevzû‘
68.		×		×			×	×	×	×	Sahîh
69.						×		×		×	Sahîh
70.		×						×		×	Sahîh
71.	×							×		×	Sahîh
72.											Hüküm Verilemedi
73.				×				×	×	×	Hasen
74.	×	×	×	×		×					Sahîh
75.		×						×	×	×	Sahih
Toplam:	22	20	22	34	15	25	4	27	11	32	

SONUÇ

İslâmi ilimlere dair yazılan her eser Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet'ten azamî derecede istifade etmiştir. Tefsir ilminde ise Kur'ân'ın Kur'ân ile anlaşılması yöntemi ilk tercih sebebi olmuştur. Fakat Kur'ân-ı Kerim, anlaşılmayan konularda bizzat Hz. Peygamber'e (s.a.s) müracaat edilmesini emretmiştir. Bu sebeple Sünnet ve Hadis, İslamî ilimlerde önemli bir başvuru kaynağı kabul edilmiştir. Hadis ilmi ile ilgilenmenin o dönemde meşhur olması ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) hadis tahammülü ile ilgili teşvik edici sözleri sonucunda; sonraki dönemlerde hadis rihleleri çoğalmış ve yaygınlaşmış, hadis ilmi ile uğraşmak, hadis ezberlemek bir övünç ve gurur kaynağı olmuştur. Toplumda revaçta olan ve itibar gören her şeyin istismarının yapıldığı açıktır. Bu istismardan hadis ilmi de nasibini almıştır. Bazıları, hadisleri cahilliğinden, bazıları siyasi idareye yaranma isteğinden, bazıları mezhep taassubundan, bazıları kişisel ihtiraslarından dolayı, bazıları da dine teşvik amaçlı terğib ve terhib türünden hadis uydurma faaliyetinde bulunmuşlardır.

Hadis uydurma faaliyetlerinin yaygınlaşması sonucunda muhaddisler bu faaliyete karşı önlem almışlar ve hadislerin sahîhini sakiminden ayırt etmeye çalışmışlardır. Böylece uydurma hadisleri konu alan mevzuat edebiyatı ortaya çıkmıştır. Muhaddisler hadis ilminden behresi olmayan yahut hadisle meşguliyeti az olan kimselerin yazdıkları eserleri incelediklerinde, bu kimselerin eserlerinde sahîh hadislerin yanında zayıf ve hatta uydurma rivâyetlerin de olduğunu müşahede etmeleri sonucunda bahse konu olan hadislerin kaynağına inme ve sıhhat derecesini ortaya çıkarma çabaları tahrir türü eserleri ortaya çıkarmıştır.

Tahrir türü eserlerin muhaddisler tarafından yazıldığını, bu alana önem verildiğini, önemli muhaddislerin bu konuyu görmezden gelmediklerini ve bu konulara da eğildiklerini görmekteyiz. Misal verecek olursak İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) *el-Kâfi 'ş-şâf fi tahrîci eĥâdîsi 'l-Keşşâf* isimli eserini Zemâhşerî'nin (öl. 538/1144) *el-Keşşâf* isimli eserinde yer alan hadislerin tahrir edilmesi amacıyla kaleme almıştır.

Ebussuûd Efendi'nin (öl. 982/1574) telif etmiş olduğu *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* isimli tefsirinde bol miktarda rivâyet bulunmaktadır. Bu durum

Mehmet Emin Özafşar'ın da belirttiği üzere, eserin aslında rivâyet tefsirleri arasında zikredilmesini gerektirmektedir. Eserin Fâtiha ve Bakara Sûrelerinde yer alan rivâyetleri tarafımızca tahrir edilmiş ve zayıf olan râvîlerin durumları cerh ve tadil kitapları ışığında değerlendirilmiştir. Ebussuûd Efendi'nin eserinde yer alan Fâtiha ve Bakara Sûresinde yer alan hadislerin tahriri yapılmıştır. Müellif Fâtiha Sûresinde 12 hadis zikrederek âyetleri tefsir etmiştir. Zikretmiş olduğu 12 rivâyetten 5'i sahîh, 1'i hasen, 4'ü zayıf, 1'i mevzû' iken, 1'i hakkında da hüküm verilememiştir. Müellif Bakara Sûresinde ise 75 rivâyet zikretmiştir. Bu rivâyetlerin 43'ü sahîh, 3'ü hasen, 16'sı zayıf, 1'i çok zayıf, 5'i mevzû', 7'si hakkında da hüküm verilememiştir.

Görülebildiği kadarıyla Ebussuûd Efendi kaleme almış olduğu tefsirinde, kendinden önce yaşamış ve kendi alanında ekol diyebileceğimiz dirayet tefsirlerinden Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ve Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzil*'inden, rivayet tefsirlerinden ise Taberî'nin *Câmi'u'l-Beyân*'ı ve Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-Beyân* isimli tefsirlerinden çokça faydalanmıştır. İncelenen rivâyetlerin birçoğunun adı geçen tefsirlerde aynı ayetlerde geçmesi bunu göstermektedir. Bu rivâyetlerin incelenmeden nakledilmesi ise eserin rivâyet bağlamındaki sıhhatini olumsuz etkilemiştir.

Müellif eserine aldığı rivâyetleri zikrederken kimisinde sahâbî ismini vermiş, kiminde ise Hz. Peygamber'e (s.a.s) nispet etmekle yetinmiştir. Müellif eserinde rivayetlerinde isnâd kullanmamıştır. Rivâyetlerin zayıf olanlarının çoğunluğu sûrelerin faziletine dair olan rivayetler olduğu görülmüştür. Özafşar bildirisinde müellifin rivayetleri, ahkâm ayetlerindeki hükümleri beyanda, sebep'i-nüzûlleri tayinde, kıssaları tafsilde, lügavi açıklamalarda, sure ve ayetlerin faziletlerine işaret etmede istifade ettiğini ifade etmiştir. Tezimizin içeriğinde de bu kullanım yerleri yeri geldikçe açıklanmıştır. Özafşar'ın bu konudaki kanaatlerini bizde taşımaktayız. Bunun yanı sıra onun müellifin sahîh, hasen, zayıf, mevzû' her türlü rivayete önceki kaynaklardan iktibas ederek kullandığını ifade etmiştir. Çalışmamızda ki tefsir tablosu ve sıhhat kablosu bu kanaatleri detaylı öğrenme fırsatı vermektedir.

Ebussuûd Efendi, eserinde naklettiği rivâyetleri önceki tefsirlerden aldığı anlaşılmaktadır. Müellifin tefsir ve fıkıh alanında telif etmiş olduğu eserler günümüzde kaynak olarak kabul edilen meşhur eserlerdendir. Tezimizde incelediğimiz rivâyetlerden hareketle onun zayıf ve mevzû' rivâyetler nakletmesi dolayısıyla, müellifin diğer

eserlerini okurken, eserlerinde yer vermiş olduğu rivâyetleri dikkatle okumak ve araştırmak gerektiği kanaatindeyiz.

Ebussuûd Efendi'nin tefsiri, yazıldığı dönemde ve günümüzde şöhret bulmuş bir eserdir. Biz tezimizde müellifin eserinde -Fâtiha ve Bakara Sûrelerinde- yer alan hadislerin tahririni yaparak, eserinde yer verdiği rivâyetlerin sıhhati konusunda mütevazi bir katkı sunmaya çalıştık. Yapılan çalışmaların daha çeşitli olması gerektiği kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

Abdulfettâh Abdullah Bereke. “Hakîm et-Tirmizî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/196-199. TDV Yayınları, 1997.

Abdülhay el-Leknevî. *El-Fevâidü'l-Behiyye*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1. Basım, 1418.

Abdürezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. Hindistan: Meclisü'l-İlmî, 2. Basım, 1403.

Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfu'l-Hafâ*. thk. Abdu'l-Hamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1. Basım, 1420.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût - Adil Mürşid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421.

Akgündüz, Ahmet. “Ebussuûd Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

----- “Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 12. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî b. Âbdillâh ed-Dimeşkî. *Câmiu't-Tahsîl fi Ahkâmi'l-Merâsîl*. thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefî. 1 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, ts.

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *el-Esrâru'l-Merfûati fi'l-Ahbâri'l-Mevzûati el-Ma'rûf bi'l-Mevzûati'l-Kubrâ*. thk. Muhammed es-Sabbâğ. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Emâne, “t.y”.

Âlûsî, Mahmûd b. Abdullâh el-Huseynî. *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî*. thk. Alî Abdubârî Atiyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 5. Basım, 2011.

Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyyetü'l-Ârifîn*. İstanbul, 1951.

Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ'. *Mesâbîhu's-Sunne*. thk. Yûsuf 'Abdurrahmân el-Mar'aşlî vd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987.

----- *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tîbe, ts.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî. *es-Sünenü'l-Kubrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 3. Basım, 1424.

----- *Şu'abü'l-Îmân*. thk. Abdul'aliyy Abdulhamîd. 14 Cilt. Mumbai: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 2003.

Beyzâvî, Ebû Sa'îd Abdullâh b. Ömer eş-Şîrâzî. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1. Basım, 1418.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *el-Müsned*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah. Medine: Mektebetü'l Ulum, 1. Basım, 1988.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed b. Züheyr en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422.

----- *el-Edebü'l-Müfred*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 3. Basım, 1409.

----- *et-Târîhu'l-Kebîr*. thk. Muhammed Abdülmaîd Hân. 8 Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 2. Basım, 1437/2013.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. ed. Mustafa Çiçekler. thk. M.A. Yekta Saraç. 3 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 1. Basım, 2016.

Bûsîrî, Ebu'l-Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail b. Selîm b. Kâymâz b. Osmân el-Bûsîrî el-Kenânî eş-Şâfîî. *Misbâhu'z-Zücâce fî Zevâidi İbni Mâce*. thk. Muhammed el-Muntekâ el-Kişnâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 2. Basım, 1403.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1424.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. et-Temîmî. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l Muğnî, 1. Basım, 1412.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. 1 Cilt. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 98. Basım, 2021.

Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şhredâr b. Şîrûye. *el-Firdevs bi'Me'sûri'l-Hitâb*. thk. es-Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1. Basım, 1406.

Düzenli, Pehlul. “Şeyhülislam Ebussuud Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* III/5 [Türk Hukuk Tarihi Sayısı] (2005), 441-475.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *el-Merâsîl*. thk. Şuayb el-Arnaût. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, ts.

----- *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. Dâru'r- Risâleti'l- Alemiyye, 1. Basım, 1430/2009.

----- . *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l- Asriyye, ts.

Ebû Ya'lâ, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî el-Mevsilî. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dimaşk: Dâr'ul- Me'mun, 1. Basım, 1404.

Ebussuûd Efendi. *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm İlâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, ts.

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn el-. *Sahîhu Süneni'n-Nesâi*. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü't-Terbiyeti'l-Arabî, 1409/1988.

----- . *Sahîhu'l-Câmi 'i's-Sagîr Ve Ziyâdâtüh*. Mektebetü'l- İslamiyye, B. y., t.s.

----- . *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha ve şey'ün min Fıkkihâ ve Fevâ'idihâ*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1. Basım, 1415.

----- . *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Za'ife ve'l-Mevzû'a ve Eseruhe's-Seyyi'ü fi'l-Ümme*. 14 Cilt. Riyad: Dâru'l-Maârif, 1412.

----- . *Za'ifu'l-Câmi 'i's-Sagîr ve Ziyâdâtüh*. Mektebetü'l- İslamiyye, ts.

Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, 1411.

----- . *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs*. thk. es-Seyyid Mu'zam Huseyn. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 2. Basım, 1397.

Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen et-. *Nevâdirü'l-Usûl fi Ma'rifeti Ahbâri'r-Resûl*. thk. Abrurrahman Amire. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, t.y.

Işık, Emin. "Fâtiha Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

----- . "Bakara Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

İbn Abdilberr en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1. Basım, 1412.

İbn Adiy, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adiy el-Curcânî. *el-Kâmil fi Du'afâ'i'r-Ricâl*. thk. Abdülfettâh Ebû Sünne. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1. Basım, 1418.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-İlel*. thk. Sa'd b. 'Abdullâh el-Hamîd - Hâlid b. 'Abdurrahman el-Cerîsî. 7 Cilt. Metâbi'u'l-Hamîdî, 1427/2006.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî. *el-Musannef*. thk. Kemâl Yusûf el-Hût. 7 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1409.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-İsâbe fî-temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1. Basım, 1410.

----- . *el-Metâlibü'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniye*. 19 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l- Âsime, 1. Basım, 1419.

----- . *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh*. 2 Cilt. Medine: İmadetü'l-Bahs el-İlmiyye, 1. Basım, 1404.

----- . *et-Telhisu'l-Habîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1419.

----- . *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahihi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

----- . *Netâ'icü'l-efkâr fî tahrîci ehâdîsi'l-Ezkâr*. thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefî. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2. Basım, 1429.

----- . *Taglîku't-ta'lik*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1. Basım, 1405.

----- . *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1. Basım, 1406.

----- . *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiretü'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, 1. Basım, 1326.

İbn Hıbbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sahîh*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1408.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nîsâbûrî. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Mustafa el-Âzamî. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l- İslamiyye, ts.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût - Adil Mürşit. 5 Cilt. Dâru'r- Risâleti'l- Alemiyye, 1430.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevdûât*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1. Basım, 1386.

İmam Mâlik, Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1. Basım, 1406.

İslam ansiklopedisi: İslam alemi tarih, coğrafya, etnografya, ve biyografya lugati. Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1978.

Karacabey, Salih. "Farklı Açılardan Hadiste Ziyâde Meselesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (01 Ocak 2003).

Koçyiğit, Talat. *Hadis İstılahları*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1980.

M. Cavid Baysun. "Ebussuûd Efendi". *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978.

Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî. *el-Câmi'*. thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî. 2 Cilt. el-Mektebu'l-İslâmî, 2. Basım, 1403.

Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1400.

Münâvî, Zeynuddîn Muhammed Abderraûf b. Tâcu'l-Ârifin el-Haddâdî. *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdisi'l-Kâdî el-Beydâvî*. thk. Ahmed Mücteba. 3 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Âsime, ts.

----- *Feyzu'l-Kadîr fî Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebet, 't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1. Basım, 1356.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1374/1955.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *el-Müctebâ mine's-Sünen = es-Sünenü's-Suğrâ*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Haleb: Mektebü'l-Matbûâtı'l-İslamiyye, 2. Basım, 1406.

----- *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasan Abdülmünîm Şelebi. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Öğüt, Sâlim. "İhsâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 21. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Özavşar, M. Emin. "Ebussuud Efendi'nin Tefsirinde Rivayet Kullanımı". *Türk Kültüründe İz Birakan İskilipli Alimler Sempozyumu*, 278-289.

Özdemir, Mehmet. "Gırnata". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 14. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Polat, Salahattin. "Ebû Seleme el-Mahzûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. Ankara: TDV Yayınları, 19994.

Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1412/1992.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Kesf ve'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'an*. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1422.

-----.. *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 33 Cilt. Dâru't-Tefsir, 1. Basım, 1436.

Sa'îd b. Mansûr, Ebû 'Osmân Sa'îd b. Mansûr el-Horâsânî. *es-Sünen*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. 2 Cilt. Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 1403/1982.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *el-Makasîdü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrîn min el-Ehâdîsi'l-Muştehire alâ'l-Elsine*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- Arabî, 1. Basım, 1405.

Suiçmez, Yusuf. "Ziyadâtü's-Sikât". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 11/1 (30 Haziran 2013), 113-140.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr*. Suudi Arabistan: Câmîatü't-Dirâseti'l-İslamiyye, 1424.

-----.. *Cem'u'l-Cevâmi'*. thk. Muhtar İbrahim el-Hâic vd. 25 Cilt. Kahire: el-Ezheru's-şerîf, 2. Basım, 1426/2005.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. ed. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.

-----.. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. thk. Tarık b. Avzullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseyînî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1. Basım, 1415.

-----.. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. 19 Cilt. Riyad: Dâru'l- Âsime, 1. Basım, 1419.

-----.. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1405.

Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Muhammed Şakir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1420.

Tarhûnî, Muhammed b. Rızık b. *Mevsûatü Fedâili Süver ve Âyâti'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Riyâd: Dâru İbni'l-Kayyim, 1. Basım, 1409.

Taşköprizâde Ahmed Efendi. *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l- Arabî, ts.

Tayâlisî, Ebü Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. *el-Müsned*. thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru Hicr, 1. Basım, 1419.

Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, - Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî, 2. Basım, 1395.

Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2018.

----- . “Hasen”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbü'rî. *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Heyet. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1. Basım, 1410/1994.

----- . *Esbâbü'n-Nüzûl*. thk. İsmâ b. Abdilmuhsin el-Humeydân. Demmâm: Dâru'l-İslah, 2. Basım, 1412/1992.

Yerinde, Âdem. “Ebussuûd Efendi'nin İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm'i”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* IX/18 (2011), 337-363.

Yiğit, İsmail. “Memlükler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 1382.

----- . *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405.

----- . *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhiri'l-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an Hakâ'iki Gavâmidi't-Tenzil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- Arabî, 3. Basım, 1407.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed. *Tahrîcü'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vâki'ati fi Tefsîri'l-Keşşâfli'z-Zemahşerî*. thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd. 4 Cilt. Riyâd: Dâru İbni Huzeyme, 1. Basım, 1414.